

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**HOLLANDA HASTALIĞI, TÜRKİYE
EKONOMİSİNDEKİ ETKİLERİNE İLİŞKİN
EKONOMETRİK BİR ANALİZ**

Büşracan İPEK

205011021

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Musa BAYIR

Bandırma 2024

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

HOLLANDA HASTALIĞI, TÜRKİYE
EKONOMİSİNDEKİ ETKİLERİNE İLİŞKİN
EKONOMETRİK BİR ANALİZ

Büşracan İPEK

205011021

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Musa BAYIR

Bandırma 2024

ETİK BEYAN SAYFASI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (7.02.2024)

Büşracan İPEK

ÖZET

**HOLLANDA HASTALIĞI, TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ
ETKİLERİNE İLİŞKİN EKONOMETRİK BİR ANALİZ**

Büşracan İPEK

Hollanda hastalığı terimi, genellikle, doğal kaynak zengini ülkelerde ortaya çıkan ekonomik sorunları ifade etmek için kullanılsa da, Hollanda hastalığının sonuçlarını ortaya çıkarabilecek başka faktörler de bulunmaktadır. Özellikle, yabancı sermaye girişleri, karlı sektörlerle odaklanarak ekonominin belirli sektörlerinde rekabet avantajının artmasını, ancak aynı zamanda yerel para biriminin değerlenmesi ve dış ticaret dengesinin değişmesi gibi sorunları beraberinde getirebilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, yabancı sermaye girişleri de Hollanda hastalığına yol açabilmektedir.

Türkiye Ekonomisi, 2001 ekonomik krizinden sonra, yerel politikalar ve küresel ekonomik konjonktürün bir sonucu olarak yüksek yabancı sermaye girişlerinin olduğu bir dönem yaşamıştır. Çalışmada, Türkiye Ekonomisi'nde yabancı sermaye girişlerinden kaynaklanabilecek bir Hollanda hastalığı hipotezi olup olmadığı ekonometrik olarak araştırılmıştır. VAR yönteminin kullanıldığı analizler 2003:1-2020:4 dönemini kapsamaktadır. Burada, toplam talep ve dış ticaret kanallarını dikkate alan iki ekonometrik model oluşturulmuştur. Toplam talep modeline ilişkin sonuçlar, yabancı sermaye girişlerinin tüketim harcamaları üzerinden ticarete konu olmayan sektörlerde bir büyüme ortaya çıktığını göstermektedir. Dış ticaret modeline ilişkin sonuçlar ise, yabancı sermaye girişlerinin neden olduğu döviz kurundaki bir değerlenmeyle ihracatın düştüğünü ve ithalatın arttığını, böylece ticarete konu sektörlerde bir küçülme ortaya çıktığını göstermektedir. Sonuç olarak, ilgili dönemde Hollanda hastalığı hipotezinin geçerliliğine ilişkin ampirik bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hollanda Hastalığı, Ticarete Konu Sektör, VAR.

ABSTRACT
AN ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE DUTCH DISEASE
EFFECTS ON TURKISH ECONOMY

Büşracan İPEK

The term "Dutch disease" is commonly used to refer to economic problems that arise in resource-rich countries, but there are other factors that can lead to the outcomes of Dutch disease. In particular, foreign capital inflows, by focusing on profitable sectors, can increase the competitive advantage in certain sectors of the economy, but can also bring about problems such as the appreciation of the local currency and changes in the balance of foreign trade. In clearer terms, foreign capital inflows can also lead to Dutch Disease.

The Turkish economy experienced a period of high foreign capital inflows as a result of local policies and the global economic context after the 2001 economic crisis: This study investigates econometrically whether there is a hypothesis of Dutch Disease arising from foreign capital inflows in the Turkish economy. The analyses using the VAR method cover the period from 2003:1 to 2020:4. Two econometric models, taking into account total demand and foreign trade channels, were created. The results of the total demand model , on the other hand, indicate that foreign capital inflows led to growth in non-tradable sectors through consumption expenditure: The results of the foreign trade model show that foreign capital inflows resulted in a depreciation of the exchange rate, leading to a decrease in exports and an increase in imports, thus causing a contraction in tradable sector: In conclusion, empirical findings regarding the validity of the Dutch Disease hypothesis for the relevant period have been obtained.

Keyword: Dutch Disease, Tradable Sector, VAR.

ÖNSÖZ

Hollanda Hastalığı 1960'lı yıllarda Hollanda'nın Kuzey Denizinde doğalgazın bulunmasıyla ortaya çıksa da ani zenginleşmeye ve ardından sanayisizleşmeye neden olabilecek petrol gelirleri, işçi dövizleri, turizm sektöründeki gelişmeler ve bu tezde üzerinde durulan yabancı sermaye hareketleri gibi faktörler de hastalığı tetikleyen etmenlerdir. Bu faktörlerin yanlış yönetilmesi veya etkili politika tedbirlerinin alınmaması, ekonominin dengesizleşmesine ve uzun vadede sürdürülebilir olmaktan çıkmasına yol açabilmektedir.

Türkiye Ekonomisi 2000'li yıllardan itibaren yoğun yabancı sermaye yatırımları almıştır. Bu çerçevede, yabancı sermaye girişlerinin Hollanda hastalığı ile benzer etkiler ortaya çıkarıp çıkarmadığı önemli bir soru işaretleri ortaya çıkarmaktadır. Tez konusu belirlenirken, Türkiye Ekonomisi'nde var olan bu soru işaretlerine cevap bularak ilgili literatüre katkı sunma amacıyla yola çıkılmıştır.

Tez çalışmamın hazırlanma sürecinin her aşamasında desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden yararlanmamı sağlayan, karşılaştığım sorunlar karşısında her daim yardımcı olan ve yol gösteren değerli hocam ve tez danışmanım Doç Dr. Musa BAYIR'a sonsuz teşekkürleri borç bilirim. Eğitim hayatım boyunca hep yanımda olan ve her türlü desteği sağlayan anneme ve babama, her anımda manevi desteği ile yanımda olup güvenle yol almamı sağlayan kardeşim Mertcan İPEK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Büşracan İPEK
Bandırma 7.02.2024

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
TEMEL KAVRAMLAR	3
1. HOLLANDA HASTALIĞI VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER	3
1.1. Hollanda Hastalığı	3
1.1.1. Hollanda Hastalığının Tanımı	3
1.1.2. Hollanda Hastalığının Tarihsel Süreci ve Ülke Örnekleri	6
1.1.3. Hollanda Hastalığının Belirtileri ve Sonuçları	11
1.1.4. Hollanda Hastalığının Ekonomide Yaratacağı Olumsuz Etkilere Çözüm Önerileri	14
1.1.4.1. İstikrar Fonları	15
1.1.4.2. Özelleştirme	17
1.1.4.3. Dış Ticarete Çeşitlendirme	17
1.1.5. Hollanda Hastalığının Ekonomik Sonuçlarını Doğuran Doğal Kaynak Dışındaki Faktörler	18
1.1.5.1. Yabancı Sermaye Hareketleri	20
1.1.5.2. İşçi Dövizleri	26
1.1.5.3. Turizm Gelirleri	27
1.2. Türkiye Ekonomisinde Hollanda Hastalığıyla İlgili Gelişmeler	29
1.2.1. Türkiye Ekonomisinde Yabancı Sermaye Hareketlerine İlişkin Gelişmeler	30
1.2.2. Türkiye Ekonomisinde İşçi Dövizlerine İlişkin Gelişmeler	33
1.2.3. Türkiye Ekonomisinde Turizm Gelirlerine İlişkin Gelişmeler	35
İKİNCİ BÖLÜM	39
HOLLANDA HASTALIĞINA İLİŞKİN TEORİK VE AMPİRİK LİTERATÜR	39
1. HOLLANDA HASTALIĞININ MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE İLİŞKİN TEORİK ÇERÇEVE	39
1.1. Kaynak Hareketi Etkisi	40
1.2. Harcama Etkisi	41
1.3. Reel Kur Etkisi	42
1.4. Kutup Etkisi	43
1.5. Siyasal İstikrarsızlık Etkisi	43
2. HOLLANDA HASTALIĞINA İLİŞKİN AMPİRİK LİTERATÜR	44
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	58

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE HOLLANDA HASTALIĞININ GEÇERLİLİĞİNE İLİŞKİN EKONOMETRİK ANALİZ	58
1. EKONOMETRİK YÖNTEM, MODEL VE VERİ SETİ.....	58
1.1. Yöntem	58
1.1.1. Durağanlık Analizi.....	58
1.1.1.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF)	59
1.1.1.2. Phillips ve Perron Birim Kök Testi (PP).....	61
1.1.2. Vektör Otoregresyon (VAR) Analizi.....	62
1.1.2.1. Optimal Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi	63
1.1.2.2. Etki - Tepki Analizi	63
1.1.2.3. Varyans Ayrıştırması.....	64
1.2. Ekonometrik Model.....	64
1.3. Veri Seti.....	66
1.4. Tahmin Sonuçları	69
1.4.1. Toplam Talep Modeli VAR Tahmin Sonuçları	70
1.4.1. Dış Ticaret Modeli VAR Tahmin Sonuçları.....	75
1.5. Analizlerin Yorumlanması ve Ampirik Bulgular	80
SONUÇ	83
KAYNAKÇA.....	86

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Doğal Kaynak Varlığı Durumunda Hollanda Hastalığına İlişkin Literatür Taraması.....	46
Tablo 2.2. Yabancı Sermaye Girişleri Durumunda Hollanda Hastalığına İlişkin Literatür Taraması.....	52
Tablo 2.3. İşçi Dövizlerinin ve Dış Yardımların Varlığı Durumunda Hollanda Hastalığına İlişkin Literatür Taraması	54
Tablo 2.4. Ekonomi İçinde Turizm Sektörünün Payının Yüksek Olması Durumunda Hollanda Hastalığına İlişkin Literatür Taraması.....	56
Tablo 3.1. Değişken Tanımlamaları	67
Tablo 3.2. Birim Kök Testi Sonuçları	69
Tablo 3.3. Optimum Gecikme Uzunluğu Belirlenmesi.....	70
Tablo 3.4. White Testi Sonuçları.....	71
Tablo 3.5. LM Testi Sonuçları	72
Tablo 3.6. Toplam Talep Modeli-Varyans Ayırıştırma Analizi.....	74
Tablo 3.7. Optimum Gecikme Uzunluğu Belirlenmesi.....	75
Tablo 3.8. White Testi Sonuçları.....	76
Tablo 3.9. LM Testi Sonuçları	76
Tablo 3.10. Dış Ticaret Modeli-Varyans Ayırıştırma Analizi	79

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Ülkelerin Ekonomisinde Turizm Sektörünün Payı (% GSYİH, 2021).....	29
Şekil 1.2. Türkiye Ekonomisinde Yabancı Sermaye Girişlerinin Tarihsel Gelişimi.	32
Şekil 1.3. Türkiye Ekonomisinde İşçi Döviz Transferleri (milyon \$).....	35
Şekil 1.4. Türkiye Ekonomisinin Turizm Sektöründe Hizmet İhracatı ve İthalatının Tarihsel Gelişimi (milyon \$).....	37
Şekil 1.5. Türkiye Ekonomisinde Turizmin Toplam İhracat ve Milli Gelir İçindeki Payı.....	38
Şekil 3.1. Toplam Talep Kanalı	65
Şekil 3.2. Dış Ticaret Kanalı.....	66
Şekil 3.3. Değişkenlere Ait Serilerin Grafikleri.....	68
Şekil 3.4. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri	71
Şekil 3.5. Toplam Talep Modeli-Etki Tepki Fonksiyonları.....	73
Şekil 3.6. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri.....	76
Şekil 3.7. Dış Ticaret Modeli-Etki Tepki Fonksiyonları	78

KISALTMALAR LİSTESİ

- ADF** : Genişletilmiş Dickey Fuller Birim Kök Testi
AIC : Akaike Bilgi Kriteri
ARDL : Otoregresif Dağıtılmış Gecikme
ARMA: Otoregresif Hareketli Ortalamalar Modelleri
CGE : Hesaplanabilir genel denge modelleri
DF : Dickey-Fuller Birim Kök Testi
DK : Döviz Kuru
FPE : Son Tahmin Hatası
GSMH : Gayrisafi Millî Hasıla
GSYİH: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
HQ : Hannan-Quinn Bilgi Kriteri
IMF : Uluslararası Para Fonu
İHR : İhracat
İTH : İthalat
LM : Lagrange Çarpanı
LR : Olasılık Oranı
MENA : Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi
NARDL: Doğrusal Olmayan Sınır Testi Yaklaşımını
OECD : Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC : Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PP : Phillips ve Perron Birim Kök Testi
SIC : Schwarz Bilgi Kriteri
TCMB : Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TKOS : Ticarete Konu Olmayan Sektör
TKS : Ticarete Konu Olan Sektör
TKTM : Tüketim
TUİK : Türkiye İstatistik Kurumu
VAR : Vektör Otoregresyon Modeli
YSG : Yabancı Sermaye Girişi

GİRİŞ

Hollanda Hastalığı terimi, 1977 yılında The Economist dergisi tarafından kullanılmıştır. Dergide, 1959 yılında Hollanda'da keşfedilen doğal gaz kaynaklarının ülke ekonomisi üzerindeki potansiyel etkileri ele alınmıştır. Bu dönem öncesinde doğal gaz ithalatçısı olan Hollanda, doğal gaz bulduktan sonra ihracatçı konumuna gelmiş ve bu sayede yüksek miktarda döviz geliri elde etmiştir. Ancak, hızla artan yabancı para girişi, özellikle ticaret dışı malların fiyatlarında önemli artışlara neden olmuştur. Bu durum, özellikle sanayi sektöründeki rekabet gücünün kaybına yol açmış ve sonuç olarak ekonomik büyüme oranının neredeyse sifıra yaklaşmasına sebep olmuştur. Yabancı paranın artan talebi, Hollanda'nın ticari mallarının fiyatlarını olumsuz yönde etkileyerek, ülkenin sanayi sektöründeki rekabet avantajını azaltmıştır. Bu durum, "Hollanda Hastalığı" olarak adlandırılan ekonomik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hollanda hastalığı ile ilgili literatürde genellikle doğal kaynaklara sahip olan ülkeler üzerinde yapılan araştırmalara odaklanıldığı gözlemlenmektedir. Özellikle OPEC ülkeleri gibi önemli petrol kaynaklarına sahip ülkeler, petrolün makroekonomik etkileri, özellikle de sanayisizleşme bağlamında incelenmiştir. Ancak, Hollanda hastalığı sadece doğal kaynak ihracatı ile sınırlı kalmaz; teorik çerçevesine göre, bu hastalık tüm sektörler ve ekonomik faaliyetler için döviz girişi açısından risk oluşturabilir, ani döviz girişine neden olabilecek tüm sektörler ve ekonomik faaliyetler için de geçerlidir. Bu bağlamda, yapılan bu çalışma, Hollanda hastalığının sadece doğal kaynaklara dayalı bir olgu olmadığını, aynı zamanda diğer sektörler ve ekonomik faaliyetler için de döviz girişi riski taşıdığını incelemektedir. Yani, çalışma Hollanda hastalığının geniş bir perspektifte, sadece belirli doğal kaynaklarla sınırlı olmayan bir ekonomik risk olduğunu açıklamaktadır.

Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik durumu değerlendirdiğimizde, özellikle finansal küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte artan yabancı sermaye hareketlerinin döviz girişini etkileyen temel bir faktör olduğunu söyleyebiliriz. Bu yabancı sermaye girişleri, yerli paranın değerlendirilmesine neden olarak özellikle ticarete konu olan sektörlerde üretilen malların ithalatını artırabilir ve

bu da ithalata karşı rekabet gücünü azaltabilir. Bu durum, yabancı fonlar ve doğal kaynaklardan elde edilen döviz gelirleriyle ilgili ekonomik sorunlarda benzer ortak noktaların bulunduğunu göstermektedir. Türkiye ekonomisinde de özellikle 2000’li yıllardan sonra önemli bir yabancı sermaye girişi yaşanmıştır.

Bu kapsamda çalışma üç bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölümde, Hollanda Hastalığı ve Türkiye ekonomisi ile ilgili genel tanımlamalar yapılmakta ve kavramsal çerçeve tartışılmaktadır. Ayrıca, Türkiye ekonomisinde yabancı sermaye hareketlerine ilişkin gelişmelerden bahsedilmektedir. İkinci bölümde, Hollanda hastalığına ilişkin teorik altyapıdan bahsedilmekte ve buna ilişkin ampirik literatür sunulmaktadır. Üçüncü bölümde, ekonometrik model oluşturularak yöntem, model ve veri seti tanıtılmaktadır. Türkiye’ye yönelik yabancı sermaye girişleri ile Hollanda Hastalığı hipotezinin geçerliliği arasında bir ilişki olup olmadığı test edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

1. HOLLANDA HASTALIĞI VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

1.1. Hollanda Hastalığı

1.1.1. Hollanda Hastalığının Tanımı

Hollanda hastalığı kavramının geçmişi 1980'li yıllara kadar gitmektedir. İlk defa, 26 Kasım 1977 tarihinde Economist Dergisi tarafından yayınlanmış olan Hollanda hastalığı başlıklı kısa yazı, bu kavramın zaman geçtikçe iktisat literatürüne girmesine ve bir ekonomik terim olarak kullanılmasına yol açmıştır. Söz konusu terim, genel itibariyle, bol miktarda doğal kaynağa sahip olan ülkelerde karşılaşılan bir takım ekonomik sorunları nitelendirmek için kullanılmaktadır (Sarvar, 2021). Günümüzde özellikle fosil yakıt ihracatçısı birçok ülke ekonomisi açısından kullanılabilir bu kavramın geçerliliği ve gerçekten bu ülkelerde ekonomik sorunlara yol açıp açmadığı sorusu birçok çalışmanın araştırma konusu olmuştur. Bu yönüyle, söz konusu kavramın yalnızca bir iktisadi terim değil birçok ülkenin iktisat politikasında etkili olabilecek sonuçlar elde edilmesini sağlayacak önemli bir iktisadi araştırma konusu haline geldiğinin belirtilmesi gerekir.

Günümüzde ihraç edilebilir doğal kaynaklara sahip ülkeler üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, bu kavrama dair isim tamlamasında “Hollanda” sözcüğünün geçmesi oldukça ilgi çekmektedir. Bu durumun temel nedeni, söz konusu kavramın nitelendirdiği ekonomik sorunlarla ilk defa 1959 yılında Hollanda Ekonomisi'nde karşılaşılmış olmasıdır. Hollanda 1959 yılında Kuzey Denizi'nde bir doğalgaz rezervine ulaşmıştır. Hollanda Ekonomisi'nde bu durum ani zenginleşme kaynağı olarak görülmüş ve ülkedeki üretim faktörleri hızlıca bu alana yönelmiştir. Zaman içinde Hollanda Florini'nde ciddi bir değerlenme yaşanmıştır. Nihai olarak, ülkenin sanayi sektöründe bir zayıflama ve dış ticaret açığında bir artış ortaya çıkmıştır. Bütün bunların bir sonucu olarak Hollanda Ekonomisi'nde ortaya çıkan dönüşüm ve bunun sonucunda karşılaşılan ekonomik kriz sonraki yıllarda ortaya

atılacak Hollanda hastalığı kavramının temelini atılmasına yol açmıştır (Kallevig Gümüş, 2013: 1).

İktisat literatüründe Hollanda hastalığı kavramı farklı şekillerde isimlendirilebilmektedir. Hollanda sendromu, kaynak laneti, aşırı sıcak para hastalığı, sanayisizleşme bu isimlendirmelerden bazıları olarak ön plana çıkmaktadır (Uçan ve Ergin Ünal, 2018: 375). Literatürde bu kavrama ilişkin tanımlamalara baktığımızda temel olarak üç noktaya odaklanılmaktadır. Bunlarda ilki yeni bir doğal kaynak bulunmasıdır. İkinci husus ekonomideki üretim faktörlerinin daha verimli oldukları alandan söz konusu doğal kaynağın bulunduğu sektöre yönelmeleridir. Üçüncü önemli nokta ise ilk iki maddede belirtilen hususların bir sonucu olarak ekonomide karşılaşılan bozulmalardır. Bütün bu noktalardan hareketle Hollanda hastalığı, “bir ülkede yeni bir doğal kaynak bulunması üzerine o kaynağın sektörüne yoğunlaşılması ve yeni sektörün gelişmesi ile birlikte doğal kaynak dışındaki diğer sektörlerin sekteye uğraması sonucunda önemsizleşip ardından ülkenin toplam üretiminin azalması” şeklinde tanımlanabilmektedir (Efeoğlu ve Pehlivan, 2016: 198).

Hollanda hastalığı ekonominin sıkıntılı sürecini yansıttığından, ekonomik bir hastalık olup başta olumlu gibi görünen bir durumun çoğu zaman olumsuz sonuçlar doğuracağını açıklamaktadır. Bu nedenle, son yıllarda, iktisat literatüründe Hollanda hastalığının nedenlerinden çok sonuçlarına odaklanıldığı görülmektedir. Bir ülke ekonomisinde önemli miktarda doğal kaynak bulunması, ülkenin doğal kaynak ihracatından kaynaklanan döviz geliri elde etmesine ve ülkeye yüklü miktarda döviz giriş olmasına yol açmaktadır. Bunun bir sonucu olarak söz konusu ülkenin ulusal para birimi değerlenmektedir. Böylece, ülkenin dış ticaretinde ithalat daha cazip hale gelirken ihracat zorlaşmaktadır. Buna bağılı olarak ülkede doğal kaynağın bulunduğu sektör dışındaki alanlarda dış rekabette dezavantajlı hale düşülmektedir. Bu durumda, ülke ekonomisinde doğal kaynakla ilişkili sektörlerde üretim artışı, diğer sektörlerde bir üretim düşüşü ortaya çıkmaktadır. Özellikle, “sanayisizleşme” dediğimiz sürecin bir sonucu olarak ülke ekonomisi bir bütün olarak ekonomik krize girmekte, diğer bir ifadeyle Hollanda hastalığına yakalanmaktadır (Akça ve Bal, 2017: 52). Hollanda hastalığı kavramının ortaya çıkışının temelinde doğal kaynak

keşfine vurgu yapılırsa da, sonuçları bağlamında bir değerlendirme yapıldığında ekonomide doğal kaynak keşfiyle benzer niteliğe sahip birçok ekonomik olgu söz konusudur. Özellikle 2000’li yıllarda ortaya atılan bu ekonomik olgular da, birçok ekonomide doğal kaynak keşfinin ortaya çıkardığı ekonomik sonuçların ortaya çıkmasına yol açan süreçlere yol açmakta, başka bir ifadeyle birçok ekonominin Hollanda hastalığına yakalanmasına neden olmaktadır. Bu ekonomik olgulardan bazıları, ülkenin stratejik sektörler veya stratejik malların üretimine önem vermesi; yabancı sermaye akımları; birincil ve ikincil gelir dengesi kaynaklı sermaye girişleri¹ şeklindedir. Belirtilen faktörlerin temel özelliği ekonomide belirli sektörlerin gelişmesine veya bir bütün olarak ekonominin dış ticarete dezavantajlı duruma düşülmesine neden olmasıdır.

Ekonomide belirli sektörler veya malların üretimine öncelik verilmesi, vergi teşvikleri, sübvansiyonlar, kamunun altyapı harcamaları gibi araçlarla doğrudan kamu kaynaklarının bu alanlara kaydırılmasına yol açmaktadır. Böylece ekonomide diğer sektörlerde faaliyette bulunan üretim faktörleri daha verimli olduğu alanlardan kamunun öncelik verdiği sektörler kaymaktadır. Bu nedenle, ekonomide bir sanayisizleşme süreci ve Hollanda hastalığındakine benzer ekonomik sıkıntılar başlamaktadır.

Ülkeye herhangi bir nedenle yoğun yabancı sermaye girişinin olması da Hollanda hastalığının yol açtığı ekonomik sorunlara benzer sonuçlar doğurabilmektedir. Buna göre, 1990’lı yıllardan itibaren ekonomik küreselleşmenin etkisinin artırmasıyla birlikte uluslararası faktör dolaşımı miktarı ve hızında olağanüstü bir artış yaşanmıştır. Hem uluslararası işçi göçleri hem de doğrudan yabancı sermaye akışları nedeniyle ülkelerin finansal piyasalarına önemli miktarlarda döviz girişleri olmaktadır. Burada, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yatırım amaçlı yabancı sermaye girişlerinin oranının daha fazla olduğunun ifade edilmesi gerekir. Neo Klasik teori uluslararası yabancı sermaye girişlerinin tasarruf kısıtlığı

¹ Ödemeler bilançosunun birincil gelir dengesinden kaynaklanan sermaye girişleri, çoğunlukla, işçi dövizlerinden oluşmaktadır. Ödemeler bilançosunun ikincil gelir dengesinden kaynaklanan sermaye girişleri ise dış yardımlardan oluşmaktadır.

içerisinde bulunan ülkelerin az gelişmişlik kısır döngüsünden² çıkmasına katkı sağlayacağını savunmaktadır. Ancak, güncel durumda değerlendirildiğinde ülkeye giriş yapan yabancı sermayenin ülke ekonomisinde yöneldiği alanların Neo Klasik teorinin öngörülerini çerçevesinde gerçekleşmemesi ekonomide birtakım sorunların doğmasına neden olmaktadır. Ülkeye yabancı sermaye girişi çeşitli karlı sektörlerle yönelmekte ve bu sektörlerde ekonominin diğer sektörlerine kıyasla bir rekabet avantajı ortaya çıkarmaktadır. Bunun da ötesinde, yabancı sermaye girişi nedeniyle yerel para biriminin değerlendirilmesi ekonomide birçok sektörü uluslararası ticarete dezavantajlı duruma getirmektedir. Böylece, ekonominin genelinde üretim seviyesi düşmekte, başka bir ifadeyle Hollanda hastalığı ortaya çıkmaktadır (Akbulut, 2009 : 56–58).

Özetle, her ne sebeple olursa olsun ülkelerde üretim faktörlerinin dağılımında bozulmalar ve yerel para biriminde değerlendirilme yaşanmakta, bunun bir sonucu olarak üretim daralması başta olmak üzere çeşitli ekonomik sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu durum, literatürde sebebine bakılmaksızın benzer sorunların Hollanda hastalığı olarak tanımlanmasına ve söz konusu sorunların Hollanda'ya özgü bir problem olmaktan çıkmasına yol açmaktadır (Cambazoğlu, 2020 : 47). Dolayısıyla, bu çalışmada da Hollanda hastalığı kavramını salt doğal kaynak keşfinin ortaya çıkardığı ekonomik sorunları tanımlamaktan ziyade, ülkede doğal kaynak keşfi veya başka nedenlerle üretim faktörlerinin dağılımında yaşanan bozulmalar ve yerel para biriminde değerlendirilmenin sonucunda karşılaşılan ekonomik sorunları tanımlamak için kullanılmaktadır.

1.1.2. Hollanda Hastalığının Tarihsel Süreci ve Ülke Örnekleri

Hollanda hastalığı kavramının ortaya atılışının temelinde Hollanda'nın Kuzey Denizi'ndeki doğalgaz keşfi ve bunun Hollanda ekonomisinde neden olduğu

² Ragnar Nurkse tarafından ele alınan fakirlik kısır döngüsü teorisi az gelişmiş ülkelerde kalkınmanın gerçekleşmemesinin sebebini gelir düzeyi ve tasarrufların düşük olması olarak açıklamıştır. Bu durumda bir döngü halinde çalışmaktadır. Teoride tek yönlü etki vardır. Bu nedenle döngüde her bir faktör kendinden sonra gelen faktörü etkilemektedir. Dolayısıyla kendini sürekli yenileyen ve hep başlangıç noktasına dönen bir hareket olup bu döngüden çıkılamamaktadır. Bu teoriye göre az gelişmiş ülkelerin gelir düzeyinin düşük olması yatırımları gerçekleştirmek için yeterli kaynakların bulunamamasına yol açmaktadır. Yatırımların gerçekleştirilememesi ise gelir düzeyinin düşük kalmasına neden olmaktadır. Buna göre, bu döngüde bir kırılma yaşanması söz konusu döngünün kırılmasını sağlayacaktır (Koç, 2016, : 147–148).

sonuçlar yer almaktadır. Bununla birlikte, Hollanda hastalığı kavramının açıkladığı ekonomik olaylar örgüsüne bakıldığında 16.yy'a kadar gidilebilmektedir. İspanya 1547-1554 yılları arasında Amerika kıtasında ciddi düzeyde altın, gümüş vb. kıymetli madenler bulmuş ve bu madenleri ana ülkeye taşımıştır. Böylece İspanya ekonomisinde döviz bolluğu yaşanmış, yerel para ciddi düzeyde değerlenmiş ve ülke zenginleşmiştir. Döviz kurunun değerlenmesi İspanya ekonomisindeki üreticileri dış rekabet açısından dezavantajlı bir duruma düşürmüş ve değerli maden keşfi dışındaki birçok sektörde ciddi daralmalar yaşanmıştır. 1570 yıllarının sonuna gelindiğinde diğer ülkelerde benzer bir sürece girmesi İspanyol para birimindeki değerlenmeyi durdurmuştur. Bununla birlikte, söz konusu süreçte ortaya çıkan Hollanda hastalığının sonuçları ciddi bir şekilde hissedilmeye devam etmiş ve ekonominin yeniden yapılandırılması gerekmiştir (Ebrahimzadeh, 2023). İspanya ekonomisinde bu dönemde karşılaşılan söz konusu süreç, esasında Merkantilizm olarak isimlendirilen düşünce akımının bir sonucudur. Bu nedenle, Hollanda hastalığı bağlamında değerlendirilebilecek ilk ekonomik olaylara merkantilist uygulamalarla birlikte rastlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Merkantilizm, 16. yüzyılda Batı Avrupa'da başlamış ve bir ekonominin güçlü olabilmesi için ihracatın artması ve ithalatın mümkün olduğunca azaltılmasını benimseyen bir ekonomik yaklaşımdır. Merkantilist iktisadi düşüncede uluslararası ticaretin dış fazla verecek şekilde yönlendirilmesi önemlidir. Ayrıca, bir ülke için temel zenginlik kaynağı değerli madenlerdir ve bunların kaybedilmemesi gerekmektedir. Merkantilizme göre ihracat fazlası sağlanabilmesi için ithalat kısıtlanarak ülkenin maden varlığının artması ve dış ticaret fazlası olan ülkenin zenginleşmesi önemlidir. Bu durumda hammadde ihracatı yasaklanmış ve mamul madde ihracatının zenginleştirilmesine özen gösterilmiştir. Diğer yandan merkantilizmin savunucuları devletin ekonomik faaliyetlere müdahalesi ile birlikte ihracat hacminin artmasının sağlanmasını istemiştir. Bu nedenle devletin, ülke sanayisinin düzenlenebilmesi için sanayi kuruluşları kurmasını ve sanayi kesiminin denetlenmesi gibi görevleri vardır (Küçükkalay, 2011 : 187). Bu düşüncenin uygulamadaki sonuçlarına bakıldığında uzun vadede değerli bir yerel paranın ortaya çıktığı ve ülke ekonomisindeki birçok sektörün dış rekabette dezavantajlı duruma düştüğü görülmektedir. Böylece, bu yıllarda ekonomide hâkim sektör durumunda olan tarım sektörünün ekonomi içindeki

öneminin azaldığı ve tarımsal ürünler açısından ithalatçı duruma geldiği görülmektedir. 19. yüzyılın başlarına kadar merkantilizm dünya ekonomisinde varlığını sürdürmüş ancak liberal teorilerin güçlenmesi ile birlikte serbest piyasa anlayışına dayalı liberal anlayış benimsenmiş ve ardından merkantilizm gücünü kaybetmiştir (C. Aydemir ve Güneş, 2006 : 142–149).

İktisat tarihinde, yakın döneme bakıldığında ise Hollanda hastalığına da ismini veren Hollanda Ekonomisi'nin 1960'larda yaşadığı ekonomik deneyim göze çarpmaktadır. Hollanda 1959 yılında Kuzey Denizi'nde doğalgaz rezervleri bulmuş ve ihracat gelirlerinde bir artış ortaya çıkmıştır. 1970'li yıllara geldiğinde Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)'in uluslararası petrol piyasalarına ilişkin aldığı kararlarla petrol fiyatlarında ciddi bir artış olmuştur. Dolayısıyla Hollanda'nın ihracat gelirleri daha da artmış ve ciddi bir döviz girişi sağlanmıştır. İhracat gelirlerinin yükselmesinin Hollanda ekonomisi açısından sorun teşkil etmesinin temel nedeni bunların iyi yönetilememesinden kaynaklanmaktadır. Zira belirli sektörlerdeki kısa süreli zenginleşme, elde edilen döviz gelirleriyle doğal kaynakla ilgili olmayan diğer sektörlerde yatırım yapılması bir yana, diğer sektörlerdeki yatırımlarında doğal kaynakla ilgili sektörlerle yönelmesine neden olmuştur. Bu süreçte Hollanda ekonomik olarak büyümeye devam etmiştir. Ekonominin sektörel bazlı büyümesi incelendiğinde ise doğal kaynakla ilişkili sektörlerin büyürken, diğer tarım ve imalat sektörlerinde daralma yaşandığı ve zaman zaman yurtiçi üretimin olumsuz etkilendiği görülmüştür. Bununla birlikte, Hollanda'nın ulusal para birimi olan Florin zamanla daha değerli hale gelmiştir. Kısa dönemde, keşfedilen doğal kaynağa ilişkin sektörlerdeki nispeten daha yüksek karlılık oranları ve ücretlerden yararlanmak için birçok yatırım ve işgücü bu alana kaymıştır. Ancak kısa dönemde ülke ekonomisi için iyi görünen bu durum sektörel bozulmaların artması ve sanayisizleşme ile birlikte tersine dönmüştür (Kubalı, 2010). Sonuçta, ülke ekonomisinde üretim seviyesi ve ihracat gerilemiş, ciddi ekonomik sorunlarla karşılaşmıştır (Kalleвіğ Gümüş, 2013 : 1).

Hollanda hastalığıyla karşılaşılan bir diğer ülke ise Rusya olmuştur. Rusya ekonomisinde ortaya çıkan sorunların temelinde de doğal kaynaklar yer almaktadır. Bu sürecin başlamasında, Rusya'nın Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından

serbest ticaret rejimine geçişini takip eden gelişmelerin önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Dış ticaret rejiminin serbestleşmesiyle birlikte, Rusya ekonomisinin ihracatı içerisinde hidrokarbon türü enerji kaynakları³ önemli bir paya sahip olmuştur. Böylece hem ihracat gelirleri hem de diğer sektörlerdeki kaynaklar oldukça karlı bir alana dönüşen hidrokarbon sektörüne yönelmiştir. Sonuç olarak, ülkede dengesiz büyüme sorunu ortaya çıkmış ve diğer sektörlerdeki büyüme yavaşlamış, uzun vadede ise sanayisizleşme ve Hollanda hastalığı ortaya çıkmıştır (Şahin ve Kutluay Şahin, 2015 : 608).

Bu hastalığa yakalanan bir diğer ülke olan Nijerya geleneksel olarak tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olmuştur ve tarihsel çerçevede bir değerlendirme yapıldığında ekonomik olarak tarımdan beslendiği söylenebilir. Nijerya'da 1956 yılında petrol yatakları keşfedilmiş ve Hollanda hastalığına ilişkin süreç bu nedenle başlamıştır. Söz konusu sorunların temelinde yine petrol ihracatıyla elde edilen döviz gelirlerinin ekonomik olarak doğru yönetilememesi yatmaktadır. Nijerya ekonomisinde de, döviz gelirleri ve diğer sektörlerdeki ekonomik kaynaklar hızlıca daha karlı olan sektöre yönelmiştir. Böylece, Nijerya ekonomisinde önemli bir yere sahip olan tarım sektörünün ağırlığı git gide azalmaya başlamış, tarım sektöründe üretim azalırken petrol sektöründeki üretimde önemli bir artış ortaya çıkmıştır. Bu durum bir yandan tarım sektöründeki istihdamı azaltırken, geleneksel anlamda ihracatçı konumda bulunan birçok tarımsal ürün açısından da ithalatçı ülke durumuna düşülmüştür (Alkan, 2019 : 9). Geline nokta Nijerya ekonomisi büyük ölçüde petrole dayanan ve petrol gelirlerine bağımlı bir yapıya sahip olmuştur. Özellikle son yıllarda karşılaşılan siyasi gerilimler ve petrol tesislerine yönelik terör saldırılarının petrol üretiminde neden olduğu aksaklıklar, bu ülkede karşılaşılan Hollanda hastalığının sonuçlarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ham petrol ihracatındaki düşüşler nedeniyle ihracat gelirinin azalması, diğer sektörlerin eski üretim seviyesinden uzak olması nedeniyle telafi edilememektedir. Dolayısıyla ciddi ekonomik sorunlarla karşılaşmaktadır (Efeoğlu ve Pehlivan, 2016 : 201–202).

³ Hidrokarbonlar kömür, gaz, petrol ve petrol türevlerini kapsayan yakıtların bütünü olmakla birlikte dünyadaki enerji ihtiyacının büyük bir kısmını karşılamaktadır. Bu nedenle hava ulaşımı, taşımacılık sektörünün yakıtının sağlanması, plastik ve çelik üretmeye kadar büyük bir önemi olan hidrokarbonlar gerekli olan enerji ve yakıtı sağlamaktadır (Muriç, 2021 : 1–13).

Hollanda hastalığının bir diğer örneğine Kolombiya ekonomisinde rastlanmıştır. Kolombiya ekonomisinde karşılaşılan ekonomik sorunların nedeni ise kahve üretimidir. Kolombiya önemli bir kahve üreticisi ve ihracatçısı konumundadır. Bu ülkede kahve üretiminin oldukça karlı ve döviz getiren bir iş olması ekonomideki kaynakların bu alana kaymasına ve diğer sektörlerde önemli bir daralma yaşanmasına yol açmıştır. Sürecin başında ihracat gelirlerinin artması ve döviz bolluğuyla birlikte ekonomide olumlu bir hava ortaya çıkmış ve yerel para değerlenmiştir. Ancak zamanla Hollanda hastalığına ilişkin belirtilerin ortaya çıkmasıyla birlikte ekonomide üretim azalırken, daha önce ihracatı yapılan birçok ürün açısından da ithalatçı duruma düşülmesine yol açmıştır (Boyroz, 2014).

Venezüella da doğal kaynak zenginliğine sahip bir ülkedir ve halihazırda söz konusu ülkenin petrol üreten ülkeler açısından da önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Venezüella ekonomisinde, 20. yüzyılın başlarında keşfedilen petrol kaynakları ile birlikte önemli döviz gelirlerinin elde edildiği bir ekonomik süreç başlamıştır. Bu gelirler, özellikle küresel petrol şoklarının yaşanmasıyla artan petrol fiyatları sayesinde oldukça ciddi seviyelere ulaşmıştır. Diğer ülkelerde olduğu gibi, döviz gelirleri ve ülkedeki ekonomik kaynaklar petrol sektöründe toplanmış, ekonomideki diğer sektörlerde daralmalar ortaya çıkmış ve Hollanda hastalığının belirtileri ciddi şekilde ortaya çıkmıştır. Bu durum ülke ekonomisinin petrol ihracatından elde edilen döviz gelirlerine bağımlı olmasına yol açmış ve birçok ürün açısından dışa bağımlı bir hale gelmesine neden olmuştur. 1970'li yıllarda artış gösteren petrol fiyatlarının 1980'li yıllarda düşmeye başlaması Venezüella ekonomisindeki ihracat gelirlerini düşürmüş ve Hollanda hastalığının ekonomik sonuçları ilk defa hissedilmeye başlanmıştır. Daha sonra artış gösteren petrol fiyatlarının etkisiyle yükselen döviz gelirleri ekonomik sorunların üstünü örtse de, petrol fiyatlarında 2013 yılından sonra görülen düşüş Hollanda hastalığının Venezuela ekonomisi üzerinde ortaya çıkardığı olumsuzlukların çok daha ağır hissedilmesine neden olmuştur (Alkan, 2019 : 77–79).

Doğal kaynak keşfi yapan ve Hollanda hastalığı ile mücadele etmek zorunda kalan önemli örneklerden bir tanesi de Norveç'tir. Norveç'in önemi Hollanda hastalığının ortaya çıkardığı ekonomik sorunları tersine çevirebilmesinden

kaynaklanmaktadır. Norveç ilk petrol keşfini 1969 yılında gerçekleştirmiştir. Bu tarihten sonra Norveç ekonomisinde petrol sektörü yüksek karlılık düzeyi nedeniyle önemli bir yere sahip olmuştur. Bu dönemde, söz konusu sektörün önemi dünya petrol fiyatlarında yaşanan yükselmenin de etkisiyle daha da artmıştır. Sürecin henüz başında Hollanda hastalığına yakalanan diğer ülkelerle benzer bir sürecin olduğu görülmektedir. Ancak, Norveç ekonomisinde zaman içerisinde sorunun farkına varılarak daha bilinçli politikalar uygulanmıştır. Bu noktada döviz gelirlerinin harcanması konusunda uzun vadede ortaya çıkacak etkiler dikkate alınmış, ülke ekonomisinin sektörel açıdan dengeli bir şekilde büyümesine yönelik politikalar uygulanmıştır. Bu doğrultuda, 1990 yılında bir fon oluşturulmuş ve döviz gelirlerinin bu fonda toplanarak harcanmasına karar verilmiştir (Mametov, 2018 : 9).

1.1.3. Hollanda Hastalığının Belirtileri ve Sonuçları

Daha önce ifade edildiği şekilde, Hollanda hastalığı kavramı ortaya çıktığı ülke itibariyle doğal kaynak rezervinin keşfiyle ortaya çıkmış olsa da, daha başka birçok faktörden de bahsedilebilir. Bu özelliği itibariyle doğal kaynak zengini olmayan ülkelerde de Hollanda hastalığının ortaya çıkacağını söyleyebiliriz. Literatüre baktığımızda, Kolombiya'da kahve üretimi ve bundan elde edilen gelirlerin tarım sektöründe üretilen diğer ürünler üzerindeki etkisi çarpıcı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, Mısır, Ürdün ve Türkiye gibi ülkelerde işçilerin döviz transferleri sebebiyle Hollanda hastalığının varlığını gösteren birtakım belirtilerle karşılaşıldığı ve bundan dolayı ekonomide çeşitli yapısal değişimlerin ortaya çıktığı görülmüştür (Gurbanov, 2011 : 143). Bunların dışında, Yunanistan başta olmak üzere çeşitli ülkelerde turizm gelirlerinin bu ülkelerde neden olduğu yapısal değişimlere değinilebilmektedir. Son olarak, özellikle dış yardımların söz konusu olduğu Afrika, Latin Amerika ve Asya'daki bazı ülkelerde de Hollanda hastalığı sebebiyle karşılaşılan bazı ekonomik sorunlar olduğu söylenebilmektedir. Hollanda hastalığı ve dolayısıyla bunun ekonomide yol açacağı yapısal dönüşümlerin nedenleri konusunda 2000'li yıllardan itibaren ön plana çıkarılan önemli bir faktör ise uluslararası sermaye hareketleridir. Birçok ülke, ekonomik küreselleşmenin bir sonucu olarak yabancı sermaye girişlerini teşvik eden bir ekonomi politikası anlayışı benimsemiştir. Bu anlayışın bir sonucu olarak yüksek

miktarda yabancı sermaye girişi ülkeler açısından kısa ve orta vadeli döviz kaynağı niteliği taşımaktadır. Bunun sonuçları ise, doğal kaynak keşfinin yol açtığı Hollanda hastalığı ile aynı olmaktadır (Konak, 2019 : 12). Sonuç olarak, ekonomik değeri yüksek bir doğal kaynak rezervinin keşfi, işçi dövizlerinin yerel ülkeye transferi, ekonomide belirli sektörlere öncelik sağlanması, ülke ekonomisinin belirli sektörlere bağımlı olması ve yabancı sermaye girişleri Hollanda hastalığının başlangıcının sebepleri arasında yer alabilir.

Hollanda hastalığının nedeni sayılabilecek herhangi bir ekonomik durumun ortaya çıkmasıyla birlikte ülkeye yoğun bir döviz girişi olmakta ve söz konusu ülkenin para birimi değer kazanmaktadır. Böylece, dış ticaret dengesi değişmekte ve ülke ihracatta dezavantajlı duruma düşerken birçok malda da ithalatçı duruma gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle, yapısal olarak rekabet üstünlüğüne sahip sektör dışında kalanlar rekabette dezavantajlı hale gelmektedir. Bunun bir sonucu olarak, söz konusu ülkede çoğu sektörde ithal mallar cazip hale gelirken, bu sektörlerde yerel üretimde düşme yaşanmaktadır (Yürük, 2008 : 30–31).

Hollanda hastalığının nedeni sayılabilecek herhangi bir ekonomik durumun ortaya çıkmasının sonuçlarından bir diğeri, belirli sektörlerden kaynaklanan bir büyüme sürecinin ortaya çıkmasıdır. Eğer ülkenin sonraki dönemlerde yaşayacağı Hollanda hastalığının sebebi petrol rezervi keşfi ise, ülke ekonomisi ilk olarak kısa dönemde ciddi bir ekonomik büyüme yaşamaktadır. Dolayısıyla, belirli sektörlerden kaynaklanan bu ekonomik durum ekonomi yöneticileri tarafından olumsuz algılanmamaktadır. Ancak, ekonomide sektörler arasındaki dengenin bozulması uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Daha da önemlisi uzun dönemde ortaya çıkan bu olumsuzluğun giderilmesi konjonktürel ekonomik dengesizliklere kıyasla çok daha zor olmaktadır (Yalçın, 2020 : 1). Literatürde, Hollanda hastalığının en önemli belirtilerinden biri olarak sektörler arası dengesiz büyüme ifade edilmektedir. Doğal kaynak keşfinin olduğu veya rekabet üstünlüğünün bulunduğu sektörler yatırımcılar açısından daha cazip görüldüğü için üretim faktörlerinin çoğu bu sektörlere kaydırılmaktadır. Böylece bu sektörlerde yoğun bir ekonomik üretim artışı olurken, diğer sektörlerde bir üretim düşüşü veya ekonomik durgunlukla karşılaşmaktadır (Yürük, 2008 : 30–31). Güncel örnekler

incelendiğinde, yerel para birimindeki değerlenmenin sektörler arası dengesiz ekonomik büyümeyi, çoğunlukla, dış ticarete konu olan sektörler üzerinden etkilediği görülmektedir. Böylece, ekonomide ticareti yapılmayan mallar lehine bir ekonomik gelişmenin daha ağır bastığı söylenebilmektedir. Bu durum ekonomi açısından değerlendirildiğinde, sanayi sektörünün geriye düştüğü başka bir ifadeyle sanayisizleşme sorununun olduğu bir ekonomik sistem anlamına gelmektedir.

Hollanda hastalığına yakalanan bir ülkede ticarete konu olan sektörlerdeki üretim miktarında bir azalma ve ticarete konu olmayan sektörlerde ise bir artış söz konusudur. En genel anlamda bakıldığında, ticarete konu olan sektörler ile tarım ve sanayi sektörleri ifade edilirken, ticarete konu olmayan sektör tanımı ise hizmetler sektörünü belirtmektedir. Hizmetler sektörü mesleki hizmetler, haberleşme hizmetleri, müteahhitlik ve ilgili mühendislik hizmetleri, dağıtım hizmetleri, eğitim hizmetleri, çevre hizmetleri, mali hizmetler, sağlık ve sosyal hizmetler, turizm ve seyahat hizmetleri, eğlence, kültür ve spor hizmetleri, ulaştırma hizmetleri olarak sıralanabilmektedir. Bununla birlikte, hizmetler sektöründe yürütülen faaliyetler göz önünde bulundurulduğunda, bunlar arasında uluslararası ticarete konu olan alanlarında bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu çerçevede başta turizm ve seyahat hizmetleri olmak üzere hizmetler sektörünün bazı alt kollarına ticarete konu olan sektör içerisinde yer verilebilmektedir. Klasik iktisadi düşüncenin ortaya koyduğu arbitraj mekanizması, ticarete konu olan malların fiyatlarında uluslararası düzeyde bir farklılaşma ortaya çıksa bile bunun zaman içinde ortadan kalkacağını ifade etmektedir. Ticareti yapılamayan mallarda ise arbitraj mekanizması çalışmayacağı için fiyatlar ülke içindeki piyasa koşulları tarafından belirlenecektir. Esasında Hollanda hastalığında döviz kuru kanalıyla ortaya çıkan etki de tam olarak bu noktadan kaynaklanmaktadır. Döviz kurunda yaşanan bir değerlenme ticarete konu olmayan sektör dış rekabete kapalı olduğu için bu alanları daha da geliştirmekte, diğer taraftan ticarete konu olan sektörler ise ekonominin genelini yansıtmayan döviz kuru sebebiyle uluslararası rekabette dezavantajlı duruma düşmektedir.

Hollanda hastalığının başlangıç dönemlerinde ekonomik üretim olumlu olarak etkilense de uzun dönemde sektörel bozulmanın da etkisiyle üretimde bir düşme ortaya çıkmaktadır. Ülke ekonomisi zaman içerisinde Hollanda hastalığının

başlamasında etkili olan sektörler veya ticareti yapılamayan mallara ilişkin sektörler dışında üretici konumdan tüketici konuma evirilmektedir. Ekonomik üretimin sektörel yapısındaki bozulma büyük oranda ekonomideki üretim faktörlerinin kısa dönemde oldukça büyük kar imkânları sunan söz konusu sektöre kaydırılmasından kaynaklanmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, uzun dönemde, ciddi bir işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalılabilmektedir. Son olarak, ülkenin sanayisizleşmesi ve net tüketici konuma düşülmesi uzun dönemde cari açık sorunu ile karşılaşılmasına yol açmaktadır.

1.1.4. Hollanda Hastalığının Ekonomide Yaratacağı Olumsuz Etkilere Çözüm Önerileri

Doğal kaynakların varlığı herhangi bir ülkenin ekonomik kalkınma süreçleri açısından çok önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte, ülkelerin kalkınmalarına destek olabilecek yeni kaynağın getirilerini kullanmakta zorluk çekmemesi ve getirileri en verimli şekilde kullanabilmesi gerekmektedir. Ancak bu şartla keşfedilen yeni doğal kaynak ve bu kaynağın getirileri ülkenin ekonomisini kalkındıracak ve ülkeye refah sağlamasına katkıda bulunacaktır. Eğer söz konusu ülkede doğal kaynağın üretimi nispi olarak yüksek ve ülkenin ihracatının önemli bir kısmı bu doğal kaynaktan kaynaklanıyorsa, ekonomideki diğer sektörlerde ciddi bir küçülme ortaya çıkabilecektir. Ekonominin diğer sektörlerinde ortaya çıkan bu durum, yukarıda ifade edildiği şekilde keşfedilen yeni kaynaktan sağlanan gelirlerin ekonomide verimliliği artıran projeler için kullanılmamasından kaynaklanmaktadır. Ekonomik verimliliğin artmaması ise döviz kurundaki değerlenmenin etkileriyle de birleşince, diğer sektörlerin rekabet edebilirlik gücünü düşürerek zamanla ciddi bir daralma yaşanmasına neden olmaktadır. Yeni kaynak keşfinin ve bunun ortaya çıkardığı Hollanda hastalığının önemli bir ekonomik sonucu da, elde edilen gelirlerin ekonominin küçük bir birimi tarafından paylaşılması başka bir ifadeyle gelir dağılımında adaletsizliğin artmasıdır.

Hollanda hastalığının ortaya çıkardığı ekonomik sorunların önüne geçilmesi başka bir ifadeyle yeni kaynak keşfinin çeşitli ekonomik sorunlara yol açmaması için iktisat literatüründe çeşitli çözüm önerileri bulunmaktadır. (Brinčiková, 2016 : 5) devletin keşfedilen yeni kaynaktan elde edilen gelirleri piyasadaki diğer sektörlerin

verimliliğini artırmak için kullanması, ülkenin beşerî sermaye düzeyinin artırılması, ekonomide nispeten geri kalmış ve rekabet gücünü yitirmiş sektörlerin desteklenmesi için çeşitli altyapı çalışmalarının yapılması veya bu sektörlerle yönelik çeşitli vergi ve sübvansiyon politikalarıyla dış ticaret desteği verilmesi gibi bazı somut öneriler sunmaktadır. (Bayraç ve Çemrek, 2019b : 1253) ise Hollanda hastalığının ortaya çıkardığı olumsuzluklara karşı çözüm önerilerini üç başlık altında toplamaktadır. Bunlardan ilki istikrar fonlarının kurulmasıdır. İstikrar fonları, kısaca söz konusu yeni sektörden elde edilen gelirle ülkenin ekonomisinde yeni yatırımlar yapılmasına imkân sağlayacak fonların oluşturulması durumunu ifade etmektedir. İkinci başlıkta devletin ekonomide yapacağı özelleştirme ve ekonomik yapılandırma işlemlerinden bahsedilmektedir. Üçüncü başlıkta ise ülkenin yeni kaynak ihracatına olan bağımlılığının azaltılması ve ihracatın tek sektörde toplanmasının önüne geçilmesini sağlayacak ihracat çeşitlendirmesi önerisi ifade edilmektedir. Çalışmanın bu kısmında söz konusu önerilere başlıklar altında değinilmektedir.

1.1.4.1. İstikrar Fonları

Esasında yeni kaynak keşfinin ülke ekonomisi açısından olumlu sonuçlar doğurması beklenir. Ancak yeni kaynak keşfiyle elde edilen gelirlerin ve ekonomideki kaynak dağılımının doğru yapılamaması Hollanda hastalığı olarak daha önce bahsedilen ekonomik sorunların doğmasına yol açmaktadır. Hollanda hastalığı olarak ifade edilen süreçte ortaya çıkan olumsuzlukların önüne geçilmesinin en basit şekilde çözümünü söz konusu kaynaktan elde edilen gelirleri ekonomi içerisinde verimliliği artıracak şekilde dağıtmaktır. Belirtilen süreç uzun bir dönemi ifade ettiği için bu uygulama dâhilinde gerçekleştirilecek harcamaların belirli bir planlamayla yapılması gerekir. Bu noktada literatürde üzerinde önemle durulan öneri söz konusu gelirlerin belirli bir fonda toplanmasıdır. Çoğunlukla istikrar fonları olarak isimlendirilen bu uygulama dâhilinde, söz konusu gelirler verimli görülen yatırım harcamalarının finansmanı için kullanılabilir. Böylece söz konusu kaynaktan elde edilen gelirler, eş anlı olarak ekonomideki diğer sektörlerin gelişmesini de sağlayacak, yatırımlarda kullanılacağı için sanayisizleşme sorununun önüne geçilecek, başka bir ifadeyle Hollanda hastalığının ortaya çıkması riski de azalmış olacaktır (Alkan, 2019 : 25–27).

İstikrar fonlarına ilişkin uygulamanın en başarılı örneklerinden biri, daha önce kısaca ifade edildiği gibi, Norveç'te uygulanmaktadır. Norveç, Kuzey Denizi'nden elde ettiği petrol ile yüksek miktarda döviz girdisi sağlamaktadır. Elde edilen bu döviz geliri bir fonda toplanmakta ve verimli görülen yatırım projelerinin finansmanı için kullanılmaktadır. Bu doğrultuda Norveç, ülkeye giren fazla dövizin verimsiz alanlarda harcanmasının önüne geçerek ülkenin veya yabancı ülkelerin yatırım projelerini finanse etmede kullanılmasını sağlamıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi ülkelerin yeni kaynak sayesinde ülkeye girecek olan aşırı döviz gelirlerini nereye ve ne şekilde harcamayı planladığı oldukça önemli bir husus olup sanayisizleşme sonucu ile karşı karşıya kalınmayacak ve ekonomik büyüme ile ülke gelişme gösterecektir. Böylece, hem ülke içi ve ülke dışındaki verimli yatırım projeleri finanse edilerek yüksek kar elde edilmekte, hem de söz konusu fonların yurt içindeki petrol sektörüne yönelmesinin önüne geçilerek Hollanda hastalığı riski minimize edilmeye çalışılmaktadır.

İstikrar fonu kurulmasının ekonomi üzerindeki diğer olumlu etkisi ise, istikrar fonlarının hammadde fiyatlarında oluşacak volatilité durumunda ortaya çıkabilecek ekonomik istikrarsızlıkları önlemek için kullanılmasına imkân sağlamasıdır. Daha açık bir ifadeyle, hammadde fiyatlarının aniden düşüşü istikrar fonları sayesinde sorun olmaktan çıkmaktadır. Bu bağlamda hammadde fiyatlarında oluşacak artış ülke ekonomilerinde sorun teşkil etmeyebilirken, hammadde fiyatlarında oluşacak düşüş ülke ekonomilerini derinden sarsabilmektedir. Dolayısıyla fiyat düşüşleriyle karşılaşıldığında istikrar fonları devreye girerek ülke ekonomisini dengede tutabilecektir. Literatüre bakıldığında, istikrar fonlarının ekonomideki üstlendiği bu role ilişkin önemli bir örnek karşımıza çıkmaktadır. Rusya, 2004 yılında hidrokarbon enerji kaynakları ihracatından elde edilen gelirlerin toplandığı Rusya Federasyonu İstikrar Fonu'nu kurmuştur. Fonun kuruluş amacı ise herhangi bir fiyat oynaklığı durumunda enflasyonist baskıların en aza indirilerek, hammadde ihracatından kaynaklanan gelirlerin fiyat esnekliklerinin artırılması şeklinde ifade edilmiştir (Yürük, 2008 : 38). Söz konusu istikrar fonu sonraki dönemlerde yaşanan fiyat dalgalanmalarının ülke ekonomisi üzerindeki rolünü azaltmada önemli bir role sahip olmuştur.

1.1.4.2. Özelleştirme

Özelleştirme hali hazırda devletin işlettiği ekonomik alanların özel sektöre devredilmesini ve özel sektör tarafından işletilmesini ifade etmektedir. Bu çerçevede, yeni kaynak keşfi ile ortaya çıkacak ekonomik sorunların çözümü olarak sunulan bir diğer öneri özelleştirme ve deregülasyon politikalarıdır. Özellikle, 1990'lı yıllardan itibaren özelleştirme ve deregülasyon şeklindeki politika önerilerinin oldukça popüler hale geldiği söylenebilir. Dolayısıyla, doğal kaynaklara ilişkin işletmelerin ve işletim haklarının özel sektöre devredilmesinin söz konusu alandaki verimliliği ve üretkenliği artıracığı savunulmaktadır. Söz konusu politika önerisinin temeli, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası tarafından çeşitli ülkelerin hükümetlerine yönelik hazırlanan kalkınma programlarında hükümetin ekonomiye müdahalesinin azaltılması yönündeki önerilere dayanmaktadır. Burada, Neo Klasik iktisadi görüşün savunduğu şekilde, “kar elde etme güdüsünün olmadığı bir ortamda verimliliğin düşeceği” şeklindeki bir düşünce söz konusudur (Kallevıg Gümüş, 2013 : 106). Bu doğrultuda, özelleştirme ve deregülasyon politikaları ile birlikte söz konusu sektörde özel sektörün aktif hale gelmesi, girişimcilerin kar güdüsüyle hareket etmesini sağlayacaktır. Bu sayede verimliliği artırıcı yenilikçi-rekabetçi uygulamalar ortaya çıkacak ve söz konusu sektörde oluşması beklenen sorunlara ilişkin riskler azaltılmış olacaktır.

1.1.4.3. Dış Ticarete Çeşitlendirme

Dış ticaretin çeşitlendirilmesi şeklindeki politika önerisi Hollanda hastalığının neden olduğu sektörler arası dış rekabet farklılığına odaklanmaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi, ülke ekonomisinde keşfedilmiş yeni kaynağa bağlı olarak döviz girişinin artması yerli parayı değerli hale getirmektedir. Döviz kurunda yaşanan gelişmeler ise özellikle ticarete konu olan sektörlerde dış rekabet dezavantajı oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak ülke ekonomisinin sektörler arasındaki dengesi bozulmaktadır. Bu noktada, ticarete rekabet avantajını kaybetmiş sektörlerle kredi ve teşvik politikalarıyla sağlanacak destekler bu sektörlerde üretim artışı sağlayacağı gibi ihracatta da söz konusu kaynağa bağımlı kalınmasını önleyecek ve ihracat çeşitliliğinin oluşmasını sağlayacaktır (Cambazoğlu, 2020 : 48).

Diğer yandan Hollanda hastalığının oluşmasına neden olan kaynağa dayalı sektörlerin alt sektörlerine yönelik bir politikada söz konusudur. Alt sektörlerde üretilen ürünler açısından dış ticaret çeşitlendirmesi olacak şekilde bir teşvik politikasına gidilerek doğal kaynakların işlenmesi ve katma değerli ürünler üretilmesi mümkündür. Ancak ülkelerin dış ticaret politikaları incelendiğinde bu şekildeki iç ekonomik politikaların çoğunlukla başarısızlıkla sonuçlandığı gözlemlenmektedir. Özellikle gelişmiş ülkeler doğal kaynakları ham haliyle ithal etmek istemekte, işlenmiş ve katma değerli doğal kaynaklara ek gümrük vergileri koymaktadır (Young, 1991 : 369–405). Zira gelişmiş ülkeler de kendi ekonomisinde söz konusu doğal kaynaklara ilişkin alt sektörleri koruma altına almak istemektedir. Bunun en somut örneği üye olan ülkelerde hammaddeye gümrük vergisi koymayıp, onunla ilgili işlenmiş ürünlere çeşitli vergiler koymayı serbest bırakan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)'nin uygulamalarıdır (Ross, 2005 : 22).

1.1.5. Hollanda Hastalığının Ekonomik Sonuçlarını Doğuran Doğal Kaynak Dışındaki Faktörler

Hollanda hastalığı kavramının ortaya çıkışında, herhangi bir ülkede keşfedilen yeni bir doğal kaynağın ihracından elde edilen gelirlerin ülke ekonomisinde oluşturduğu bazı ekonomik sorunlardan hareket edilmektedir. Oysa bazı ülke ekonomilerinde Hollanda hastalığının ortaya çıkmasını tetikleyebilecek bir doğal kaynak keşfi bulunmamasına rağmen, Hollanda hastalığının gözlemlendiği ve yol açtığı bazı ekonomik sorunlarla karşılaşıldığı görülmektedir. Bu durum üzerinde etkili olması beklenen çeşitli ekonomik gelişmeler söz konusudur.

Hollanda hastalığının ortaya çıkmasında kilit noktalardan birisi ülke ekonomisinde döviz bolluğu yaşanması ve yerel para birimindeki değerlenmedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde son yıllardaki ekonomik durum dikkate alındığında döviz girişi olmasını sağlayacak çeşitli ekonomik nedenler üzerinde durulabilir. Bunlardan ilki ve en önemlisi finansal küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte 1990'lı yıllardan itibaren artış gösteren yabancı sermaye hareketleridir. Özellikle bir ülkeye yönelik finansal sermaye girişleri yerli paranın değerlenmesini sağlayarak özellikle ticarete konu olan sektörlerde üretilen malların ithalatını artırmakta ve ithalata rakip sektörlerin ürettiği malların rekabet gücünü

zayıflatmaktadır. Dolayısıyla yabancı sermaye hareketleri çerçevesinde ülkeye giren yabancı fonlar ve doğal kaynak keşfi sonucu elde edilen döviz gelirlerinin neden olduğu ekonomik sorunların birbirine benzer ortak noktaları olup çözümleri de hemen hemen aynıdır (Yalçın, 2020 : 2).

Bunun dışında, ülkelerin yapısal durumuna bağlı olarak döviz girişini artıracak bazı ekonomik nedenler söz konusudur. Bunlarda ilki işçi dövizlerinin ana ülkeye transferidir. 1950’lilerden itibaren, Doğu Avrupa, Asya ve Afrika’da yer alan ve işgücünün bol olduğu birçok ülkeden gelişmiş ülkelere doğru ciddi düzeyde işçi göçü yaşanmıştır. Bu durum, bu tarihlerden itibaren ana ülkeye yönelik karşılıksız bir fon transferine yol açmaktadır. Bazı ülkelerde işçi havale hesapları ödemeler bilançosu içerisinde önemli bir paya sahiptir. Sonuç olarak, işçi havalelerinin yerel para biriminde bir değerlenmeye yol açmasının yanında genelde tüketim ağırlıklı kullanılması, Hollanda hastalığının sonuçlarına benzer ekonomik sorunlarla karşılaşılmasına neden olabilmektedir (Konak, 2019 : 12).

Hollanda hastalığıyla benzer ekonomik sonuçları ortaya çıkarması beklenen ve ülke ekonomisinin yapısal durumundan kaynaklanan sorunlar arasında, ülke ekonomisinin belirli bir sektöre bağlı olması durumu da bulunmaktadır. Bazı ülkelerin üretimi ciddi düzeyde belirli sektöre veya ürünlere dayanmaktadır. Bu sektörler arasında en bilineni turizmdir. Turizm sektörü, gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyümeyi sağlayabilecek sektördür. Özellikle ülke ekonomilerinin sıkıntılı olduğu zamanlarda turizm sektörü ciddi miktarlarda döviz girdisi sağlayabilir ve cari açığın azaltılması konusunda önemli bir rol üstlenebilir. Diğer yandan emek-yoğun bir sektör olduğu için işsizlik sorununa da çözüm olabilmektedir. Bu bağlamda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için turizm sektörü kısa dönemde ekonomiyi kalkındırabilecek bir niteliğe sahiptir. Fakat (Copeland, 1991) turizm sektörünün güçlü olduğu bir ülkede sanayisizleşme sorunu ile karşı karşıya kalılabileceği ve Hollanda hastalığı semptomlarının görülebileceğini açıklamıştır. Buna göre, gelişmeye başlayan turizm sektöründe ticarete konu olmayan malların fiyatlarındaki artış ile ülkenin refahının artması söz konusu olabilecek ama üretim faktörü hareketi ve harcama etkileriyle ülke sanayisinin zamanla gerilemesine neden olabilecek Hollanda hastalığı görülebilecektir. Bununla birlikte, üretim faktörlerinin ve özellikle

emek gücünün daha yüksek gelir elde etmek için diğer sektörlerdeki işlerinden ayrılarak turizm sektörüne yönelmesi de kaynak dağılım etkisini beraberinde getirerek diğer sektörlerde ki üretimin düşmesine neden olabilecektir (Ojaghlou, 2019 : 20–22).

Yukarıda ifade edilen bütün durumlar dikkate alındığında bir ülkenin Hollanda hastalığına yakalanmasında, doğal kaynak keşfinin dışında bazı ekonomik faktörlerde etkilidir. Dolayısıyla bu faktörler üzerinde durulması da söz konusu sorunların tespiti ve çözümü açısından önemlidir. Bu kısımda özellikle Türkiye ekonomisi için geçerli olabilecek bu faktörler üzerinde durulmaktadır.

1.1.5.1. Yabancı Sermaye Hareketleri

1970'lerden sonra, ilk olarak gelişmiş ülkeler ardından gelişmekte olan ülkeler uluslararası sermaye kısıtlarını kaldırarak finansal serbestleşmeye ortam hazırlamıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerle arasındaki kalkınma farkını ortadan kaldırabilmek için yabancı sermaye hareketlerine çok fazla önem göstermektedir. Diğer taraftan gelişmiş ülkeler ise finansal sermayeyi daha yüksek getiri elde edebilmek adına gelişmekte olan ülkelere yönlendirmektedir (Karahana ve İpek, 2013 : 300). Küreselleşen dünyanın getirdiği yenilikler neticesinde teknolojinin gelişimiyle birlikte ülkelerin uyguladığı söz konusu finansal politikalar, yabancı sermaye hareketlerinin dolaşımını güçlendirerek ülkeler arasında bu sermaye dolaşımının hızlı ve kolay bir şekilde olmasına imkân sağlamıştır. Bu bağlamda ülkelerin finansal piyasalarını birbirlerine açması olarak tanımlanabilecek finansal liberalizasyon önemli bir düzeye ulaşmıştır. Böylelikle ülkeler arasında bir takım sınırların kaldırılması ve söz konusu küreselleşme olgusunun öne çıkması, ülkelerin dünyadaki diğer ülkeler ile birlikte hareket etmesine olanak sağlamış ve birbirine bağlı bir şekilde faaliyet sürmesine yardımcı olmuştur (O. Aydemir ve Genç, 2015 : 18). Bu doğrultuda, finansal liberalizasyon bilgi ve iletişim sektörüyle birlikte, gelişen finansal araçlar vasıtasıyla, uluslararası yatırımı daha da kolaylaştırarak uluslararası sermaye hareketlerini olumlu yönde etkilemesine yardımcı olmuştur (İnandım, 2005 : 5).

Yabancı sermaye hareketleri, bir ülkeden başka bir ülkeye fon aktarılmasıyla birlikte yerli ülkenin başka bir ülkeden aktif satın alımı durumunda finansal fonun gönderilmesi ile gerçekleşmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için yabancı sermaye hareketleri çok önemlidir. Bununla birlikte, uluslararası sermaye akışı gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere olduğu gibi gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkeye doğru da gerçekleşebilmektedir (Ekodialog, y.y.). Bu bölümde, yabancı sermaye hareketlerinin türlerine değinilmektedir.

1.1.5.1.1. Yabancı Sermaye Hareketlerinin Türleri

Uluslararası sermaye hareketleri çerçevesinde ülkeye giriş yapan yabancı sermaye iki sınıfta değerlendirilmektedir. Birinci sınıfta doğrudan yabancı yatırımlar bulunurken, ikinci sınıfta finansal yabancı sermaye girişleri yer almaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar, çok uluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir ve temel olarak giriş yaptığı ülkede üretim yapma amacı taşımaktadır. Finansal yabancı sermaye girişleri ise portföy yatırımları ve diğer yatırımlar şeklinde iki sınıfa ayrılmaktadır. Portföy yatırımları başka bir ülkede borç veya hisse senedi gibi çeşitli finansal enstrümanlara yatırım yapma amacı taşıyan yabancı sermaye akımlarını ifade etmektedir. Diğer yatırımlar ise özel veya kamu kesimlerinin uluslararası düzeyde kredi mekanizmaları vasıtasıyla elde ettikleri likidite transferlerini tanımlamaktadır (Cengiz ve Karacan, 2015 : 330–332).

1.1.5.1.1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yabancı yatırımlar, başka bir ülkede üretim yapmak için bir fiziki yatırımda bulunulması veya bir şirket satın alınması ya da halihazırda olan bir firmanın sermayesinin artırılması ile yapılan yatırımlara denilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımının bir ülkeye giriş yapması farklı yollardan olabilmektedir. Bunlardan ilki sermaye piyasası yatırımlarıdır. Bu yatırımlar finansal gelişmeler ile oluşmakta ve temelde hisse senedi alımı vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Hisse senedi alımı ile bir şirketin %51 veya fazlasına sahip olunursa, söz konusu şirketin yönetiminde söz sahibi olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu yatırım doğrudan yabancı sermaye yatırımı niteliği taşımaktadır. İkinci olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımı gerçekleştirmek isteyen yatırımcı, başka bir ülkede gireceği

piyasadaki kurum veya kuruluşa kendi marka adının ve teknolojisinin kullanılması izni vererek lisans anlaşması yapar. Dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımlar sermaye dışında yönetim, teknoloji, kontrol yetkisi gibi beraberinde birçok yetkiyi de içinde bulunduran yatırımlardır. Bunların dışında, doğrudan yabancı yatırımlar ülkeye doğrudan faaliyette bulunan bir firmanın satın alınması veya fiziki yatırım gerçekleştirilmesi yoluyla gelmektedir. Her ne türde olursa olsun doğrudan yabancı sermaye yatırımları sermaye birikimine ve üretime yönelik reel yatırımlar olarak açıklanmaktadır (Acar, 2016 : 94–95).

Bir ülkeye gerçekleştirilecek doğrudan yabancı yatırım doğrudan üretim ve istihdam artışı sağlayacaktır. Bu sebeple gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı yatırım konusunda diğer yabancı sermaye girişlerine kıyasla daha isteklidirler. Başka bir ülkede fiziki yatırım gerçekleştirme amacıyla gerçekleşecek yabancı sermaye akımları, sabit sermaye yatırımlarının uzun ömürlü olması nedeniyle genellikle uzun süre söz konusu ülkeden çıkış yapmama eğilimindedir. Bu nedenle, doğrudan yabancı sermaye yatırımları uzun vadeli yabancı sermaye hareketleri olarak da isimlendirilmektedir. Bu yabancı sermaye girişinin uzun vadeli olması ekonomik açıdan da bir istikrar sorunu oluşturmamaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları çoğunlukla çok uluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Burada, temel amaç daha yüksek kar beklentisidir. Çok uluslu şirketler pazara yakın olmak, üretimde kullanılan ve uygun maliyetli girdiye yakın olmak, vergi avantajlarından veya üretim teşviklerinden yararlanmak gibi nedenlerle doğrudan yabancı yatırım yapmaktadırlar (Bal ve Göz, 2010 : 451). Dolayısıyla doğrudan yatırım amacıyla gerçekleştirilen yabancı sermaye transferleri kâr amacı taşımaktadır. Doğrudan yabancı sermaye hareketleri uzun vadeli olması ve kar amacı gütmemesinden kaynaklı olarak borç yaratmayan yabancı sermaye yatırımdır (Karahana ve İpek, 2013 : 301).

1.1.5.1.1.2. Finansal Sermaye Hareketleri

Finansal sermaye yatırımları portföy yatırımları ve diğer yatırımlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Finansal yatırımlar ekonomi üzerinde dolaylı yoldan bir etkiye sahiptir. Başka bir ifadeyle, üretim, istihdam gibi reel ekonomik değişkenler üzerinde

etki ortaya çıkarabilmesi finansal sisteme giren fonların reel ekonomiye aktarımıyla ilişkilidir. Finansal sermaye hareketleri içerisinde önemli bir yere sahip olan portföy yatırımları menkul değerlere yatırım yapmak ve kar elde etmek amacıyla ülkeye giriş yapan yabancı sermaye hareketlerini ifade etmektedir. Dolayısıyla portföy yatırımları herhangi bir üretim olmadan ve fiziksel olarak bir çalışana ihtiyaç duymadan da yapılabilen yatırımlar olarak açıklanmakla birlikte portföy yatırımının firma üzerinde herhangi bir denetimi yoktur. Nitekim portföy yatırımları ile birlikte firmalar uluslararası finansal piyasalardan ihtiyacı olan mali kaynakları elde edebilmektedir. Portföy yatırımı iki şekilde gerçekleşebilir. Bunlardan ilki yerel ekonomik birimlerin uluslararası sermaye piyasalarına tahvil ihracı yapması ve bu tahvil karşılığında belirli bir faiz geliri garantisinde bulunmasıdır. Bu yatırım türü uzun vadeli olmakla birlikte denetimi yerel ekonomik birimlerde olduğundan güvenilirdir. Bir diğeri ise yurt dışındaki yerleşik yatırımcının yatırım yapacağı ülkedeki sermaye piyasalarında menkul kıymet alım ve satımı yapması şeklinde gerçekleşmektedir (Canikli, 2010 : 39–41).

Finansal sermaye hareketlerinin ikinci türü olan diğer yatırımlar ise doğrudan yabancı sermaye ve portföy yatırımlarının dışında olan ve bu yatırımların haricinde geriye kalan tüm uluslararası yabancı sermaye işlemlerini kapsayan sermaye hareketleridir. Diğer yatırımlar vadesi bir yıldan fazla olan ve vadesi bir yıldan az olan yatırımlar olarak ikiye ayrılır. Diğer yatırımlar içerisindeki uzun vadeli sermaye hareketleri, yurtdışı borçlanmalar, borç verme ve borç geri ödeme işlemleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda diğer uzun vadeli sermaye hareketleri yabancı hükümetlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının vermiş olduğu kredilerdir. Bu kredileri bankalar, özel şirketler ve kamu sektörü almak isterler. Dolayısıyla diğer uzun vadeli sermaye hareketleri adından da anlaşılacağı üzere uzun vadeli, istikrarlı ve sermaye kaçış riski olmayan sermaye hareketidir. Diğer yatırımlar içerisindeki kısa vadeli sermaye hareketleri ise vadesi bir yıla kadar olan özel ve resmi özellikteki yabancı yatırımcının sermaye hareketleridir. Bu sermaye hareketi dış ticaretin finansmanını ve uluslararası faiz ve döviz kuru farklılıklarından da yararlanılmasına imkan sağlayabilmektedir (Keskin, 2008 : 31). Teknolojik gelişmeler ve ülkelerin gerçekleştirdikleri yapısal düzenlemelerle birlikte ülkelerin ulusal finans sistemleri

arasında sermaye transferleri anlık olarak yapılabilir bir hale gelmiştir. Bu nedenle, finansal sermaye hareketleri çoğunlukla kısa vadeli yabancı sermaye hareketleri arasında değerlendirilmektedir (Keskin, 2008 : 30–34).

Portföy yatırımları şeklindeki yabancı sermaye girişleri borç senedi veya hisse senedi satın alınması şeklinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla gerçekleştirilecek finansal yatırımlardan beklenen gelir düzeyi yabancı sermaye girişi üzerinde belirleyici temel faktördür. Yabancı yatırımcılar borç senedi ve mevduat senedinden faiz, hisse senedinden ise temettü geliri kazancı elde etmek istemektedirler. Bu nedenle portföy yatırımcısı, menkul değerlerin hem risk oranlarına hem de getiri oranlarına bakarak fonlarını paylaştırıp bu değerlerden maksimum kazanç elde etmek istemektedir (İpek, 2013 : 14–24). Diğer yatırımlar arasında yer alan kısa vadeli sermaye hareketlerinde, spekülasyon arbitraj olanaklarına neden olan yüksek faiz ve düşük kur ile ülkeler bu sermaye hareketlerini çekmekte başarı göstermişlerdir. Fakat bu sermaye hareketi herhangi bir belirsizlik durumunda her an ülkeyi terk edebileceği için çok ciddi istikrarsızlık kaynağı olduğunu söylemek mümkündür. (Kıran, 2014 : 271).

Finansal sermaye hareketlerinin temel özelliklerinden biri yukarıda ifade edildiği gibi herhangi bir ülkeye hızlı bir şekilde giriş çıkış yapabilmesidir. Portföy yatırımları bir ülkenin kalkınmasını desteklemek ve o ülkenin refahını arttırmak açısından oldukça önemli yatırımlardır. Fakat bu yatırımların beraberinde getirdiği birtakım risklerde vardır. Bu riskler, globalleşen finans piyasalarının getirmiş olduğu riskler olmakla birlikte, gerek iletişim teknolojisinin hızla ilerlemesi gerek bilgi işlemdeki gelişmelerle birlikte uluslararası sermaye hareketlerinin piyasalarda hızlı olmasıyla yatırımcılara yüksek riskle kar oranının ayarlanabilmesi imkânı sağlanmıştır. Dolayısıyla sermaye hareketleri bu serbestleşmeyle birlikte spekülasyon bir hal almıştır (Canikli, 2010 : 39). Bu durum, ciddi finansal ve ekonomik istikrarsızlıklara yol açabilmektedir. 1990'lı yıllardan sonra birçok gelişmekte olan ülke finansal sermaye hareketlerinin yol açtığı ekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenden dolayı ise finansal serbestleşme ile sermaye kontrolü tekrardan gün yüzüne çıkmıştır. Ayrıca finansal

sermaye hareketleri portföy yatırımları dışında borç yaratıcı niteliktedir (Karahan ve İpek, 2013 : 301).

1.1.5.1.2. Yabancı Sermaye Hareketlerinin Ortaya Çıkardığı Ekonomik Sonuçlar

Ülke ekonomileri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak ikiye ayrılırsa, yabancı sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkeler üzerinde gelişmiş ülkelere oranla daha büyük etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bunun en önemli sebeplerinden biri gelişmekte olan ülke ekonomilerinin ekonomik kalkınma sürecinde yabancı sermaye hareketlerine daha fazla ihtiyaç duymasıdır. Bununla birlikte, yukarıda ifade edildiği gibi yabancı sermaye hareketlerinin ekonomik kalkınma sürecinde daha etkili olan türü uzun vadeli yabancı sermaye yatırımlarıdır. Finansal sermaye hareketleri, daha çok kısa vadede elde edilebilecek finansal kar veya spekülasyon karına göre gerçekleştiği için istikrarsız bir trende sahip olabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, kısa vadede yabancı finansal yatırımcı aleyhinde gerçekleşebilecek bir finansal durum ani ve büyük miktarlarda bir yabancı sermaye çıkışına yol açabilmektedir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasını sağlamak bir yana ciddi ekonomik istikrarsızlıklara maruz kalmasına yol açabilmektedir (Takım, 2008 : 104).

Yabancı sermaye hareketlerinin serbestleşmesini savunan görüş temel olarak iki noktaya vurgu yapmaktadır. Birincisi, tasarrufların kıt olduğu ülkelerde ekonomik kalkınma hızı yavaş olmaktadır. Bu nedenle, sermaye bolluğunun yaşandığı ülkelere doğru gerçekleşecek sermaye akışı, sermaye kıtlığı yaşanan ülkelerde yatırım için gerekli fonların uygun maliyetlerle teminini sağlayacaktır. Böylece, söz konusu ülkelerde üretim ve istihdam artışı sağlanacak ve kalkınma hızı artacaktır. Diğer taraftan, tasarruf bolluğunun yaşandığı ülkelerde tasarruf sahipleri düşük getiri düzeyine sahiptir. Tasarruf sahipleri tasarruf kıtlığı yaşanan ülkelere gerçekleştirdikleri sermaye transferleri ile yüksek getiri elde etme imkânına ulaşmış olacaklardır. Buna göre, hem tasarruf bolluğu yaşanan ülkeler hem de tasarruf kıtlığı yaşanan ülkeler kazançlı çıkacaktır (Yentürk, 2005 : 157–161).

Uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştiği ve arttığı son 40 yıllık süreç incelendiğinde şu sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınma hızını artırmak için dış kaynağa ihtiyaç duymaktadır. Bu doğrultuda uygulanan para ve maliye politikalarıyla ciddi düzeyde yabancı sermaye girişi yaşanmıştır. Yabancı sermaye girişlerinin ekonomi üzerinde çeşitli etkileri olmuştur. İlk etki döviz kuru üzerinde ortaya çıkmakta ve yerel para birimi değerlenmektedir. Yerel para biriminin değerlenmesi ise dış ticareti etkilemekte ve ithalatı artırırken ihracatçılar açısından dezavantajlı bir durum ortaya çıkarmaktadır. İkinci olarak, genişletici para politikası uygulama alanı ortaya çıkmaktadır. Genişletici para politikasının teorik olarak yatırım harcamalarını artırması beklenmektedir. Ancak, yatırım harcamalarıyla birlikte tüketim harcamalarının arttığı görülmektedir. Bununla birlikte, döviz kurundaki değerlenmenin dış ticarete yerel üreticiler aleyhinde ortaya çıkardığı durum yatırımların ya çok karlı alanlara ya da ticareti yapılamayan sektörler yapılmasına yol açmaktadır. Bu etkiler birlikte değerlendirildiğinde üretim ve istihdamda bir artış ortaya çıkması beklenmektedir. Ancak yabancı sermaye hareketleri kısa vadeli nitelikte ise yaşanacak içsel veya dışsal ekonomik istikrarsızlıklar olumlu tabloyu tersine çevirmektedir. Geline noktada, ekonomik istikrar yabancı sermaye girişlerine ve ticareti yapılamayan sektörler bağımlı hale gelmektedir. Bununla birlikte, söz konusu süreçte bir sanayisizleşme ve belli sektörler açısından ithalata bağımlı hale gelme durumu ortaya çıkmaktadır (Kula, 2003 : 144–145).

1.1.5.2. İşçi Dövizleri

Küreselleşmenin artması ve üretim faktörlerinin uluslararası dolanımının bir diğer sonucu ise ülkeler arasındaki emek transferidir. Bu transfer çoğunlukla az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde eğitimli işgücünün artmasıyla birlikte herhangi bir nitelik gerektirmeyen emek gücünün çalışabileceği alanlarda ciddi bir işgücü ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, az gelişmiş ülkelerde bulunan yetenekli ve eğitimli işgücü daha iyi ekonomik ve sosyal imkânların bulunduğu bir ortamda yaşamak amacıyla gelişmiş ülkelere göç etmeyi arzu eder bir hale gelmiştir. Bu gelişmelerle birlikte az gelişmiş ülkelerde yaşanan emek bolluğu uluslararası işgücü transferlerini ciddi düzeyde artırmıştır.

Özellikle geçici olarak gelişmiş ülkelere göç etmiş işçilerin gelirlerini ana ülkeye transferi bazı ülkeler açısından ciddi bir döviz geliri oluşturmaktadır. Bu para transferleri işçi döviz havaleleri olarak tanımlanmaktadır. İşçi döviz havaleleri bu döviz transferlerinin döviz gelirleri içerisinde önemli bir yere sahip olduğu ülkelerde bir takım önemli sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Döviz girişlerinin ilk etkisi yerel para biriminde değerlendirme şeklinde ortaya çıkacaktır. Bu durum, ithalat üzerinde olumlu ihracat üzerinde olumsuz bir etki ortaya çıkaracaktır. Bununla birlikte, döviz gelirleri çoğunlukla dar gelirli hane halkına yönelik olacağı için özel tüketim harcamalarında önemli bir artış ortaya çıkabilecektir. Bu bağlamda işçinin ailesine gönderdiği dövizler tüketim, eğitim ve sağlık harcamalarında bir artış oluşturacak ve toplam talep artacaktır. Bu işçi dövizleri söz konusu aile fertlerinin refahının artması ve yoksulluk oranlarının düşmesine katkı sunacaktır (Tung, 2018 : 81). Uzun vadeli bir değerlendirme yapıldığında ise, işçi dövizleri yatırım harcamalarında da bir artış oluşturmazsa, döviz kurundaki değerlendirme nedeniyle dış ticarete rekabet avantajının yitirildiği de düşünüldüğünde ekonomideki bazı sektörlerde küçülme ortaya çıkabilecektir. Bu sektörler, yabancı sermaye girişlerinde olduğu gibi çoğunlukla ticarete konu olan sektörler olabilecektir (Yıldırım, 2020 : 208–209). Bu doğrultuda, kısa vadede dar gelirli kesimin refahında bir artış ortaya çıkmış gözükse de, uzun dönemde Hollanda hastalığı belirtileri arasında yer alan dengesiz büyüme ve sanayisizleşme sorunu ile karşı karşıya kalınabilecektir (Arı ve Özcan, 2015 : 106).

1.1.5.3. Turizm Gelirleri

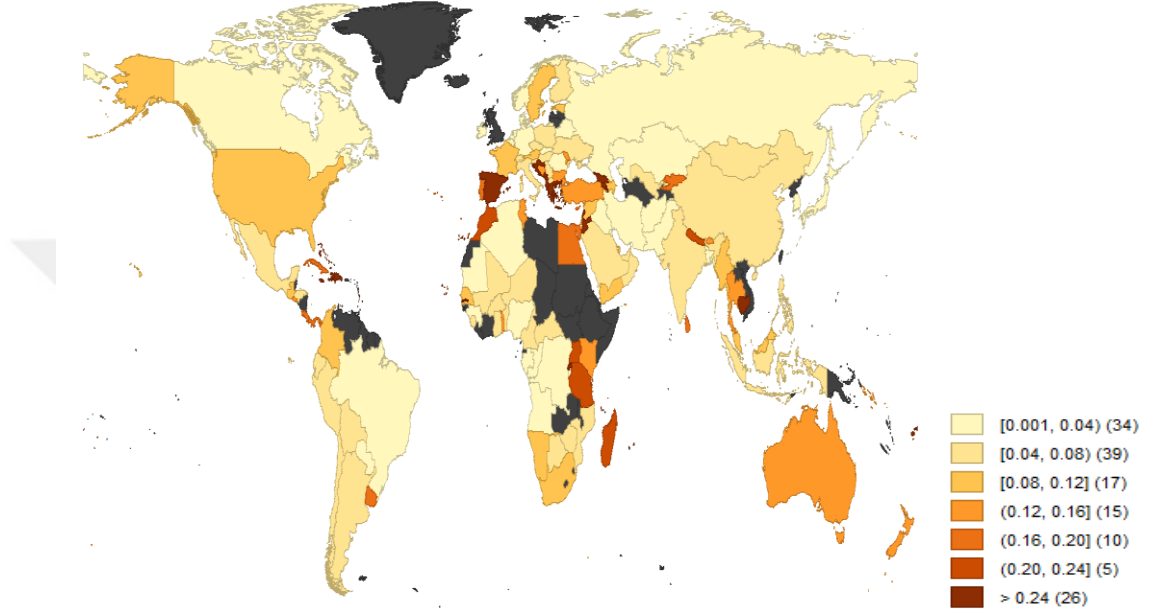
Dünya ekonomisinde en hızlı gelişen sektörlerden biri turizm sektörüdür. Turizm sektörünün ekonominin birçok alanına sağladığı katkılar nedeniyle, ülkeler ekonomik kalkınmalarını desteklemek, istihdam seviyelerini arttırmak ve sermaye yatırımları gerçekleştirmek için bu sektörün büyümesini sağlayacak ekonomi politikalarını desteklemektedirler. Dolayısıyla ülkeler doğal, kültürel ve tarihi miraslarını ön plana çıkararak, ülkelerine yabancı turist çekmek istemekte ve bu sayede turizm gelirlerinde bir artış yaratmak istemektedirler (Kızılkaya vd., 2016 : 203).

Turizm potansiyelinin yüksek olduğu ülkelerde, ekonomik büyümeyi sağlayan önemli sektörlerden biri turizm sektörü olup bu doğrultuda ülkeye gelen

turistlerin yapmış olduğu harcamalar turizm gelirlerini oluşturacak ve bu dövizler milli geliri etkileyecektir. Diğer yandan bu sektör vasıtasıyla oluşan döviz girişleri ülkenin dış ticaret açığının kapatılmasını da sağlamaktadır. Dolayısıyla turizm potansiyeli yüksek ülkelerde turizmin desteklenmesi ve bununla ilgili teşviklerin sağlanmasıyla gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir döviz girdisi sağlanmaktadır (Arabacı, 2018 : 107). Bu nedenle, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde turizm sektörünün sağlamış olduğu döviz girdisinin ülke ekonomisinde önem arz etmesi, ülkede milli gelirin artmasını destekleyerek, bölgeler arası gelirde oluşan dengesizlik sorununa pozitif yönde etkide bulunmaktadır. Neticede emek-yoğun olan turizm sektörünün yaratmış olduğu iş kollarının da ülkede işsizlik sorunlarına çözüm olabilmesiyle birlikte istihdam oranlarında oluşan artış, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından turizm sektörünün milli gelirin üzerinde önemli bir payı olmasının göstergesidir (Akın vd., 2012 : 65). Bu noktada, özellikle kalkınma sürecinde turizm sektörünün diğer sektörlere kıyasla daha yüksek bir ekonomik verimlilik vadedmesi yatırımların turizm sektöründe yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda ciddi bir döviz geliri elde edilmesini sağlayabilmektedir. Ancak elde edilen döviz gelirleri ekonomik açıdan diğer sektörlerdeki verimliliği de artıracak şekilde kullanılmazsa Hollanda hastalığına yol açabilmektedir. Bu süreçte, üretim faktörleri tarım ve sanayi sektörlerinden karlı alan olarak görülen turizm sektörüne kaymakta ve dengesiz bir büyüme süreci ortaya çıkmaktadır. Turizm sektörüyle ilişkili olarak inşaat sektörü başta olmak üzere ticarete konu olmayan sektörlerde de bir gelişim oluşabilmektedir (Komşu Samırkamış ve Eban, 2019 : 145–146).

Turizm sektöründen elde edilen gelirin milli gelir içindeki payının yüksek olduğu ülkeler, çoğunlukla, henüz sanayileşme sürecini tamamlayamamış gelişmekte olan ülkelerdir. Bu durum şekil 1.1.'den gözlemlenebilmektedir. Şekilden de gözlemlendiği gibi, Güneydoğu Asya, Güney Amerika, Afrika'daki birçok ülkede turizm sektörünün toplam ekonomi içerisindeki payı oldukça yüksektir. Avrupa kıtasını dikkate alırsak, İspanya, Portekiz, Arnavutluk ve Yunanistan'da turizm gelirlerinin GSMH'ye oranı yüksek seviyededir. Dünya genelinde, 26 ülkede bu oran %24'ün üzerine çıkarken, %20'nin üzerinde paya sahip ülke sayısı 31'dir. Son

olarak, Türkiye ekonomisinde turizm gelirlerinin GSMH'ye oranı yaklaşık %10'dur. Söz konusu durum dikkate alındığında, turizm sektörünün Hollanda hastalığına yönelik etkileri dikkatle takip edilmelidir.

Şekil 1.1. Ülkelerin Ekonomisinde Turizm Sektörünün Payı (% GSYİH, 2021)

Kaynak: Dünya Bankası, 2021.

1.2. Türkiye Ekonomisinde Hollanda Hastalığıyla İlgili Gelişmeler

Bir ülke ekonomisinde Hollanda hastalığının neden olduğu sorunların temelinde yeni keşfedilen doğal kaynakla birlikte, ülkeye olan döviz girişi ve para biriminin değerlendirilmesine yol açan başka ekonomik durumlarının etkili olabileceği ifade edilmiştir. Türkiye ekonomisi bağlamında değerlendirildiğinde Hollanda hastalığının ortaya çıkmasını tetikleyebilecek bir doğal kaynak keşfi bulunmamakla birlikte, Hollanda hastalığının neden olduğu ekonomik sorunların oluşmasına yol açabilecek bazı ekonomik gelişmeler söz konusudur. Bunların başında, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi yabancı sermaye girişleri yer almaktadır (Yalçın, 2020 : 2). Bunun dışında özellikle 1970'lerde Türkiye'den Avrupa'ya gerçekleşen ciddi bir işçi transferi söz konusudur. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde işçi dövizlerinin yerel ülkeye transferi durumuna da rastlanmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye coğrafi, kültürel ve tarihsel konumu itibarıyla turizm potansiyeli

oldukça güçlü bir ülkedir. Buna uygun olarak, ödemeler bilançosu incelendiğinde turizm gelirlerinin önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bu kısımda, üç başlıkta Türkiye ekonomisinde yabancı sermaye hareketleri, işçi dövizleri ve turizm sektörüne ilişkin gelişmelere değinilmektedir.

1.2.1. Türkiye Ekonomisinde Yabancı Sermaye Hareketlerine İlişkin Gelişmeler

Ülke ekonomilerinde uluslararası sermaye hareketlerinin birtakım etkiler yarattığını söylemek mümkündür. Özellikle doğrudan yabancı sermaye hareketlerinin ülke ekonomilerinde ekonomik kalkınmaya doğrudan yardımcı olacak sermaye birikimi sağlaması ve bu sayede üretim ve istihdam üzerinde olumlu etkilerde bulunması, ülkenin teknolojik açıdan gelişmesine katkı sunması ve rekabetin yaygınlaşmasını ön plana çıkararak ekonomik verimliliği artırması belli başlı olumlu noktalar arasındadır. Bu nedenle ülkeye yeni teknolojiler getiren ve cari açığın kapatılmasına yardımcı olan katma değeri yüksek doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi Türkiye açısından yararlı olacaktır (Cengiz ve Karacan, 2015 : 342). Diğer taraftan, finansal sermaye yatırımları kısa vadeli olması ve çeşitli risk faktörleri barındırmasından dolayı gelişmekte olan ülkelerin tasarruf kısıtlığını gidermek açısından sorunlu bir yol olarak görülmektedir. Çünkü finansal sermaye hareketlerinde yaşanan dalgalanmalar döviz kuru ve faiz oranları gibi finansal değişkenler üzerinde kısa vadede ciddi istikrarsızlıklara yol açabilirken, ödemeler bilançosunda da ciddi risklerin birikmesine neden olmaktadır. Bu doğrultuda, finansal yatırımlarda yaşanacak dalgalanmalar özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından ciddi ekonomik sorunlarla sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle, Türkiye ekonomisi açısından da finansal sermaye yatırımlarının ülke ekonomisine olan etkisinin doğru bir şekilde analiz edilmesi ve eğer gerekiyorsa bu duruma yönelik bir takım önlemlerin alınması ve uygulanması önemlidir (Cengiz ve Karacan, 2015 : 342).

Türkiye 1989 yılında sermaye hesabı liberalizasyonunu tamamlamış ve bu tarihten bu yana çeşitli dönemlerde farklılaşsa da yabancı sermaye girişlerinin yaşandığı bir ülke durumundadır. Bu durumun istisnaları veya yabancı sermaye girişlerinin yavaşladığı dönemler şu şekilde ifade edilebilir. 1991 yılı Türkiye ekonomisi açısından yabancı sermaye girişlerinin olumsuz etkilendiği bir dönem

olmuştur. Körfez Savaşı nedeniyle, bölgede yer alan Türkiye'nin de riskli bir ülke olarak algılanması ekonomik açıdan bir belirsizlik ortaya çıkarmış ve Türkiye ekonomisinden sermaye çıkışlarına neden olmuştur (İnandı, 2005 : 35). 1994 yılında yaşanan sermaye çıkışı ise ulusal ekonominin içsel dinamiklerinde gerçekleşen sorunlardan kaynaklanmıştır. Söz konusu yılda, ekonomik göstergelerde riskin artması ve özellikle cari açığın sürdürülebilirliği noktasında yaşanan belirsiz bunun temel nedenidir (Tokat, 2009 : 25–26). 1998 yılında ise Güneydoğu Asya ve Rusya'da yaşanan ekonomik krizler bütün ülkeler açısından bir belirsizlik ortamı oluşturmuştur. Bu krizlerin özellikle söz konusu ülke ekonomilerinde yaşanan kısa vadeli yabancı sermaye çıkışı ile ilişkili olması diğer ülkeleri de bu tehlike ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu çerçevede, Türkiye ekonomisinden önemli bir yabancı sermaye çıkışı yaşanmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2008 : 384).

Şekil 1.2, 2000-2022 döneminde Türkiye ekonomisine yönelik yabancı sermaye girişlerinin tarihsel seyrini göstermektedir. Bu döneme ilişkin verilere bakıldığında 2000 yılında, 1999 yılında enflasyonla mücadele ve yapısal reform programının kısa vadeli olumlu etkilerinin sonucu yabancı sermaye girişleri yaşandığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, söz konusu programın istenilen hedeflere ulaşamamasından kaynaklı olarak programın inandırıcılığı sorgulanmaya başlanmış, birçok ekonomik gösterge daha olumsuz bir yöne doğru seyretilmiştir. Nihayetinde, Türkiye ekonomisinde ani ve yüksek miktarda yabancı sermaye çıkışı yaşanmıştır. Bu durum, 2001 ve 2002 yıllarında yaşanan ekonomik sorunların yaşanmasına neden olmuştur (Güriş, 2007 : 312).

Şekil 1.2. Türkiye Ekonomisinde Yabancı Sermaye Girişlerinin Tarihsel Gelişimi

Kaynak: TÜİK, 2022.

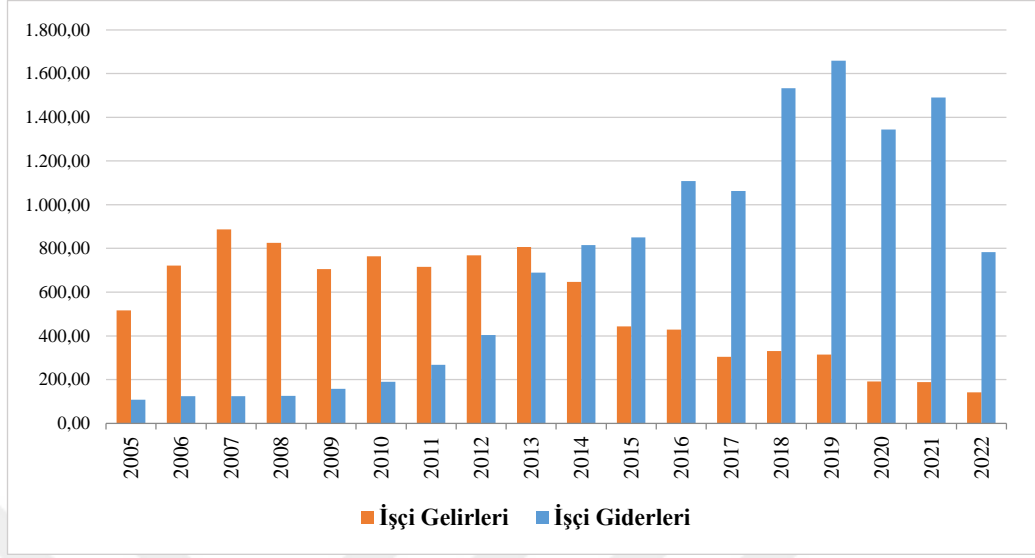
2001 krizinin ardından IMF ile stand-by anlaşması yapılmış ve güçlü ekonomiye geçiş programı ile ciddi bir ekonomik yapılanmaya gidilmiştir (Tokat, 2009 : 25–26). 2008 finansal krizine kadar geçen dönemde gerek yüksek faiz-düşük kur politikası gerekse ekonomik istikrarın bir sonucu olarak ciddi miktarda finansal sermaye girişleri yaşanmıştır. Aynı dönemde, özellikle özelleştirme politikalarının da etkisiyle önemli bir doğrudan yabancı sermaye girişinin de olduğunu söylemek gerekir. Ancak 2008 finansal krizinin de etkisiyle Türkiye ekonomisine yönelik yabancı sermaye girişleri diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi azalma göstermiştir. 2008 finansal krizinden sonra gelişmiş ülke merkez bankalarının uyguladığı aşırı genişletici para politikası ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere kıyasla daha çabuk toparlanması Türkiye ekonomisine ve gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye akımlarını oldukça güçlendirmiştir (O. Aydemir ve Genç, 2015 : 21). 2015 yılından itibaren gelişmiş ülkelerin parasal sıkılaşmaya dair sinyalleri ve uygulamaları tüm dünyada olduğu gibi Türkiye ekonomisine yönelik yabancı sermaye girişlerinde de bir azalma oluşturmuştur. Bununla birlikte, Türkiye ekonomisinde bir politika dönüşümüne gidilip düşük faiz-yüksek kur politikasına geçilmesi bu azalmanın daha da fazla gerçekleşmesine neden olmuştur. Her ne kadar pandemi gelişmiş ülkelerde uygulanan genişletici para politikasından kaynaklı olarak yabancı sermaye girişlerini artırsa da bu daha önceki dönemlere kıyasla hala düşüktür. Sonuç olarak, hem dış kaynaklı hem de yerel ekonomisinden kaynaklı olarak zaman zaman düşme yaşansa da, Türkiye ekonomisi 2003-2022 yılları arasında ciddi bir yabancı sermaye girişinin olduğu ülke olarak dikkat çekmektedir.

1.2.2. Türkiye Ekonomisinde İşçi Dövizlerine İlişkin Gelişmeler

Türkiye ekonomisi için, tarihsel çerçevede değerlendirildiğinde, önemli bir yere sahip olan işçi dövizleri dış finansman kaynağı oluşturabilme imkânı sunarak ekonomide önemli bir rol oynamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde işgücü arzının yüksek olması ve istihdam imkânlarının sınırlı olması nedeniyle iş hayatına katılım sağlayamayan işçiler, II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ülkelerinde meydana gelen işgücü açığının kapanmasında önemli bir rol oynamış ve bu bölgeye ciddi bir işgücü göçü yaşanmıştır. 1960'lı yıllardan sonra, başta Almanya olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerine Türkiye'den de ciddi bir işçi göçü yaşanmıştır. İşçi

göçü nedeniyle, bir yandan Türkiye ekonomisinde yaşanan işsizlik sorununa çözüm üretilmiş, diğer taraftan ise ülkeye geri dönen Türk işçilerin edindiği bir takım bilgi ve nitelikler sayesinde ekonomiye katma değer üreteceği düşünülmüştür. Bu nedenle, Türkiye ekonomisinde de diğer ülkelere yönelik işçi göçü desteklenmiştir. Bununla birlikte, işçi göçünün olumlu yanlarının yanında ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan bazı olumsuzluklara yol açabileceği zaman zaman üzerinde ciddi şekilde düşünülen bir husus olmuştur. Dolayısıyla ekonomik ve özellikle döviz gelirleri bağlamında değerlendirdiğimizde, işçi dövizlerinin ülkemize aktarılması ve bunların yöneleceği harcamaların yönetilmesinde dikkatli olunması, gerekirse çeşitli planlamalar yapılarak önlemler alması oldukça önemli bir konu olarak dikkat çekmektedir (Alper, 2005 : 5–6).

Şekil 1.3, Türkiye ekonomisinde, 2005-2022 döneminde gerçekleşen işçi döviz transferlerine ilişkin durumu sunmaktadır. Grafikte söz konusu veriler açısından Türkiye ekonomisinde önemli bir kırılmaya işaret ettiği görülmektedir. Buna göre, 2013 yılından önce Türkiye net işçi döviz transferi alan bir ülke konumundayken, bu tarihten sonra net işçi döviz transferi veren bir ülke konumuna gelmiştir. Nitekim bu döneme kadar 500 ile 800 milyon dolar arasında değişen net işçi döviz girdisi bu dönemden sonra azalmaya başlamış ve 2022 yılı itibariyle 144 milyon dolara gerilemiştir. Türkiye'den diğer ülkelere yönelik işçi transferlerine bakıldığında ise, 100 milyon dolar ile başlayıp 1,5 milyar dolara kadar çıkmıştır. Nihai hali değerlendirildiğinde, Türkiye ekonomisi net işçi döviz transferi gerçekleştiren bir ülke konumunda olmadığı için, işçi döviz transferlerinin yol açabileceği ekonomik sorunlar konusunda da düşük riskli bir ülke konumundadır.

Şekil 1.3. Türkiye Ekonomisinde İşçi Döviz Transferleri (milyon \$)

Kaynak: (TCMB, 2023).

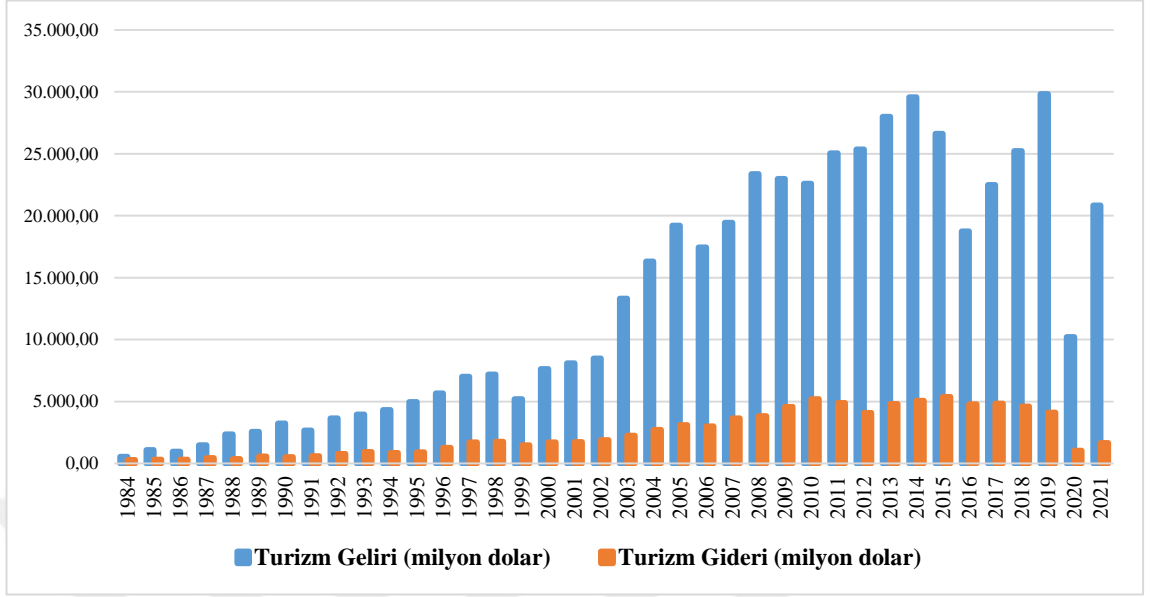
1.2.3. Türkiye Ekonomisinde Turizm Gelirlerine İlişkin Gelişmeler

Turizm sektörü ulusal ekonomiler açısından birçok alanda katkı sağlamaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler yüksek cari işlemler açığına sahiptir ve bu nedenle turizm sektöründe elde edilecek döviz gelirleri oldukça önemlidir. Türkiye ekonomisinde turizm sektörünün taşıdığı bu önem, ekonomi politikalarının turizm sektörünün gelişimini dikkate alacak şekilde tasarlanmasını sağlamıştır. Türkiye’de turizm 1980’li yıllarda gelişmeye başlamıştır. Bu noktada hem deniz turizminin gelişmesi hem de turizmin çeşitlendirilmesi için çeşitli politikalar uygulanmıştır. Böylece, Türkiye’nin Dünya yabancı turist sayısı ve küresel turizm gelirinden aldığı payın yükseltilmesi temel amaç olmuştur.

24 Ocak 1980’de ithal ikameci büyümeyi destekleyici politikalar yerine ihracata dayalı büyümeyi destekleyici politikalara geçiş, daha açık bir ifadeyle ekonomiyi dışa açmaya yönelik atılan adımların tüm ekonomi üzerinde olduğu gibi turizm sektörü üzerinde de etkileri olmuştur. Bu doğrultuda, 1982 yılında yürürlüğe konulan “*Turizm Teşvik Kanunu*” ile birlikte turizm sektörüne yönelik yatırımları teşvik etmek amacıyla çeşitli mali destekler sağlanması amaçlanmıştır. 1983 yılında turizm sektörünün ekonomik büyümedeki payını artıracak şekilde spesifik bazı politika tasarımları yapılmıştır (Yamak vd., 2012 : 205–206). Aynı tarihte, turizm

sektöründe devlet ağırlıklı yapının yerini alabilecek özel sektör ağırlıklı bir yapı için çeşitli adımlar atılmıştır. Buna göre, Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği, Türkiye Otelciler Birliği, Turizmi Geliştirme Vakfı, Turizm Yatırımcıları Derneği gibi çeşitli kuruluşların oluşması ve özel sektöre öncülük etmesine uygun bir ekonomik yapının temelleri atılmıştır. 2003 yılında ise devlet turizmi tekrardan ele almış ve değerlendirme şeklini değiştirmiştir. Buna bağlı olarak 1989 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı ikiye ayrılmış ve 2003 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun ile bir kez daha birleştirilmiştir. Diğer bir uygulama ise 2003 yılında “4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” ile birlikte Hazine den izin alma durumu ortadan kaldırılmış ve bununla birlikte yabancı ve yerli yatırımcılara eşit şartlar uygulanması ve doğrudan yabancı sermaye yatırımların ve şirketlerin sayısında ciddi bir artış meydana gelmiştir (Şen ve Şit, 2015 : 32).

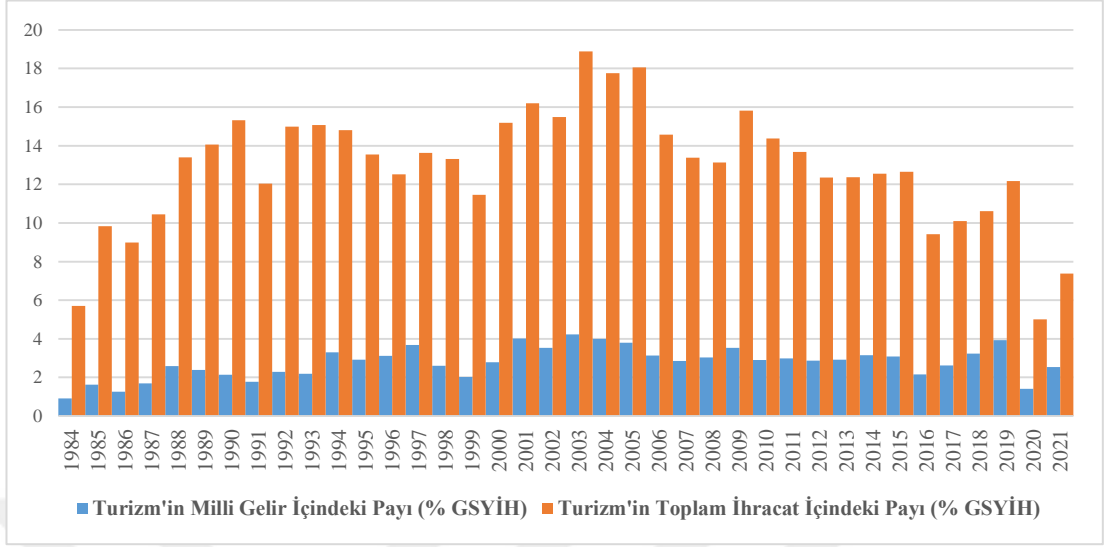
Şekil 1.4 Türkiye ekonomisinde turizm sektöründe hizmet ihracatı ve ithalatının tarihsel gelişimini göstermektedir. Grafikten hareketle Türkiye'nin turizm ihracat gelirlerinin küresel ekonomide karşılaşılan ekonomik kriz, 2016 darbe kalkışması ve pandemi dönemleri dışında sürekli bir artış içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Yukarıda anlatılan politika teşviklerinin ve dünyadaki serbestleşme eğilimindeki artışın bir sonucu olarak, 2003 yılından itibaren söz konusu artışın daha belirgin bir hale geldiği söylenebilir. Pandemi öncesi dönemde yaklaşık 30 milyar dolara ulaşan turizm gelirlerinin pandemi sonrası dönemde de aynı seviyelere ulaşacağı tahmin edilmektedir. Turizm giderleri ise bu yıllar aralığında minimal bir yükselişle beraber sürekli artmıştır. Bununla birlikte, turizm giderlerinin hiçbir dönemde yıllık 5 milyar dolar seviyesini aşmadığı görülmektedir. Bu manada bakıldığında, Türkiye'nin net turizm ihracatçısı konumunda olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

Şekil 1.4. Türkiye Ekonomisinin Turizm Sektöründe Hizmet İhracatı ve İthalatının Tarihsel Gelişimi (milyon \$)

Kaynak: TCMB, 2023.

Yukarıdaki grafikten hareketle Türkiye'nin net turizm gelirlerinin yüksekliğinden bahsedilebilse de, bunun ekonomide Hollanda hastalığına benzer sonuçlar oluşturup oluşturmayacağı, ekonomi içinde turizm sektörünün ağırlığı ile ilişki bir husustur. Şekil 1.5 Türkiye ekonomisinde turizmin toplam ihracat gelirleri ve milli gelir içindeki payının tarihsel gelişimini göstermektedir. Turizm ihracat gelirleri en yüksek olduğu dönemlerde bile toplam ihracat içerisinde %20'lik bir paya ulaşmamıştır. Diğer taraftan turizm ihracat gelirleri hacim olarak büyümesine rağmen toplam ihracatta diğer sektörlerden kaynaklanan artışlar nedeniyle düşüş göstermiştir. Milli gelir içinde turizm ihracatı gelirlerinin payına bakıldığında, toplam ihracat içerisindeki payıyla paralellik gösterdiği gözlemlenmektedir. Genel olarak turizm ihracat gelirlerinin milli gelir içerisindeki payının %2 ve %4 arasında dalgalanma gösterdiği söylenebilir. Bütün bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye ekonomisinin turizm sektörüne dayalı bir ekonomi olduğunu söylemek yanlış olacaktır.

Şekil 1.5. Türkiye Ekonomisinde Turizmin Toplam İhracat ve Milli Gelir İçindeki Payı

Kaynak: TCMB, 2023.

İKİNCİ BÖLÜM

HOLLANDA HASTALIĞINA İLİŞKİN TEORİK VE AMPİRİK LİTERATÜR

1. HOLLANDA HASTALIĞININ MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE İLİŞKİN TEORİK ÇERÇEVE

Hollanda hastalığının ekonomik ilişkilerine dair teorik çalışmalar (Corden ve Neary, 1982) ile başlamıştır. Söz konusu çalışmada oluşturulan ekonomik model sonraki yıllarda Hollanda hastalığını araştıran çalışmalar içinde temel teşkil etmektedir. Çalışmada, Hollanda hastalığına dair teorik çerçeve ülke ekonomisinin sanayisizleşme (de-industrialisation) süreci üzerinden incelenmekte ve buna neden olan ekonomik gelişmelerin detaylı bir şekilde araştırılması amacı bulunmaktadır. Hollanda hastalığı açıklanırken ekonomide üç farklı sektörden bahsedilmektedir. Bunlar ticarete konu olan, ticarete konu olmayan ve doğal kaynaklara dayalı sektördür. Ticarete konu olan sektörde üretilen mal ve hizmetlerin ihracat ve ithalatı yapılabilmektedir ve bu sektör çoğunlukla tarım ve sanayi sektörlerinin alt sektörlerini içermektedir. Ticarete konu olmayan sektörde üretilen mal ve hizmetler ise dış ticarete konu olmamaktadır ve çoğunlukla hizmetler sektörünün eğitim ve sağlık hizmetleri, perakende ticaret, inşaat gibi alt sektörlerini içermektedir. Doğal kaynaklara dayalı sektör ise Hollanda hastalığına neden olan doğal kaynak keşfinin yapıldığı doğalgaz, petrol, madencilik vb. alanlarla ilgili sektörleri ifade etmektedir. Bu üç sektör içerisinde ticarete konu olan sektör ve doğal kaynak sektöründe üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları uluslararası piyasalarda belirlenmektedir. Tersine ticarete konu olmayan sektörde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları ise büyük oranda ulusal piyasada belirlenmektedir. Çalışmanın modeli bu teorik noktadan hareketle Hollanda hastalığının döviz kurundaki değerlenmeyle birlikte özellikle ticarete konu olan sektörlerin üretimi üzerinde olumsuz etki yaratacağını ve bu hastalık sürecinin kaynak hareketi etkisi ve harcama etkisi üzerinden çalışacağını öne sürmektedir. (Corden, 1985) ise Hollanda hastalığının ülkeye yeni kaynak girişi sayesinde artan döviz miktarının ülke ekonomisinde hem arz yanlı hem de talep yanlı etkisinin olduğunu ve ülkelere farklı sonuçlar yaratabileceğini ifade etmektedir (Ojaghlou, 2019 : 5–7).

(Corden ve Neary, 1982)'nin ardından Hollanda hastalığını farklı ülke örneklerinden hareketle çeşitli makroekonomik etkiler üzerinde duran ve teorik literatüre katkı sunan başka çalışmalarda söz konusudur. Burada, temel olarak ekonomide sanayisizleşmeye neden olan bir süreç söz konusudur ve ekonomide oluşacak olumsuz etkilerin farklı kanallardan gerçekleşmesi mümkündür (Ahmadlı, 2019 : 7–9). Hollanda hastalığının makroekonomik etki kanalları arasında (Corden ve Neary, 1982)'nin üzerinde durduğu kaynak hareketi etkisi ve harcama etkisinin dışında, reel kur etkisi, kutup etkisi ve siyasi istikrarsızlık etkisi gibi etki kanalları söz konusudur (Mukhtarov, 2017 : 7). Bu kısımda bunlardan bahsedilmektedir.

1.1. Kaynak Hareketi Etkisi

Hollanda hastalığının makroekonomik etkilerinin gerçekleştiği etki kanallarından ilki kaynak hareketi etkisi olarak isimlendirilir ve ülkenin üretim faktörlerinin sektörler arasında hareketini ifade etmektedir. Buna göre, bir ülkenin yüksek miktarda gelir elde etmesini sağlayacak yeni bir doğal kaynak keşfi, bu doğal kaynağa ilişkin sektörde üretim artışı anlamına gelmektedir. Bu üretim artışı hem doğal kaynak keşfinin yapıldığı sektörde yeni üretim faktörleri kullanımına başlanmasının hem de diğer sektörlerde kullanılan üretim faktörlerinin söz konusu sektöre kaymasının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, üretim faktörlerinin ekonomide farklı sektörlerde kullanılmasına rağmen, karlılık ve gelir düzeyinin yüksek olması sebebiyle doğal kaynak keşfinin yapıldığı sektöre kayması kaynak hareketi etkisi olarak ifade edilmektedir (Alkan, 2019 : 8). Kaynak hareketi etkisinin sonuçlarına bakıldığında ise, ilk olarak doğal kaynaklara dayalı sektörde üretim artışı olur. Bunun ardından, işgücü talebi ve reel ücrette bir artış ortaya çıkmaktadır. Doğal kaynaklara dayalı sektörde kazançların artması ve kaynakların bu sektöre hareket etmesi hem verimliliğin yükselmesini hem de üretimin daha da artmasını sağlayacaktır. Diğer taraftan üretim faktörlerinin doğal kaynaklara dayalı sektörlerle kayması ise ticarete konu olan sektör ve ticarete konu olmayan sektörlerde üretim azalışına yol açacaktır. Her üç sektörde üretim kaynaklarının hareketinden kaynaklanan üretimdeki değişimler kaynak hareketi etkisi olarak adlandırılmaktadır. Kaynak hareketi etkisinin net sonucu ülke ekonomisinde doğal kaynaklara dayalı sektör dışındaki sanayi sektörünün zayıflaması ve uzun dönemde sanayisizleşme

sürecinin gerçekleşmesidir. İkinci olarak, doğal kaynağa dayalı sektörden kaynaklı olarak döviz kazançlarının artması ve yerel para biriminde yaşanan değerlenme ticarete konu olmayan sektöre yönelik talebi artıracaktır. Ancak ticarete konu olmayan sektörde de kaynak hareketi etkisi neticesinde üretim azalmasının olması ticarete konu olmayan mal ve hizmetlerin fiyatlarında artış ortaya çıkarmaktadır (Alkan, 2019 : 8–9).

1.2. Harcama Etkisi

Hollanda hastalığının makroekonomik etkilerinin ortaya çıktığı kanallardan ikincisi harcama etkisi olarak isimlendirilmektedir. Bu kanal ülkenin doğal kaynaklara dayalı sektörden elde ettiği döviz gelirlerini ülke içerisinde harcayacağı sektörleri ve bunun etkisini ifade etmek için kullanılmaktadır. Harcama etkisi kanalına göre elde edilen gelirler ülke içerisinde büyük oranda ticarete konu olmayan sektörlerde harcanacaktır. Zira yerel para birimindeki değerlenme ile birlikte ticarete konu olan sektörlerde üretilen mal ve hizmetlerin yurtiçi fiyatları ithal fiyatlarına kıyasla daha pahalı hale gelecek ve tüketici tercihleri bu alanda büyük oranda yurtdışında üretilen mallara kayacaktır. Harcama etkisiyle birlikte ticarete konu olmayan sektörlerdeki mal ve hizmetlere yönelik talebin artması, bu sektörde üretim yapmayı cazip hale getirecektir. Dolayısıyla harcama etkisinin ortaya çıkmasıyla birlikte ticarete konu olmayan sektördeki üretim seviyesinde bir artış yaşanacaktır. Zaman içerisinde ülke ekonomisi doğal kaynaklara dayalı sektörde üretim yapan ve döviz geliri elde eden, ticarete konu olmayan sektörlerde üretim yapan ve ticarete konu olan sektörlerde üretim düzeyi çok düşük bir yapıya dönüşecektir. Bu ekonomik yapı dış ticaret dinamikleri içerisinde değerlendirildiğinde ülke ekonomisinin tüketime meyilli bir yapıya dönüşmesi anlamına gelmektedir. İlerleyen dönemlerde ticarete konu olmayan sektörlerde yaşanan karlılık ülke ekonomisindeki üretim faktörlerinin bir bütün olarak bu alana kaymasına neden olmaktadır. Bu ticarete konu olan sektörlerle birlikte doğal kaynağa dayalı sektörde de üretim daralmasına neden olacaktır (Bayraç ve Çemrek, 2019b : 1250). Kaynak hareketi etkisi ile ticarete konu olan ve olmayan sektörlerden doğal kaynaklara dayalı sektöre doğru olan üretim faktörlerinin akışı bu etki kanalıyla birlikte yön değiştirmektedir. Harcama etkisi kanalı üretim faktörlerinin ticarete konu olan sektörler ve doğal

kaynaklara dayalı sektörden ticarete konu olmayan sektörlerle doğru çekilmesine yol açacaktır. Bu etki kanalının neden olduğu üretim faktörü çekilmesiyle birlikte ticarete konu olan sektörlerdeki istihdam ve üretim daha da düşecektir. Ticarete konu olan sektörlerdeki verimli ve nitelikli emeğin istihdamının da sona ermesi, ülkenin bu alanlardaki rekabet düzeyini daha da azaltacaktır. Sonuç olarak, ticarete konu olan sektörlerden bazıları zaman içerisinde iflas ederek ekonomiden dışlanacak ve piyasadan çekilmek zorunda kalacaktır (Şahan ve Bulut, 2020 : 2136). Bu durumda kaynak hareketi etkisi ile birlikte başlayan sanayisizleşme sürecinin daha da derinleşerek devam edeceği söylenebilmektedir.

1.3. Reel Kur Etkisi

En basit anlamıyla reel kur, ulusal paranın yabancı para üzerindeki satın alma gücünü ifade etmektedir (Zengin, 2001 : 29). Daha önce bahsedilen iki etki kanalında ortaya çıkan ekonomik sonuçlarda da reel kurda yaşanan değişimlerin önemli bir rolü söz konusudur. Ancak doğrudan kur değişimlerinin ekonomik sonuçlarını belirtebilmek için reel kur etkisi şeklinde bir etki kanalından bahsetmek gerekmektedir.

Ülkede ihracatı yapılabilen bir doğal kaynak keşfinin olması ihracat düzeyinin artmasına ve dolayısıyla döviz gelirlerinin artmasına neden olur. Ülkeye döviz girişinin artması ise diğer faktörler değişmezken yerel para biriminin değerlenmesi anlamına gelmektedir. Yerli paranın değerlenmesinin ülke dış ticareti üzerindeki etkisi ihracat fiyatlarındaki artış nedeniyle ihracat miktarının düşmesi, ithalat fiyatlarının ucuzlaması nedeniyle ithalat miktarının artması şeklindedir. Ancak bu durum yukarıda ifade edildiği gibi sektörler arasında değişim göstermektedir. Özellikle ticarete konu olan sektörlerde yerli paranın değerlenmesiyle birlikte ihracat ve ithalat fiyatlarının değişmesi uluslararası rekabet açısından olumsuz bir durum ortaya çıkarmaktadır. Sonuç olarak döviz kurunda yaşanan değişim reel kur etkisi kanalıyla dış ticaret dengesinde bozulma ortaya çıkaracaktır. Bu da ticarete konu olan sektörler veya daha geniş bir ifadeyle ithal ikameci sektörler açısından rekabet dezavantajı oluşturacaktır. Reel kur etkisi kanalı bu alanlarda üretim düzeyini düşürürken işsizlik oranlarının yükseldiği bir ekonomik durum ortaya çıkaracaktır (Şanlısoy ve Ekinci, 2019 : 597).

1.4. Kutup Etkisi

Hollanda hastalığının makroekonomik etkilerine ilişkin dördüncü etki kanalı kutup etkisi olarak isimlendirilmektedir. Bu etki kanalı daha önce bahsedilen etki kanallarının aksine doğal kaynak keşfi ile birlikte ülke ekonomisinde kısa dönemde artış gösteren gelir ve karlılık düzeyinin ortaya çıkardığı pozitif durumları ifade etmek için kullanılmaktadır. Pozitif gelişmeler, temel olarak yurtdışındaki yatırımcıların doğal kaynak keşfi yaşanan ülkedeki olumlu ekonomik gelişmelerden faydalanmak için yaptıkları girişimcilik faaliyetlerini kapsamaktadır (Şanlısoy ve Ekinci, 2019 : 597). Bunlardan ilki, karlılık düzeyi artan doğal kaynağa dayalı sektörlere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisine doğrudan etkisi üretimde artış sağlamak yoluyla ortaya çıkmaktadır. Dolaylı etkisi doğrudan yabancı sermaye yatırım şeklinde ülkeye gelen yabancı firmaların ortaya çıkardığı pozitif dışsallıklar yoluyla gerçekleşmektedir. Kutup etkisi çerçevesinde değerlendirilen pozitif gelişmelerden ikincisi de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının pozitif dışsallıklarıyla ilişkilidir (Yılmaz, 2008 : 37–40). Buna göre, ülkeye doğrudan fiziki yatırım gerçekleştiren yabancı firmalar çoğunlukla yerel ülkedeki rakiplerine kıyasla yüksek teknolojiyle ve daha verimli şekilde faaliyet göstermektedir. Bu da doğal kaynağa dayalı sektörlere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ileri teknoloji ve yönetim tekniklerini transfer etmesi anlamına gelmektedir. Böylece, yalnızca kendi faaliyetleri ile değil diğer faaliyet gösteren yerel firmaları da etkileyerek üretim seviyesini artması durumu ortaya çıkacaktır.

1.5. Siyasal İstikrarsızlık Etkisi

Doğal kaynaklar üretim faktörleri arasında önemli bir role sahiptir. Dolayısıyla ülkeler üretim seviyelerini artırmak ve ekonomik kalkınmalarını sağlamak istiyorlarsa belirli bir düzeyde doğal kaynağa ihtiyaç duyacaklardır. Bu doğrultuda, ülkeler doğal kaynaklara erişim sağlama, daha açık şekilde ifade edilirse üretimini sürdürülebilmek için yeterli düzeyde doğal kaynak teminini garanti altına alma çabası içerisinde. Bunun temel olarak iki yolu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ülke sınırları içerisinde doğal kaynak keşfi yapılması, ikincisi ise doğal kaynağa sahip olan ülkeden söz konusu kaynağın satın alınmasıdır. Güncel gelişmelere

bakıldığında, birçok ülke sınırları içerisinde doğal kaynak keşfi gerçekleştirmek için arama-tarama faaliyetleri sürdürmektedir. Birçok ülke ise, doğal kaynak teminin sürdürülebilirliğini sağlamak veya daha ucuza doğal kaynak temini gerçekleştirmek için doğal kaynaklar açısından zengin ülkelerde siyasi ve askeri faaliyetlerde bulunmaktadır. Ancak ülkeler doğal kaynak keşfi konusunda önemli bir çaba göstermesine rağmen, doğal kaynak keşfi gerçekleştikten sonra ortaya çıkan gelir artışı sonucu ülkede beklenen refah ve ekonomik büyüme gerçekleşmemektedir. Bu elde edilen gelirin etkin ve verimli kullanılmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca doğal kaynaktan elde edilen gelirin adil ve hakkaniyetli bir şekilde paylaşılmasının mümkün olmaması ülke ekonomilerindeki gelir adaletsizliğini artırmaktadır. Dolayısıyla hane halkının doğal kaynak keşfinden sağlayacağı fayda daha da azalmaktadır. Bu ekonomik sorunlarla ilişkili olarak ülkede işsizlik, cari açık, dışa bağımlı ekonomik yapı, politik ve ekonomik istikrarsızlık şiddet olayları ve terör gibi birçok ekonomik ve politik sorunla karşılaşılabilir. Doğal kaynak keşfi sonucu ortaya çıkan bu sorunların ortaya çıkmamasının tek yolu ise elde edilen döviz gelirlerinin iyi yönetilmesinden geçmektedir (Mercan ve Göçer, 2014 : 255). Elde edilen gelirleri verimli, istihdam yaratıcı ve gelir dağılımını mümkün olduğunca pozitif yönde etkileyecek alanlarda kullanan bir yönetim anlayışı ülke ekonomisinin Hollanda hastalığına yakalanması riskini engellediği gibi, söz konusu ülkenin dünyanın gelişmiş ve kalkınma düzeyi yüksek ülkeleri arasına girmesini sağlayacaktır (Şanlısoy ve Ekinci, 2019 : 599). Ne var ki, doğal kaynak keşfinden bulunan ülkelerin ekonomik süreçleri incelendiğinde hem iç hem dış etkenlerden kaynaklı olarak siyasal istikrarsızlığın hâkim olduğu ve bahsedilen ekonomik anlayışın hâkim kılınmadığı gözlemlenmektedir. Siyasal istikrarsızlık olarak isimlendirilen bu etki kanalı ise, Hollanda hastalığının ortaya çıkmasını hızlandıran bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. HOLLANDA HASTALIĞINA İLİŞKİN AMPİRİK LİTERATÜR

Bu bölümde Hollanda Hastalığı ile ilgili ampirik araştırmalara yer verilecektir. Hollanda hastalığı ile ilgili ekonomide oluşan problemlerin farklı neden ve aynı sonucu verdiğini, bu nedenle çalışmaların benzer konuları olmasına rağmen

incelenen ülkeler ve araştırma yöntemleri açısından değişiklikler olduğunu ve kullanılan değişkenlerde de farklılık gösterdiğini söyleyebiliriz. Ampirik çalışmalara bakıldığında Hollanda hastalığının çıkışı noktasında dört temel faktöre odaklandıkları görülmektedir. Dolayısıyla, bu kısımda bu ayrım dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmaktadır. Literatürden hareketle belirlenen bu dört ana faktör; doğal kaynak keşfi, yabancı sermaye girişleri, işçi dövizleri ve dış yardımlar, son olarak ise turizm sektöründeki gelişmelerdir. Literatürde bu faktörlerin Hollanda hastalığına yol açmasının analiz edildiği yerli ve yabancı çalışmalar sırayla aşağıda yer almaktadır.

Yukarıda ifade edildiği gibi, Hollanda hastalığı kavramının ilk olarak ortaya çıkışı bir ülkenin doğal kaynak keşfi ve onun ekonomideki etkileri üzerine olmuştur. Tablo 2.1'deki çalışmalar, ülkelerin herhangi bir doğal kaynak keşfetmesi üzerine bu ülkelerde Hollanda hastalığı bulunup bulunmadığını araştırmışlardır. Bu çalışmalar, Azerbaycan, Rusya ve diğer geçiş ekonomileri, Venezüella, İran, Suudi Arabistan, Norveç gibi zengin enerji kaynaklarına sahip ülkelere odaklanmışlardır. Bu noktada, bazı çalışmalar tek ülkeyi analiz eden nitelikte yöntem benimserken, bazı çalışmalar ise panel veri yöntemi kullanarak ülke gruplarını analiz etmişlerdir. Analiz dönemleri ise çoğunlukla 1990'lı yıllardan itibaren başlamaktadır. Petrol veya doğalgaz üretimi ve ihracatı yüksek olan ülkelerde Hollanda hastalığı hipotezini test eden bazı çalışmalar ((Yardımcıoğlu ve Gülmez, 2013); Efeoğlu ve Pehlivan (2016); Mammadov (2018)) hipotezin geçerliliğine dair sonuçlar elde ederken, bazı çalışmalar (Mercan ve Göçer (2014); (Aali, 2012); (Mukhtarov, 2017); (Şanlısoy ve Ekinci, 2019)) ise hipotezin geçerli olmadığına ilişkin bulgulara ulaşmıştır.

Tablo 2.1. Doğal Kaynak Varlığı Durumunda Hollanda Hastalığına İlişkin Literatür Taraması

Yazarlar	İncelenen Dönem Ülkeler Yöntem	Elde Edilen Sonuç
(Edwards ve Aoki, 1983)	<ul style="list-style-type: none"> • 1978-1982 • United Kingdom • Dinamik Analiz 	Bu çalışmada petrol ihracatında oluşan ani bir artış sonucu diğer sektörlerin rekabet gücüne olan etkileri incelenmiştir. Elde edilen bulgular ile petrol fiyatında oluşacak kalıcı bir artış ile petrol dışındaki dış ticarete konu olan sektörlerin fiyatlarında azalma görüleceği sonucuna ulaşılarak, çalışmada Hollanda hastalığının tam anlamıyla ekonomik bir hastalık olmadığı çıkarımında bulunmaktadır.
(Buitter ve Purvis, 1983)	<ul style="list-style-type: none"> • 1975 yılı sonrası • Amerika • Ampirik Analiz 	Bu çalışmada, Amerika'da petrol fiyatlarının artışı ile mal ve varlık piyasalarının etkileri üzerine inceleme yapılmıştır. Uzun dönemde fiyatların artışı talep düşüşüne neden olacağı ve sonuç olarak Hollanda hastalığı hipotezinin değerlendirilebileceği sonucuna varılmıştır.
(Benjamin vd., 1989)	<ul style="list-style-type: none"> • 1973-1980 • Kamerun • Australian Model, CGE Model 	Çalışmada Kamerun ülkesi ele alınarak petrol rezervlerinin tarım sektörünü olumsuz etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca Hollanda hastalığının olumsuz etkisi için devletin müdahale etmesi ve olumsuz durumun düzeltilmesi önerisinde bulunularak 1973 sonrası dönem için ise petrol ihracı yapan ülkeler açısından sanayi ve tarım sektörleri için bir genellemede bulunulmuştur.
(Fardmanesh, 1991)	<ul style="list-style-type: none"> • Cezayir, Ekvator, Endonezya, Nijerya ve Venezuela • 1966-1986 • Ampirik Analiz 	Çalışmada 1966-1986 dönemi ele alınarak Cezayir, Ekvator, Endonezya, Nijerya ve Venezuela ülkeleri açısından Hollanda hastalığı incelenmiştir. Tarım ve sanayi sektörünün petrol gelirlerindeki artışlar nedeniyle olumsuz etkilendiği bulgusuna ulaşılmıştır.

(Looney, 1991)	<ul style="list-style-type: none"> • 1982-1990 • Kuveyt • Gelişme Modeli 	<p>Çalışmasında Kuveyt ülkesi ele alınarak ülke sanayisinin incelemesi ve Hollanda hastalığının varlığı sorgulanmıştır. Araştırma sonucunda Hollanda hastalığının kendini reel döviz kuru ve sektörel enflasyon nispi oranlarındaki hareketler ile gösterdiği bulgusu elde edilerek 1982 yılında petrol fiyatlarındaki düşüşün en büyük etkiyi oluşturduğunu da belirtmiştir.</p>
(Rudd, 1996)	<ul style="list-style-type: none"> • Endonezya, Hollanda ve Nijerya • 1960-1990 • En Küçük Kareler Yöntemi 	<p>Çalışmasında 1960-1990 dönemi baz alınarak Endonezya, Hollanda ve Nijerya ülkelerinde Hollanda Hastalığı hipotezinin geçerliliği üzerine En Küçük Kareler Analizi yapılmıştır. Analizde Hollanda Hastalığının geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.</p>
(Ismail, 2010)	<ul style="list-style-type: none"> • 1997-2004 • Gelişmiş ve Gelişmekte olan 90 ülke • Panel Regresyon Modeli 	<p>Bu çalışmada gelişmekte olan ve gelişmiş 90 ülke için 1997-2004 yılları arası dönem ele alınmıştır. Petrol şoklarından kaynaklanan Hollanda Hastalığının etkilerini Panel Regresyon Modeli kullanılarak analiz etmiş ve Hollanda hastalığının geçerli olduğu ülkeleri belirlemiştir. Analizinde, ilgili ekonomilerde petrol fiyatlarının imalat sektörünü olumsuz etkilediğini ve sermaye piyasalarının yabancı yatırıma açık olan ülkelerin imalat sektörlerinde negatif etkinin daha yoğun olduğunu açıklamıştır.</p>
(Jahan-Parvar ve Mohammadi, 2011)	<ul style="list-style-type: none"> • 1970-2007 • Gelişmiş ve gelişmekte olan 14 ülke • ARDL 	<p>Bu çalışmada 1970-2007 dönemi ele alınarak gelişmiş ve gelişmekte olan 14 ülke de reel petrol fiyatları ile reel döviz kurları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve Hollanda hastalığının geçerliliği sorgulanmıştır. Çalışmada kullanılan yöntem otoregresif gecikmesi dağıtılmış model (ARDL)'dir. Uygulanan yöntem sonrası petrol fiyatlarının uzun dönemde reel döviz kuru değerlenmesine yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.</p>

(Aali, 2012)	<ul style="list-style-type: none"> • 1990-2010 • 10 Ülke • Dinamik Panel Modeli 	<p>Çalışma doğal kaynak ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri Hollanda hastalığı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ampirik sonuçlar, Hollanda hastalığının geçerli olmadığını göstermiştir. Çalışma, Hollanda hastalığının olmamasını Porter'in elmas modelini kullanarak açıklamıştır.</p>
(Yardımcıoğlu ve Gülmez, 2013)	<ul style="list-style-type: none"> • 1970-2011 • 10 OPEC Ülkesi • Nedensellik Analizi 	<p>Çalışmada 1970-2011 yılları arasında Hollanda hastalığının geçerli olup olmadığını nedensellik analizi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular, OPEC ülkeleri için petrol fiyatları ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişki olduğunu göstermiştir. Buradan hareketle, Hollanda hastalığının geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.</p>
(Yıldırım Mızrak ve Gurbanov, 2013)	<ul style="list-style-type: none"> • 2004-2012 • Azerbaycan-Norveç • Karşılaştırmalı Analiz 	<p>Çalışmasında Azerbaycan ekonomisi ele alınmış ve Norveç ile karşılaştırma yapılmıştır. Buradaki temel motivasyon petrol gelirlerini olumlu kullanarak Hollanda hastalığına yakalanmayan bir ülke ile karşılaştırma yapmak ve çıkarımda bulunmaktır. Çalışmada petrol gelirleri ve bunlarla gerçekleştirilen harcamalara odaklanılmıştır. Çalışma sonucunda, Azerbaycan'ın petrol gelirlerinin artmasının onun dış borcunu artırmadığı belirtilmiştir. Buradan hareketle, Hollanda hastalığı riski olmadığı ifade edilmiştir.</p>
(Apergis vd., 2014)	<ul style="list-style-type: none"> • 1970-2011 • Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkeleri • Panel GMM Yöntemi 	<p>Çalışmasında 1970-2011 dönemi ele alınarak Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkeleri için Hollanda hastalığının varlığı araştırılmıştır. Yöntem olarak Panel GMM Yöntemi kullanılmış ve uzun dönemde petrolden elde edilen gelirlerin tarım sektörünü olumsuz bir şekilde etkilediği ve petrol gelirlerinin ani şokları sonrası Hollanda Hastalığı sonucuna ulaşılmıştır.</p>

<p>(Omolade ve Ngalawa, 2014)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1970-2010 • 6 Afrika Ülkesi (Nijerya, Cezayir, Sudan, Gabon, Kamerun ve Mısır) • Panel Regresyon Modeli ve Panel GMM 	<p>Çalışmada, 1970-2010 dönemi için Nijerya, Cezayir, Sudan, Gabon, Kamerun ve Mısır ülkeleri ele alınarak Panel Regresyon Modeli ve Panel GMM yöntemi kullanılarak Hollanda hastalığının varlığı analiz edilmiştir. Petrol gelirinin Afrika'nın petrol ihraç eden ülkelerinde imalat sektörünün büyümesi üzerindeki etkisini incelenerek imalat sektörünün negatif yönde etkilendiği ve Hollanda hastalığının var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.</p>
<p>(Mercan ve Göçer, 2014)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1990-2011 • Orta Asya Türk Cumhuriyetleri • Panel Veri Analizi 	<p>Çalışmanın ampirik sonuçlarına göre, petrol fiyatlarındaki artış reel döviz kurunu negatif yönde etkilemektedir. Ticari dışa açıklık, doğrudan yabancı yatırımlar ve kamu harcamaları ise reel döviz kurunu pozitif yönde etkilemektedir. Buradan hareketle Hollanda hastalığı hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.</p>
<p>(Efeoğlu ve Pehlivan, 2016)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1992-2016 • Venezuela, Suudi Arabistan, Rusya ve Nijerya • Panel Veri Analizi 	<p>Çalışma analiz sonuçlarına göre, reel döviz kuru ve reel faiz oranları arasında iki yönlü bir nedensellik söz konusu iken petrol ihracatı ve doğrudan yabancı yatırım değişkenlerinden döviz kuruna doğru tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda Hollanda hastalığı hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.</p>
<p>(Riyazi, 2017)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1980-2014 • İran ve Suudi Arabistan • ARDL 	<p>Çalışmanın sonuçları, iki ülkede de petrol ihracatından elde edilen gelirin ithalat harcamalarını etkilediği ifade edilerek, elde edilen bulguların söz konusu iki ülkede Hollanda hastalığına yakalanma olasılığının bulunduğu çıkarımında bulunulmuştur.</p>
<p>(Sezer, 2017)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 1998-2015 • Orta Asya Türk Cumhuriyetleri • Panel Veri Analizi 	<p>Panel regresyon analizi sonuçlarından hareketle Hollanda hastalığının varlığıyla ilgili net bir çıkarımda bulunulamamıştır. Bununla birlikte, nedensellik analizi sonuçları söz konusu hastalığın varlığına ilişkin bazı deliller elde edilmesini sağlamıştır.</p>

(Destek vd., 2017)	<ul style="list-style-type: none"> • 1991-2013 • Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Azerbaycan • ARDL 	<p>Çalışmada petrol rantı ve tarımsal katma oluşumu arasındaki ilişkiden hareketle Hollanda hastalığının geçerliliği araştırılmıştır. Çalışmanın ekonometrik sonuçları Azerbaycan'ın tarım sektöründe Hollanda hastalığı etkisinin görüldüğünü, Kazakistan ve Kırgızistan'ın ise petrol rantını etkin kullandığını bu doğrultuda tarım sektöründe pozitif yönde bir etkinin bulunduğunu göstermiştir. Özbekistan ekonomisinde ise doğal kaynak rantı ve tarım sektörü arasında bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.</p>
(Mukhtarov, 2017)	<ul style="list-style-type: none"> • 1990-2014 • Azerbaycan • En Küçük Kareler 	<p>Çalışmada bağımlı değişkenler ihracat ve GSYH, bağımsız değişken ise petrol fiyatları olarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında Azerbaycan ekonomisinde Hollanda hastalığı hipotezinin geçerli olmadığı vurgulanmaktadır.</p>
(Abdlaziz vd., 2018)	<ul style="list-style-type: none"> • 1975-2014 • Gelişmekte Olan 25 Ülke • Panel Eşbütünleşme 	<p>Bu çalışmada, 1975-2014 yılları arası 25 petrol ihraç eden ülkede petrol fiyatı ile tarımın GSYİH'deki katma değer payı arasındaki uzun vadeli ilişkisini araştırmıştır. Petrol fiyatı ve reel döviz kurunun tarım sektöründeki ilişkisini Panel Eşbütünleşme testiyle analiz etmiştir. Analiz sonucu petrol ihraç eden ülkelerde tarım sektörünün negatif etkilendiğini ve Hollanda hastalığının varlığını ortaya koymuştur.</p>
(Mammadov, 2018)	<ul style="list-style-type: none"> • 1995-2017 • Azerbaycan • ARDL 	<p>Çalışmada, doğalgaz ve petrol üretiminin sanayi sektörü istihdamı üzerindeki etkileri araştırılmış ve Hollanda hastalığı hipotezinin kısa ve uzun dönemde geçerli olduğuna ilişkin ampirik delillere ulaşılmıştır.</p>
(Mametov, 2018)	<ul style="list-style-type: none"> • 2005-2016 • Rusya • VAR Analizi 	<p>Çalışmada Rusya ekonomisinin petrol fiyatlarına bağımlılığı test edilerek Hollanda hastalığına ilişkin bir çıkarımda bulunulmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlardan hareketle, Hollanda hastalığı hipotezinin 2008 yılı öncesinde geçerliken, 2013 yılı sonrasında herhangi bir bulguya rastlanmadığı belirtilmektedir.</p>

(Bayraç ve Çemrek, 2019b)	<ul style="list-style-type: none"> • 1990-2016 • Azerbaycan • Granger Eşbütünleşme Analizi 	Çalışmada petrol üretimi ve kişi başı GSYİH arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle, söz konusu dönemde Azerbaycan ekonomisinin Hollanda hastalığı hipotezinin geçerli olduğu çıkarımında bulunmaktadır.
(Bayraç ve Çemrek, 2019a)	<ul style="list-style-type: none"> • 1990-2016 • Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan • Granger ve Johansen Eşbütünleşme Analizi 	Çalışmada petrol üretimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Buradan hareketle, söz konusu dönemde, Hollanda hastalığının Azerbaycan ve Kazakistan'da geçerli olduğu, Türkmenistan'da ise geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
(Şanlısoy ve Ekinci, 2019)	<ul style="list-style-type: none"> • 2001-2018 • Azerbaycan • NARDL 	Çalışmanın analiz sonuçları, petrol fiyatlarında oluşacak pozitif bir şokun uzun dönemde reel gayrisafi yurtiçi hasılayı artırdığını, negatif bir şokun ise ekonomik büyümeyi azalttığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Elde edilen bulgulardan hareketle, Hollanda hastalığı hipotezinin geçerli olmadığı çıkarımında bulunmaktadır.
(Alssadek ve Benhin, 2021)	<ul style="list-style-type: none"> • 1970-2016 • Gelişmiş ve Gelişmekte Olan 16 Ülke • Driscoll-Kray Standart Hatalı Panel Sabit Etkiler Modeli 	Çalışmasında petrol zengini gelişmekte olan ve gelişmiş 16 ülke için 1970-2016 dönemi ele alınmıştır. Bu dönemde Hollanda hastalığını analiz ederken Driscoll-Kray standart hatalı panel sabit etkiler modelini kullanarak petrol fiyatındaki bir artışın reel döviz kurunda ki artışına ve sektörel çıktı düzeyinin azalmasına neden olduğu sonucuna ulaşarak bu ülkelerde Hollanda Hastalığı hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymuştur.

Hollanda hastalığı hipotezini geçerli kılabilecek bir diğer faktörün yabancı sermaye girişleri olduğu yukarıda ifade edilmiştir. Bu durumu araştıran literatür tablo 2.2'de gösterilmektedir. Özellikle Türkiye ekonomisinde söz konusu durumun geçerliliğini analiz eden bazı çalışmalar bulunmaktadır. Buna göre, (Dücan ve

Bakan, 2015) Türkiye ekonomisinde yabancı sermaye hareketlerinden kaynaklanan Hollanda hastalığının varlığına ilişkin delillere ulaşırken, (Akçacı, Taner; Karaata, 2014); (Konak, 2019) bu sonucun aksi bulgular elde etmiştir.

Tablo 2.2. Yabancı Sermaye Girişleri Durumunda Hollanda Hastalığına İlişkin Literatür Taraması

Yazarlar	<ul style="list-style-type: none"> • İncelenen Dönem • Ülkeler • Yöntem 	Elde Edilen Sonuç
(Javaid, 2011)	<ul style="list-style-type: none"> • 1981-2007 • Pakistan, Hindistan, Endonezya, Bangladeş, Malezya ve Filipinler • Statik ve Dinamik Panel Veri Teknikleri 	Bu çalışmada Hindistan, Endonezya, Filipinler, Bangladeş ve Pakistan ülkeleri ele alınmıştır. Bahsi geçen ülkelerde 1981-2007 yılları arasında Hollanda hastalığının varlığına dair araştırma yapılarak çalışmanın sonucunda ülkelere gelen sermaye girişlerinin ülke parasının önemli biçimde değerli hale getirdiği bulgusuna varılmış ve Hollanda hastalığına yakalandığı belirtilmiştir.
(Akçacı, Taner; Karaata, 2014)	<ul style="list-style-type: none"> • 2006-2013 • Türkiye • Toda-Yamamoto (1995) ve Hacker-Hatemi-J (2006) Nedensellik Testleri 	Çalışmada Türkiye ekonomisinde portföy yatırımlarının Hollanda hastalığına neden olup olmadığına ilişkin bir analiz gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda, portföy yatırımları ile sanayi üretim endeksi ve ihracat arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Elde edilen bulgulardan hareketle, Türkiye ekonomisi açısından portföy yatırımlarının Hollanda hastalığına neden olmadığı çıkarımı yapılmıştır.
(Dücan ve Bakan, 2015)	<ul style="list-style-type: none"> • 2010-2015 • Türkiye • VAR Modeli 	Çalışmada 2001 krizinden sonra Türkiye’de özel sektör dış borçlanmasında gerçekleşen hızlı artış sebebiyle döviz girişlerinin reel sektöre etkisi incelenmiştir. Özel sektör kısa vadeli dış borçlanması, ithalat, sanayi üretim endeksi ve ihracat değişkenleri modele eklenmiştir. Çalışmada Türkiye ekonomisinde özel sektör dış borçlanmasında hızlı artışla birlikte ithalat ve cari açığın arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre, Hollanda hastalığı hipotezini destekler bulgulara ulaşılmıştır.
(Konak, 2019)	<ul style="list-style-type: none"> • 2005-2018 • Türkiye 	Çalışmada, Türkiye ekonomisinde portföy yatırımları ile ihracat gelirlerinin imalat sanayi sektörüne etkisi araştırılmıştır. Analiz

	<ul style="list-style-type: none"> • Toda-Yamamoto Nedensellik Testi 	sonuçları imalat sanayi ile portföy yatırımları ve ihracat arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığını göstermiştir. Buna göre, Türkiye ekonomisinde Hollanda hastalığı hipotezinin geçerli olmadığı belirtilmiştir.
(Yalçın, 2020)	<ul style="list-style-type: none"> • 2000-2019 • Türkiye • Alan Taraması 	Çalışmada 2000 yılı ve sonrasında Türkiye'ye yönelik sermaye hareketlerinin Hollanda hastalığı açısından etkilerini analiz edilmiştir. Buna göre, yüksek ekonomik büyüme, yüksek dış ticaret açığı, yüksek cari açık ve ardından yabancı sermaye girişinin döviz kurunu değerlendirdiği ve bunun sonucunda ithalatın artmasıyla dış ticaret açığının oluşmasına neden olduğu ifade edilmektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda Türkiye'de sermaye hareketlerinden kaynaklanan Hollanda hastalığı etkilerinin olduğu vurgulanmaktadır.
(Çetinkaya, 2020)	<ul style="list-style-type: none"> • 2008-2018 • Türkiye • En Küçük Kareler Yöntemi 	Çalışmada, Türkiye'nin 2008-2018 yılları ele alınarak Hollanda Hastalığının varlığı sorgulanmış ve yöntem olarak En Küçük Kareler Yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular ile Türkiye ekonomisinde Hollanda hastalığı hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hollanda hastalığına neden olabilecek bir diğer etken ise işçi dövizleri ve dış yardımlardır. İşçi dövizlerinin ve dış yardımların ekonomik etkisi özellikle gelişmekte olan ülkelerde yüksektir. İşçi dövizlerinin ana ülkeye transferi ulusal paranın değerlenmesine ve dış rekabette dezavantajlı duruma düşmeye yol açabilmektedir. Dış yardımlar ise dış yardımı alan ülkenin imalat sektörü net ihracatında bir azalış oluşturabilmektedir. Bunun nedeni yardımı alan ülkenin, ihracatını artırmaksızın mal ve hizmet ithalatını artırmasıdır. Sonuç olarak, dış yardımlarla birlikte ticarete konu olan sektörlerdeki malların ithal mallarla ikame edilmesi durumu ortaya çıkmakta ve Hollanda hastalığı ortaya çıkabilmektedir. Tablo 2.3'te bu durumu analiz eden ampirik literatür özeti yer almaktadır. Bu konudaki ampirik çalışmalar çoğunlukla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri analiz etmektedir. Bu çalışmalardan, (Arı ve Özcan, 2012); (Akça ve Bal, 2017) işçi dövizleri ve döviz kuru değerlenmesi arasında ilişki olduğuna dair sonuçlar elde

etmiştir. Buradan hareketle, Hollanda hastalığının ortaya çıkabileceği ifade edilmiştir. (Üçler ve Özşahin, 2017) de aynı etkiyi Nijerya ve Çin’de bulmuşlar ancak söz konusu döviz girişinin ticarete konu olan sektörler yönüne yönelmesi nedeniyle Hollanda hastalığına yol açmadığını ifade etmişlerdir. (Lamens, 2015); (Kurt, 2019) ise dış yardımların varlığı durumunda Hollanda hastalığı hipotezinin geçerli olduğuna ilişkin bulgulara ulaşmıştır.

Tablo 2.3. İşçi Dövizlerinin ve Dış Yardımların Varlığı Durumunda Hollanda Hastalığına İlişkin Literatür Taraması

Yazarlar	<ul style="list-style-type: none"> • İncelenen Dönem • Ülkeler • Yöntem 	Elde Edilen Sonuç
(Paldam, 1997)	<ul style="list-style-type: none"> • 1950-1960 • Danimarka • Grönland Modeli 	Çalışmasında Danimarka’ya yapılan yüklü hibeler ile 1950 yılına kadar ülkenin toparlandığını ve ülkeyi orta-gelir seviyesine kadar ekonomik büyüme sağladığı fakat 1960’lı yıllarda ise bu ekonomik büyümenin durmasıyla beraber Hollanda Hastalığına yakalandığı bulgusuna ulaşmıştır.
(Vos, 1998)	<ul style="list-style-type: none"> • 1980 yılı ve sonrası • Pakistan • Genel Denge Çerçevesi Modeli 	Çalışmada Hollanda hastalığı hipotezini 1980 yılı ve sonrası yıllarda Pakistan’ı ele alarak incelemiştir. Ülkeye yapılan dış yardımların uzun dönemde ülke ekonomisi için olumsuz sonuçlar doğurduğunu ve bu hibelerin ülkede Hollanda hastalığına yol açacak etkiler yarattığı bulgularına ulaşmıştır.
(Lamens, 2015)	<ul style="list-style-type: none"> • 1960-2013 • Sahra Altı Afrika Ülkeleri • Dinamik Panel Veri Analizi 	Çalışmada Hollanda hastalığına neden olabilecek aktarım kanallarından harcama ve kaynak hareketi etkileri sorgulanmıştır. Analiz sonuçları, harcama etkisi kanalının etkin olduğunu, kaynak hareketi etkisinin ise imalat sektöründe ortaya çıkan gecikmeli etkiler nedeniyle etkin olmadığını göstermiştir. Sonuç olarak, Hollanda hastalığı her zaman yaşanmasa da zaman zaman semptomlarını ilişkin delillerin bulunduğu ifade edilmektedir.
(Akça ve Bal, 2017)	<ul style="list-style-type: none"> • 1990-2014 • 9 Ülke • Panel Veri Analizi 	Çalışmada yurtdışı işçi gelirlerinin en fazla olduğu dokuz ülkeye ilişkin bir analiz gerçekleştirilmiştir. Buna göre, döviz kurunda

		oluşan bir reel değerlenme ile işçi döviz transferleri arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun Hollanda hastalığına neden olabileceği vurgulanmaktadır.
(Üçler ve Özşahin, 2017)	<ul style="list-style-type: none"> • 1982-2015 • 8 Gelişmekte Olan Ülke • Panel AMG Tahmincisi 	Çalışmada yurtdışı işçi gelirlerinin en fazla olduğu sekiz gelişmekte olan ülkeye ilişkin bir analiz gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular ise Çin ve Nijerya'da işçi döviz transferlerinin reel döviz kurunda bir değerlenme yarattığını fakat bu işçi döviz transferleri ticarete konu olan sektörler yöneldiğinden dolayı Hollanda hastalığı etkisinin söz konusu olmadığını ortaya koymuşlardır.
(Kurt, 2019)	<ul style="list-style-type: none"> • 2000-2017 • 33 Gelişmekte Olan Ülke • Dinamik Panel Veri Analizi 	Çalışmada söz konusu 33 gelişmekte olan ülkede işçi döviz transferlerinin ve doğrudan yardımların Hollanda hastalığı ile ilişkisi araştırılmıştır. Analiz sonuçları, işçi dövizlerinin ve dış yardımların Hollanda hastalığına neden olan aktarım kanallarından harcama ve kaynak dağılımı kanalının çalıştığına dair bulgular göstermiştir.
(Yıldırım, 2020)	<ul style="list-style-type: none"> • 2004-2017 • Haiti, Honduras, Jamaika, Kırgızistan, Nepal, Samoa • Panel Eşbütünleşme Analizi 	Çalışmada, işçi döviz transferlerinin ihracata etkisine bakılmıştır. Sonuçlar, uzun dönemde işçi döviz transferlerinin ihracatı olumsuz etkilediğini ve Hollanda hastalığına neden olabileceğini göstermektedir.

Turizm sektörünün ekonomi içerisindeki payının yüksek olduğu ülkelerde, bundan kaynaklanacak Hollanda hastalığı olup olmadığını araştıran çalışmalarda bulunmaktadır. Buna ilişkin literatür tablo 2.4'te yer almaktadır. Buna göre, çoğunlukla turizm sektörünün ekonomi içerisindeki payının yüksek olduğu ülkeleri analiz eden (Copeland, 1991); (Balaguer ve Cantavella-Jordá, 2002); (Nowak ve Sahli, 2007) bu ülkelerde turizm sektöründen kaynaklanan bir Hollanda hastalığı bulgusu olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Türkiye ekonomisinde turizm sektöründen kaynaklanan bir Hollanda hastalığı olup olmadığını analiz eden çalışmalardan

(Ojaghlou, 2019) Hollanda hastalığı olduğu bulgusuna ulaşırken, (Şahan ve Bulut, 2020) ise gerçekleştirdiği analizler sonucunda Hollanda hastalığı olmadığı bulgusuna erişmiştir.

Tablo 2.4. Ekonomi İçinde Turizm Sektörünün Payının Yüksek Olması Durumunda Hollanda Hastalığına İlişkin Literatür Taraması

Yazarlar	<ul style="list-style-type: none"> • İncelenen Dönem • Ülkeler • Yöntem 	Elde Edilen Sonuç
(Copeland, 1991)	<ul style="list-style-type: none"> • 1990 öncesi • Küçük ve dışa açık ülkeler • Genel Denge Uluslararası Ticaret Modeli 	Bu çalışma, bir genel denge uluslararası ticaret modeli kullanarak ev sahibi ülkedeki turizmin genişlemesinin refah, çıktı ve faktör fiyatları üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Dışa açık olan ve küçük ekonomiler üzerinde durularak turizmden kaynaklı hızlı büyümenin ve elde edilecek turizm gelirlerinin Hollanda hastalığına neden olabileceği sonucuna varmıştır.
(Balaguer ve Cantavella-Jordá, 2002)	<ul style="list-style-type: none"> • 1975-1997 • İspanya • Eş Bütünleşme ve Nedensellik Testi 	Bu çalışma İspanya'nın uzun vadeli ekonomik kalkınmasında turizmin rolünü inceleyerek 1975-1997 döneminde dış turizm faaliyetinin gelişimine yanıt verip vermediğini açıklamaya çalışmaktadır. Uygulanan eş bütünleşme ve nedensellik testi son otuz yılda, ekonomik büyümenin uluslararası turizmin sürekli genişlemesine duyarlı olduğunu göstermektedir.
(Nowak ve Sahli, 2007)	<ul style="list-style-type: none"> • 1980 yılı ve sonrası • Küçük Adalar • Harris-Todaro 	Bu çalışmada dış turizm harcamalarındaki değişikliklerin küçük ada ekonomilerini ve bunların iç refahını nasıl etkileyebileceği incelenmiştir. Küçük bir adada yaşanan bir turizm patlaması ile turizm ürünlerine ihtiyaç arttığı için kıyı bölgelere fon ve kaynaklar aktarılmış sonuç olarak turizm gelirlerinin artmasına rağmen kaynaklar kısıtlandığı için uzun dönemde net refah kayıpları ile sonuçlanmış ve Hollanda hastalığı bulgusuna rastlanılmıştır.
(Ojaghlou, 2019)	<ul style="list-style-type: none"> • 1975-2016 • Türkiye • ARDL, Yapısal ve Bayezyen VAR 	Çalışmada, 1975-2016 yılları arası Türkiye'nin turizm sektörünün harcama ve kaynak etkisi ele alınarak Hollanda hastalığının varlığı araştırılmış ve elde edilen bulgular dahilinde ülkenin sanayisinin

	Analizi	güçsüzleştiği ve kaynakların ise ticarete konu olmayan sektörler doğru kaydığı sonucu elde edilmiştir. Çalışma sonucunda ise ülkede Hollanda hastalığının turizm sektöründe varlığı tespit edilmiştir.
(Şahan ve Bulut, 2020)	<ul style="list-style-type: none">• 2000-2020• Türkiye• Literatür Taraması	Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinin 2000-2020 yılları arası ele alınmış ve turizm sektörünün, ülkenin uluslararası rekabetçiliğine zararı olup olmadığını ve ülke sanayisini ne şekilde etkilediği araştırılmıştır. Çalışmada reel efektif döviz kuru, dış turizm gelirleri ve cari açık arasındaki ilişkiler incelenmiş ve elde edilen bulgular ile Türkiye’de Hollanda hastalığına rastlanılmamıştır. Ancak dış turizmin Türk Lirası’nı değerli hale getirmesine neden olarak Türkiye’nin imalat sanayisini montaj sanayisi olma yoluna gitmesi gösterilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE HOLLANDA HASTALIĞININ GEÇERLİLİĞİNE İLİŞKİN EKONOMETRİK ANALİZ

Çalışmanın bu bölümünde, özellikle 2001 ekonomik krizinden sonra artış gösteren Türkiye'ye yönelik yabancı sermaye girişleri ile aynı dönemde Türkiye ekonomisinde Hollanda Hastalığı hipotezinin geçerliliği arasında bir ilişki olup olmadığı test edilmektedir. Bu amaçla ilk olarak kullanılan ekonometrik yöntem tanıtılmakta, daha sonra ekonometrik model ve veri seti ile ilgili bilgiler verilmektedir. Son aşamada, ekonometrik analiz sonuçları sunulmakta ve yorumlanmaktadır.

1. EKONOMETRİK YÖNTEM, MODEL VE VERİ SETİ

1.1. Yöntem

Zaman serilerinin kullanıldığı ekonometrik yöntemlerde serilerin durağanlığı oldukça önemlidir. Bu doğrultuda ekonometrik tahminlere geçilmeden serilerin durağan olup olmadığının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla çalışmada Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri kullanılmıştır. Serilerin durağanlık durumu incelemesinin ardından Vektör Otoregresyon (VAR) modeli kullanılarak söz konusu değişkenler arasında ilişkiler değerlendirilmektedir. Çalışmanın yöntem kısmında ilk olarak durağanlık durumunun incelendiği birim kök testleri, ardından VAR modellerine ilişkin teorik açıklamalara yer verilmektedir.

1.1.1. Durağanlık Analizi

Zaman serisi verileri, değişkenlerin bir dönemden diğerine ardışık şekilde gözlemlendiği değerler hakkında bilgi vermektedir. Dolayısıyla, her verinin bir zaman farkı ve sıralı bir şekilde dizilmiş sayısal değerleri bulunmaktadır. Zaman serilerinde ele alınan değişkenler belirli bir zaman içerisinde çeşitli unsurlardan etkilenmektedir. Bu nedenle, zaman serilerinin kullanıldığı analizlerde dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan birisi ele alınan değişkenlerin durağanlık sınamasının yapılmasıdır. Dolayısıyla, değişkenler arasındaki ilişkilerin ekonometrik olarak sağlıklı ve güvenilir bir şekilde tespit edilmesi için, kullanılan serilerin durağan

olması yani birim kök içermemesi gerekmektedir. Analizde durağan olmayan serilerin bulunması sahte regresyon oluşmasına ve analizlerde yanlış sonuçların çıkmasına neden olabilmektedir (Tarı, 2001 : 373–382).

Zaman serilerinin durağanlık sınavasının yapılması için çeşitli yöntemler bulunmakla birlikte, literatürde en çok kullanılan yöntem birim kök testleridir. Bu çalışmada, zaman serilerinin durağanlık sınavasının yapılması için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Peron (PP) birim kök testlerine başvurulmuştur. Bu kısımda bu testlerle ilgili bilgiler sunulmaktadır.

1.1.1.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF)

Dickey-Fuller birim kök testi (DF), ilk defa Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilmiştir (Dickey ve Fuller, 1979 : 427–431). Dickey ve Fuller (1981)'in söz konusu testi geliştirmesiyle birlikte ise Genişletilmiş Dickey-Fuller testi (Augmented Dickey-Fuller) ortaya çıkmıştır (Dickey ve Fuller, 1981 : 1057–1072).

Literatürde Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testinin (ADF), durağanlık sınamalarında oldukça yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu testte serilerin cari dönemde aldığı değerler bir önceki dönemlerde aldığı değerler kullanılarak regresyon tahminine tabi tutulur. Böylece, serinin cari dönemdeki değerlerinin nasıl bir süreç sonucunda ortaya çıktığına ilişkin tahminde bulunulmaya çalışılmaktadır (Tarı, 2001 : 387).

(3.1) numaralı denklemde, DF testinde regresyon tahmininin yapıldığı eşitlik gösterilmektedir. Eşitlikte, $Y_0 = 0$, p gerçek bir sayıyı ifade ederken e_t varyansı ve ortalaması sıfır olan bir rassal süreci ifade etmektedir. Denklemde Y_t Y serisinde cari dönemdeki bir değeri gösterirken, Y_{t-1} ise serinin bir gecikmeli değerini ifade etmektedir.

$$Y_t = pY_{t-1} + e_t \quad t = 1, 2, \dots \dots \dots \quad (3.1)$$

Bu eşitlikteki, p değerinden hareketle aşağıdaki hipotezler kurulmaktadır.

$$H_0 : p = 1$$

$$H_1 : p < 1$$

Yukarıda, temel hipotez serinin durağan olmadığını ve birim kök içerdiğini ifade etmektedir. Eğer temel hipotez reddedilirse, serinin birim kök içermediği ve durağan olduğu kabul edilmiş olmaktadır. Hipotez testinde, serilerin durağan olup olmadığı bilinmediği için geleneksel yöntemle hesaplanan t istatistiği kullanılmamaktadır. Bunun nedeni, serilerin durağan olmaması durumunda t istatistik tablosunda ortaya çıkabilecek sapmalı değerlerdir (Baday Yıldız ve Berber, 2012 : 173). Bu amaçla geleneksel yöntemle hesaplanan yani sıfırın etrafında dağılmayan t istatistik değerlerine alternatif olarak geliştirilen τ (tau) istatistiği bulunmaktadır (Gujarati, 2011 : 718–719). Dickey-Fuller tarafından hesaplanan τ istatistiği kritik değerleri, daha sonra MacKinnon tarafından geliştirilmiş ve MacKinnon kritik değerleri olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede, τ istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon kritik değerlerinden küçükse serinin durağan olmadığına, τ istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon kritik değerlerinden büyükse serinin durağan olduğuna karar verilmektedir (Tarı, 2001 : 389).

DF testinde, (3.1) numaralı eşitlikte belirtilen temel modelin 3 farklı versiyonu kullanılmaktadır. (3.2) numaralı modelde yer alan denklemde sabit ve trend etkisinin olmadığı varsayılmaktadır. (3.4) numaralı modelde ise trend etkisinin olmadığı ama sabit değişken katsayısının yer aldığı görülmektedir. (3.4) numaralı model ise hem sabit hem de trend etkisinin göz önünde bulundurulduğu ve bunlara ilişkin katsayıların eklendiği modeldir. Üç farklı varsayımın yer aldığı üç model içinde ayrı ayrı MacKinnon kritik değerleri hesaplanmıştır.

$$\Delta Y_t = pY_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.2)$$

$$\Delta Y_t = a + pY_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.3)$$

$$\Delta Y_t = a + pY_{t-1} + a_2t + \varepsilon_t \quad (3.4)$$

Genişletilmiş Dickey-Fuller testinde kullanılan regresyon denklemi DF testine kıyasla küçük farklar içermektedir. ADF testinde sabit ve trendin etkisinin olmadığı regresyon denklemi (3.5) numaralı eşitlikte gösterilmektedir. Söz konusu denklemin 3.2 numaralı denklemden farkı, regresyonda açıklayıcı değişken olarak kullanılacak gecikmeli değerlerin sayısının başka bir ifadeyle gecikme uzunluğunun

artabilmesidir. Said ve Dickey (1984), böylece otoregresif zaman serilerinden doğabilecek hatalı sonuçların önüne geçmeyi amaçlamıştır (Hızarcı, 2007 : 80). Regresyon modelinde gecikme uzunluğunun belirlenmesinde bilgi kriterlerinden faydalanılmaktadır. 3.6 numaralı eşitlik sabitli, 3.7 numaralı eşitlik sabit ve sabit+trendli modeli göstermektedir.

$$\Delta Y_t = pY_{t-1} + a_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.5)$$

$$\Delta Y_t = a_0 + pY_{t-1} + a_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.6)$$

$$\Delta Y_t = a_0 + \square_1 \square + pY_{t-1} + a_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.7)$$

1.1.1.2. Phillips ve Perron Birim Kök Testi (PP)

ADF testinde hata terimlerinin istatistiksel olarak bağımsız ve sabit varyansa sahip oldukları varsayımı yapılmaktadır. Phillips ve Perron (1988), ADF testinde hata terimleri ile ilgili yapılan bu varsayımdan hareket etmekte ve PP birim kök testini geliştirmektedir. Phillips ve Perron testinde hata terimlerinin bağımsızlığı ve homojenliği varsayımları terkedilmiş ve hata terimlerinin zayıf bağımlılığı ve heterojen dağılımı kabul edilmiştir. Phillips ve Perron birim kök testinde hata teriminin zayıf derecede bağımlı olmasına ve aynı zamanda heterojen dağılmasına izin verildiği için otokorelasyon sorunu ortadan kalkmaktadır (İlbeyli, 2020, : 103). Ayrıca, PP testinde, hata terimlerinin gecikmeli değerlerinin hareketli ortalamaları kullanılarak AR otoregresif süreci ARMA sürecine dönüştürülmektedir (Phillips ve Perron, 1988 : 338).

PP testinde hipotez testinde kullanılacak istatistiksel değerlerin hesaplanması amacıyla tahmin edilen regresyon denklemleri (3.8) ve (3.9) numaralı eşitlikte yer almaktadır. Eşitliklerde T gözlem sayısını gösterirken, u_t beyaz gürültülü hata terimlerini göstermektedir. Burada otokorelasyonsuz gecikme uzunluklarını belirleyebilmek amacıyla Newey-West tahmincisi kullanılmaktadır.

$$Y_t = \mu + ay_{t-1} + u_t \quad (3.8)$$

$$Y_t = \mu + \beta \left(t - \frac{1}{2}T \right) + ay_{t-1} + u_t \quad (3.9)$$

PP testinde gerçekleştirilen hipotez testinin mantığı ADF testinde olduğu gibidir. Bu testte de, hesaplanan istatistik değeri tablo değerlerinden mutlak değer olarak küçük olduğunda temel hipotez reddedilmemekte, seride birim kök olduğuna ve serinin durağan olmadığına karar verilmektedir. Aksi durumda, alternatif hipotez kabul edilmekte, serinin birim kök içermediğine ve durağan olduğuna karar verilmektedir.

1.1.2. Vektör Otoregresyon (VAR) Analizi

Sims (1980) tarafından geliştirilen Vektör Otoregresyon (VAR) modelinde, içsel değişken ve dışsal değişken ayrımı eleştirilmekte, değişkenler arasında ayırım yapılmaksızın tüm değişkenlerin birbirlerini etkileyebileceği ve tüm değişkenlerin içsel olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Sims, 1980).

VAR modelleri, modele dahil olan tüm değişkenlerin kendi cari değerleri ile gecikmeli değerleri üzerine tanımlanan bir modeldir. Bu model, değişkenler arasında tek yönlü ilişkinin tespit edilmesi açısından da son derece etkin olmakla birlikte, değişkenlerin gecikmeli değerleri de dikkate alındığı için değişkenler arasındaki dinamik ilişkiler ve gecikmeli etkileri gözlemlemede oldukça faydalıdır. Her değişken, kendi geçmiş değerlerinin yanı sıra diğer değişkenlerin gecikmiş değerlerinden de etkilenebilir (Akıncı vd., 2005 : 8).

İki değişkenli bir model için, VAR tahmininin yapıldığı denklemler (3.10) ve (3.11) numaralı eşitlikte gösterilmiştir. Denklemlerde, β_{i0} sabit terim katsayılarını, β_{ijk} i'nci denklemdeki j'nci değişkenin k gecikmesine dair parametre katsayısını, u_{it} ise beyaz gürültü sürecine sahip hata terimi katsayısını belirtmektedir.

Burada, p optimum gecikme uzunluğunu göstermektedir.

$$Y_t = \beta_{10} + \sum_{i=1}^p \beta_{11i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{12i} X_{t-i} + u_{1t} \quad (3.10)$$

$$X_t = \beta_{20} + \sum_{i=1}^p \beta_{21i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{22i} X_{t-i} + u_{2t} \quad (3.11)$$

1.1.2.1. Optimal Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Çeşitli bilgi kriterleri açısından optimum gecikme uzunluğunun belirlenmesi VAR modelleri tahmin edilirken önemli bir yer tutmaktadır (Harun, 2018 : 851). Zira, Optimum gecikme uzunluğunun belirlenmesi, tahmin modellerinin güvenilir ve etkin olmasını sağlarken, optimumdan kısa bir gecikme uzunluğu seçimi tutarsız parametre tahminlerine neden olabilir. Bu süreçte yaygın olarak kullanılan yöntemlerden biri ise bilgi kriterleridir. Bilgi kriterleri, modelin karmaşıklığı ile tahmin kalitesi arasındaki dengeyi sağlamak için kullanılır ve en uygun gecikme uzunluğunu belirlemeye yardımcı olurlar. Gecikme uzunluğunun saptanmasında Akaike Bilgi Kriteri (AIC) (Akaike Information Criterion), Tutarlı gecikme seviyesinin belirlenmesinde Schwartz Bilgi Kriteri (SC) (Schwartz Information Criterion), Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) (Hannan-Quinn Information Criterion) gibi kriterler yer almaktadır (Baday Yıldız ve Berber, 2012 : 110–111).

1.1.2.2. Etki - Tepki Analizi

Vektör Otoregresyon (VAR) Modeli analizinden elde edilen katsayıları değerlendirmek oldukça zordur. Bu nedenle, modele verilen şoklar sonucunda değişkenlerin tepkilerini gösteren etki-tepki analizi önemlidir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamak, çıkarımlar yapabilmek, tahmin sonuçlarının yorumlanabilmesi ve çeşitli sonuçlara ulaşılmaya çalışılmaktadır. Zaman serisi modellerinde hata terimleri genellikle ortaya çıkan şokları belirtmek için kullanılmaktadır. Etki-tepki analizi, modele dahil edilen tüm değişkenlere verilen şoklara karşı her bir değişkenin ve diğer değişkenlerin nasıl tepki verdiğini ölçer. Bu analiz, gelecekte olası şoklara karşı değişkenlerin nasıl tepki vereceğini belirlemeye yardımcı olur (Tarı vd., 2019 : 469). Modeldeki değişkenler durağan bir yapıya sahip olduğunda, başlangıçta verilen şoklar belli bir süre sonra etkisini kaybeder (Akyüz, 2018 : 185). Eğer değişkenler durağan değilse, başlangıçtaki şok etkisi sürekli olarak devam eder ve değişkenlerin tepkileri doğru bir şekilde değerlendirilemez. Etki-Tepki Fonksiyonunda etki, şoku veren değişken yönünden olurken, tepki ise şoku alan değişken yönünden olmaktadır (Sarılı, 2017 : 23). Çalışmanın tahminlerinde belirsizliği değerlendirmek ve etki-tepki fonksiyonlarında güven aralıklarının belirlenmesi için Monte Carlo yönteminden faydalanılmaktadır. Bu yöntem,

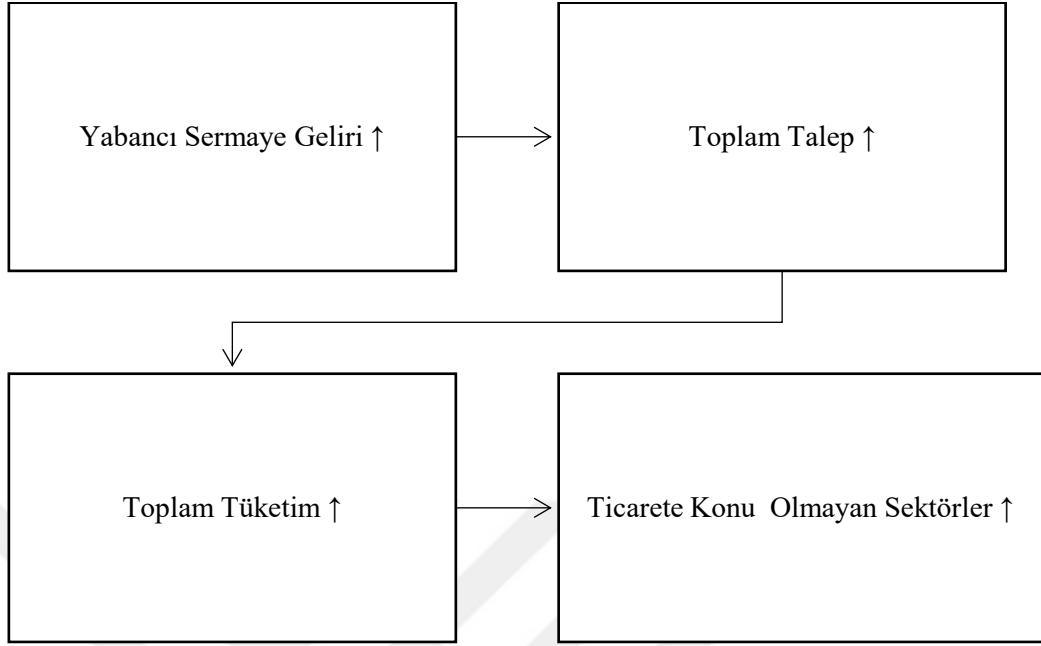
belirsizlik içeren problemleri çözmek veya simüle etmek için rasgele sayı üretimi kullanır. Monte Carlo yöntemi, Etki-tepki fonksiyonlarında güven aralıklarını belirlemek amacıyla kullanıldığı için elde edilen tahminlerin ne kadar güvenilir olduğunu değerlendirmek için önemli bir yöntemdir (Lütkepohl, 2005 : 51).

1.1.2.3. Varyans Ayrıştırması

Vektör Otoregresyon (VAR) Modeli tahmininde bir diğer önemli nokta ise Varyans ayrıştırma analizidir. Varyans Ayrıştırma Analizleri, tahminlerdeki belirsizlikleri ve değişkenler arasındaki varyans paylaşımını anlamak için kullanılan bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle etki tepki analiziyle birlikte kullanılmaktadır (Sevüktekin ve Çınar, 2015 : 523). Bu analiz, değişkenler arasındaki dinamik ilişkileri anlamak ve gelecekteki değerleri tahmin etmek için kullanılır. Özellikle varyans ayrıştırması, değişkenler üzerindeki şokların içsel veya dışsal kaynaklı olup olmadığını belirleme konusunda önemli bir araçtır. Analiz, değişkenler üzerindeki istatistiksel şokların rakamsal etkilerini belirleyerek, bir değişkenin diğerine olan etkisini incelemeye yardımcı olur. Bu analiz, öngörü hata varyanslarını belirleyerek her değişkenin kendi varyansının ne kadarının diğer değişkenlerden kaynaklandığını gösterir (Tarı vd., 2019 : 453). Dolayısıyla bu durumda her değişkenin hata varyansını, diğer değişkenlere paylaştırarak, şokların değişkenler üzerinde oluşacak etkilerinin oranları ölçülebilmektedir.

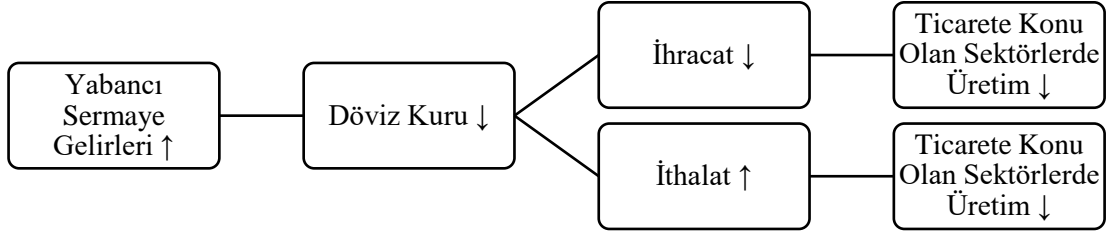
1.2. Ekonometrik Model

Çalışmada, Türkiye ekonomisinde yabancı sermaye girişlerine bağlı Hollanda Hastalığının varlığının test edilmesi amacıyla iki ekonometrik model kurulmuştur. Bunlar toplam talep kanalı ve dış ticaret modelleri olarak isimlendirilmektedir. Şekil 3.1 toplam talep modelini göstermektedir. Toplam talep kanalında, yabancı sermaye girişlerinin toplam talebi artırarak ekonomide ortaya çıkaracağı etkiler üzerinde durulmaktadır. Buna göre, yabancı sermaye girişinin toplam tüketimi artırması ve ardından ticarete konu olmayan sektörlerin büyümesine yol açması beklenmektedir.

Şekil 3.1. Toplam Talep Kanalı

Şekil 3.2 dış ticaret kanalını dikkate alan modeli göstermektedir. Bu model, yabancı sermaye girişlerindeki artışların ihracat ve ithalat üzerinden ekonomik sektörler üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışmaktadır. Dış ticaret kanalında yabancı sermaye girişlerinin ortaya çıkaracağı ilk etkinin döviz kurları üzerinde ortaya çıkması beklenmektedir. Buna göre, yabancı sermaye girişlerinin artması yerli parayı daha değerli hale getirmektedir. Döviz kurunda yaşanan değerlenmenin ihracat ve ithalat üzerinde etkileri olmaktadır. Döviz kurunun değer kaybetmesiyle birlikte, ülke ekonomisinde yerli mallar yabancılar için daha pahalı hale gelirken, diğer ülkelerde üretilen mallar yerel ülke vatandaşları açısından daha ucuz hale gelecektir. Kısaca, döviz kurunun değer kazanması ihracatı engellerken ithalatı teşvik edecektir. Her iki durumda ülke içinde ticarete konu olan sektörlerde yapılan üretimi düşürürken, ticarete konu olmayan sektörün büyümesine yol açacaktır. Nihayetinde ülke içinde sanayi üretiminin düşmesi, ülke açısından bir sanayisizleşme anlamına gelecektir.

Şekil 3.2. Dış Ticaret Kanalı

1.3. Veri Seti

Çalışmada kullanılan veri setleri 2003:1-2020:4 dönemini kapsamaktadır. Bu dönem, Türkiye ekonomisinde yabancı sermaye girişlerinin fazla olduğu yıllara denk gelmektedir. 2001 ekonomik krizinden sonra başlayan dönemde, Türkiye’de Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası başta olmak üzere yabancı sermaye girişlerini teşvik edici politikalara önem verilmiştir. Şekil 3.3’te yer alan yabancı sermaye girişlerini gösteren grafik incelendiğinde, söz konusu dönemde belirli kısımlar dışında yüksek bir yabancı sermaye girişi olduğu gözlemlenmektedir. 2021 yılının başlarından itibaren ise, Türkiye ekonomisi düşük politika faizlerinin uygulandığı bir döneme girmiştir. Bu durumun Türkiye ekonomisine yönelik yabancı sermaye girişlerini düşürmesi beklenir. Bu çerçevede, ekonometrik analizler 2003:01-2020:04 döneminde ve çeyrek dönemlik frekansta veri seti kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

İki ekonometrik modelde yer alan değişkenlere ait bilgiler tablo 3.1’de gösterilmektedir. Tahminlerde kullanılan ilk değişken yabancı sermaye girişi (YSG)’dir. Bu değişken, Türkiye ekonomisine yönelik portföy yatırımları ve diğer yatırımlar şeklinde finansal sermaye girişlerinin gayri safi yurtiçi hasıla içindeki oranını göstermektedir. İkinci değişken tüketim harcamalarını (TKTM) göstermektedir. Tüketim harcamaları yerleşik hane halkı, hane halkına hizmet eden kâr amacı olmayan kuruluşlar ve devletin reel nihai tüketim harcamalarının gayri safi yurtiçi hasıla içindeki oranını göstermektedir. Üçüncü değişken, ticarete konu olmayan sektör (TKOS)’dür. Bu değişken, inşaat, gayrimenkul faaliyetleri, mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri, kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri gibi alanlarda gerçekleştirilen reel üretim toplamının gayri safi yurtiçi hasıla içindeki oranını göstermektedir. Dördüncü değişken döviz kuru

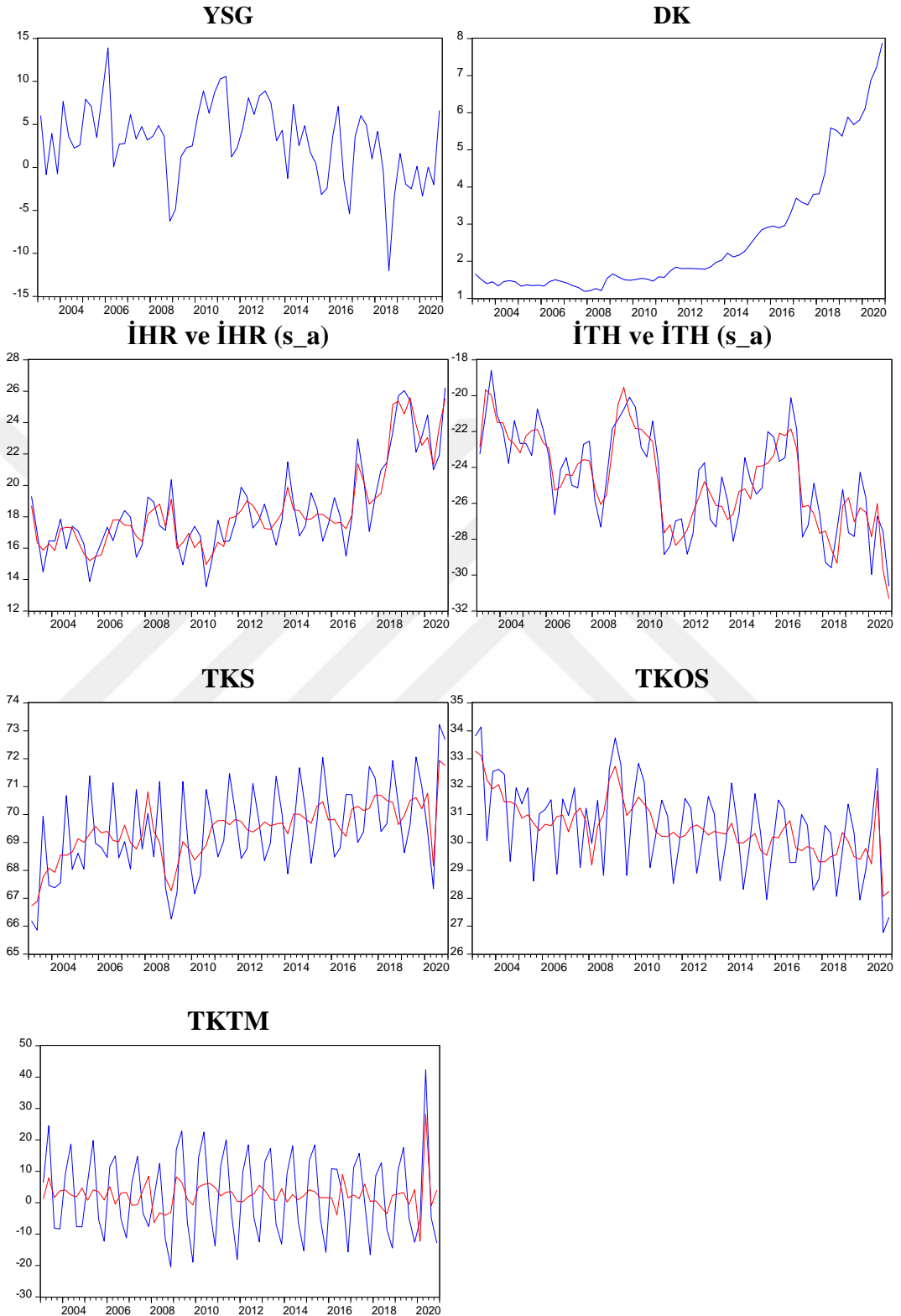
(DK)'dır. Döviz kuru değişkeni dolar kurunu göstermektedir. Diğer iki değişken, ihracat (İHR) ve ithalat (İTH)'dir. Bu iki değişken Türkiye'nin ihracat ve ithalatının GSYİH içindeki oranını göstermektedir. Son değişken, ticarete konu olan sektör (TKS)'dir. Bu değişken tarım, ormancılık ve balıkçılık, imalat sanayi, bilgi ve iletişim, finans ve sigorta faaliyetlerinde gerçekleştirilen reel üretim toplamının gayri safi yurtiçi hasıla içindeki oranını göstermektedir.

Analizlerde kullanılan değişkenlerden YSG ve DK'ya ait veri setlerine Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası veri tabanından; TKTM, İHR, İTH, TKS ve TKOS'ye ait veri setlerine ise Türkiye İstatistik Kurumu veri tabanından ulaşılmıştır.

Tablo 3.1. Değişken Tanımlamaları

Değişken	Sembol	Açıklama	Veri Kaynağı
Yabancı Sermaye Girişi	YSG	Finansal sermaye girişi (%GSYH)	TCMB
Tüketim	TKTM	Tüketim Harcamaları (%GSYH)	TÜİK
Döviz Kuru	DK	Nominal dolar kuru	TCMB
İthalat	İTH	İthalat (%GSYH)	TÜİK
İhracat	İHR	İhracat (%GSYH)	TÜİK
Ticarete Konu Olan Sektör	TKS	Ticareti Yapılan Sektör (%GSYİH)	TÜİK
Ticarete Konu Olmayan Sektör	TKOS	Ticareti Yapılmayan Sektörler (%GSYİH)	TÜİK

Şekil 3.3 her iki modelin tahmininde kullanılan değişkenlere ait serilerin grafiklerini göstermektedir. Grafiklerde kırmızı renkli eğri mevsimsellikten arındırılmış serileri gösterirken, mavi renkli eğri orijinal serileri göstermektedir. Buna göre, İHR, İTH, TKS, TKOS ve TKTM serileri Tramo/Seats programı kullanılarak mevsimselliklerinden arındırılmıştır.

Şekil 3.3. Değişkenlere Ait Serilerin Grafikleri

1.4. Tahmin Sonuçları

Ekonometrik modellerin VAR yöntemiyle tahmininden önce, ilk aşamada tahminlerde kullanılacak serilerin durağanlık durumu araştırılmaktadır. Bu doğrultuda, serilerin durağanlığını araştırmak amacıyla gerçekleştirilen ADF ve PP birim kök testi sonuçları Tablo 3.2’de gösterilmektedir.

Burada, ADF ve PP birim kök testleri sabit ve sabit+trendli modeller için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. ADF ve PP birim kök testi sonuçlarına göre, YSG, TKOS ve TKTM değişkenleri hem sabit hem de sabit+trend içeren modellerden elde edilen istatistiksel değerlere göre, düzey halde durağan görünmektedir. Diğer taraftan, DK, İHR, İTH ve TKS değişkenleri hem ADF hem de PP birim kök testinde sabit ve sabit+trend içeren modellerden elde edilen istatistiksel değerlere göre, düzey halde birim kök içerirken, birinci farkları alındığında durağanlaşmaktadır.

Tablo 3.2. Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Testi				Karar
	Düzye		Birinci Fark		
	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend	
YSG	-5.7419 [0.000] ***	-5.9962 [0.000] ***	-8.6263 [0.000] ***	-8.5668 [0.000] ***	I(0)
DK	4.9492 [1.000]	4.1451 [1.000]	2.9925 [1.000]	-5.0741 [0.004] ***	I(1)
İHR	-1.3410 [0.6067]	-3.0570 [0.0570]	-9.2034 [0.000] ***	-9.1219 [0.000] ***	I(1)
İTH	-1.0971 [0.7130]	-2.4652 [0.3441]	-3.8546 [0.0038] ***	-3.8909 [0.0172] ***	I(1)
TKS	-2.3715 [0.1530]	-3.9343 [0.0150]	-11.7609 [0.001] ***	-11.6829 [0.001] ***	I(1)
TKOS	-10.3848 [0.001] ***	-10.6423 [0.000] ***	-11.2174 [0.001] ***	-11.1417 [0.000] ***	I(0)
TKTM	-11.8357 [0.001] ***	-11.9972 [0.001] ***	-9.3425 [0.000] ***	-9.3314 [0.000] ***	I(0)
Değişkenler	PP Testi				Karar
	Düzye		Birinci Fark		
	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend	
YSG	-5.7419 [0.000] ***	-6.0080 [0.000] ***	-38.2563 [0.001] ***	-37.8734 [0.001] ***	I(0)
DK	8.3165 [1.000]	5.4127 [1.000]	-4.1985 [0.0012] ***	-5.1879 [0.0003] ***	I(1)

İHR	-1.3666 [0.5945]	-3.1950 [0.0929]	-9.2043 [0.000]***	-9.1222 [0.000]***	I(1)
İTH	-1.5943 [0.4807]	-2.9398 [0.1560]	-8.9613 [0.000]***	-8.8671 [0.000]***	I(1)
TKS	-2.0715 [0.2566]	-3.9343 [0.0150] ***	-14.3369 [0.001]***	-14.2099 [0.001]***	I(1)
TKOS	-10.2652 [0.001] ***	-10.5066 [0.001] ***	-55.7604 [0.001]***	-55.7207 [0.001]***	I(0)
TKTM	-11.4730 [0.001] ***	-11.7345 [0.001] ***	-54.4256 [0.001]***	-63.9762 [0.001]***	I(0)

*** %1 güven aralığında anlamlılığı göstermektedir. Gecikme uzunlukları ADF testinde Schwarz Bilgi Kriteri, PP testinde ise Newey-West tahmincisi kullanılarak otomatik olarak belirlenmiştir. (.) gecikme uzunluklarını, [.] olasılık değerlerini sunmaktadır.

Sonuç olarak, YSG, TKOS ve TKTM değişkenlerinin düzey halde durağan olduğuna, DK, İHR, İTH ve TKS değişkeninin birinci farkı alındığında durağan olduğuna karar verilmiştir. Birinci farkı alındığında durağan olan seriler analizlerde fark alınarak kullanılmaktadır.

1.4.1. Toplam Talep Modeli VAR Tahmin Sonuçları

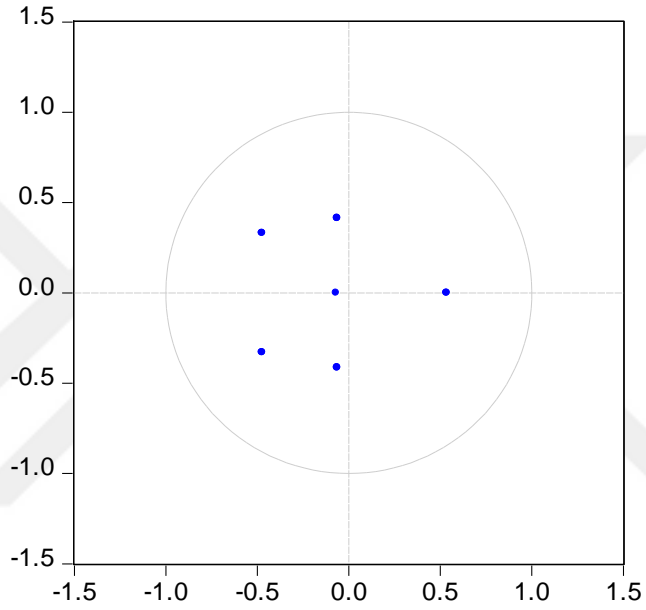
Ekonometrik model VAR yöntemi ile tahmin edilmeden önce, söz konusu tahminlere ilişkin optimum gecikme uzunluğu belirlenmelidir. Optimum gecikme uzunluğu belirlenirken LR istatistiği, son tahmin hatası (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SCI), Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) gibi çeşitli kriterler kullanılmaktadır. Tablo 3.3 söz konusu kriterlere göre kullanılabilir optimum gecikme uzunluklarını göstermektedir. Çeyrek dönemlik veri kullanıldığı için en yüksek gecikme uzunluğu 4 olarak seçilmektedir. Optimum gecikme uzunluğunu LR istatistiği, FPE, SIC ve HQ bilgi kriterleri 2 seçerken, AIC bilgi kriteri 4 gecikme uzunluğu önermektedir. Bu bağlamda Vektör Otoregresyon (VAR) Modelinin 2 gecikme uzunluğu ile tahmin edilmesine karar verilmektedir.

Tablo 3.3. Optimum Gecikme Uzunluğu Belirlenmesi

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-479.2446	NA	346.0817	14.36013	14.65389	14.47653
1	-454.6784	44.79712	219.2154	13.90231	14.48982	14.13510
2	-435.6170	33.07706*	163.6023*	13.60638	14.48766*	13.95557*
3	-427.5843	13.23032	169.4239	13.63483	14.80987	14.10042
4	-417.5779	15.59830	166.2874	13.60523*	15.07402	14.18721

Toplam talep modeli VAR modeli ile 2 gecikme uzunluğunda tahmin edilmektedir. Bu noktadan sonra tahminlerin güvenilirliğine ilişkin bazı testler yapılmaktadır.

İlk olarak, Şekil 3.4 AR karakteristik polinomunun ters köklerini göstermektedir. Polinom köklerinin tümü birim çember içerisinde yer aldığı için tahmin edilen modelin durağan ve istikrarlı bir yapıda olduğu söylenebilmektedir.

Şekil 3.4. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

İkinci olarak, tahminlerde değişen varyans sorunu olup olmadığını tespit etmek amacıyla White testi yapılmaktadır. Tablo 3.4 White testi sonuçlarını göstermektedir. Bu testin temel hipotezi “hata terimleri varyansı bütün örneklem için sabittir” şeklinde kurulmaktadır. Test sonucuna göre olasılık değerinin %5 güven aralığının üstünde olduğu ve temel hipotezin reddedilmediği görülmektedir. Buna göre, tahminlerde değişen varyans sorunu bulunmadığı söylenebilmektedir.

Tablo 3.4. White Testi Sonuçları

Ki Kare	df	Olasılık
183.96	186	0.5285

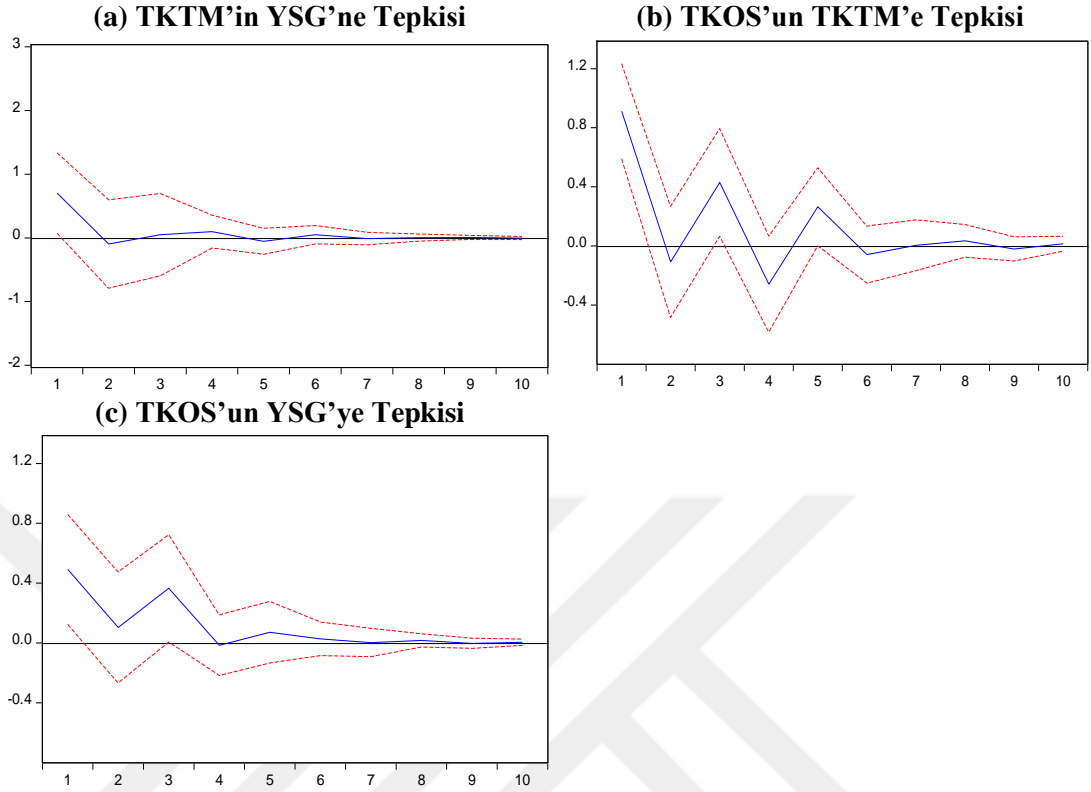
Tahminlerin güvenilirliği noktasında araştırılan üçüncü sorun otokorelasyondur. Bu doğrultuda otokorelasyon sorununun tespit edilmesi için LM

testi uygulanmaktadır. LM testinde ise, temel hipotez “otokorelasyon yoktur” şeklinde kurulmaktadır. Tablo 3.5 LM testi sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, 2 gecikme uzunluğunda temel hipotezi reddetmeyerek tahminlerde otokorelasyon olmadığı kararına varılmıştır.

Tablo 3.5. LM Testi Sonuçları

Gecikme	LM İstatistiği	Olasılık
1	9.060177	0.4320
2	6.750656	0.6632
3	10.88320	0.2840
4	13.72914	0.1325

Toplam talep modelinin gerçekleştirilen VAR tahminlerinin sonuçlarına dair istatistiksel bir sorun çıkmaması nedeniyle analizlerin yorumlanmasına geçilmektedir. VAR denklemini katsayı tahminleri üzerinden yorumlamak karmaşık olduğu için, etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırma analizi şeklinde yöntemler geliştirilmiştir. Bu bağlamda ilk önce etki-tepki analizi yapılmıştır. Şekil 3.5 ise toplam talep modelinin işleyişine ilişkin etki tepki fonksiyonu grafiklerini göstermektedir. (a) grafiği YSG değişkeninde ortaya çıkan bir birimlik şoka TKTM değişkeninin tepkisini göstermektedir. Buna göre, YSG değişkeninde ortaya çıkan bir şok TKTM değişkeni üzerinde birinci dönemde pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir tepki oluşturmaktadır. TKTM değişkeninin diğer dönemlerde dengeye yönelen tepkisi ise istatistiksel olarak anlamlı değildir. (b) grafiği TKOS değişkeninin TKTM değişkeninde ortaya çıkan bir şoka verdiği tepkiyi göstermektedir. Buna göre, TKTM değişkeninde ortaya çıkan bir şoka TKOS değişkeni bir ve üçüncü dönemde pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı tepki verirken, diğer dönemlerdeki tepkileri istatistiksel olarak anlamsızdır. (c) grafiği ise TKOS değişkeninin YSG değişkeninde ortaya çıkan bir şoka verdiği tepkiyi göstermektedir. Buna göre, YSG değişkeninde ortaya çıkan bir şoka TKOS değişkeninin birinci dönemde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir tepki veriyorken, sonraki dönemlerde ortaya çıkan tepkilerin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

Şekil 3.5. Toplam Talep Modeli-Etki Tepki Fonksiyonları

VAR tahminlerinin yorumlanmasında kullanılan diğer yöntem ise varyans ayrıştırma analizidir. Tablo 3.6 varyans ayrıştırma analizi sonuçlarını göstermektedir. Varyans ayrıştırması analizinde, bir değişkende ortaya çıkan değişikliğin ne kadarının kendisinden ne kadarının diğer değişkenlerden kaynaklandığı yorumlanmaktadır. Bu analizde elde edilen oranlar, değişkenler arasındaki ilişkileri ve hangi faktörlerdeki değişikliklerin hangi değişkenlerdeki şoklar tarafından daha çok etkilendiğini anlamak için kullanılır. YSG değişkeninin varyans ayrıştırma analizi sonuçlarından yola çıkılırsa, YSG değişkeninde olan değişikliklerin büyük çoğunluğu kendisinin gecikmeli değerleri ile açıklanmaktadır. Birinci dönemde YSG değişkeninin varyansının %100'ü değişkenin kendisi tarafından açıklanmaktadır. Bu oran YSG değişkeninin en dışsal değişken olduğunun göstergesi olmakla beraber daha sonra dönem arttıkça açıklanma oranı düşmektedir. Son dönemde, YSG değişkeninin %13,21'i TKTM tarafından açıklanırken, %3,90'ı TKOS tarafından açıklanmaktadır. TKTM değişkeninin varyans ayrıştırma analizine bakıldığında birinci dönemde %93,12 oranında kendisi tarafından açıklanırken ikinci dönemde %0,46 oranında açıklanma oranında bir artış gerçekleşmiş ve %93,76 oranında

kendisi tarafından açıklanmaktadır. İkinci dönemden sonra dönemin artmasıyla birlikte açıklanma oranı da düşmektedir. TKTM değişkeninde son döneme baktığımızda %5,47 oranında YSG tarafından açıklanırken %1,46 oranında TKOS tarafından açıklanmaktadır. TKOS değişkeninin varyans ayrıştırma analizine bakıldığında TKTM değişkeninde olduğu gibi ikinci dönemde %58,85 oranı ile kendisi tarafından açıklanmaktadır. Dönemin artmasıyla birlikte açıklanma oranı da düşmüş ve onuncu dönemde %50,53 oranında kendisi tarafından açıklanırken %37,04 oranında TKTM ve %12,42 oranında YSG tarafından açıklanmaktadır.

Tablo 3.6. Toplam Talep Modeli-Varyans Ayrıştırma Analizi

YSG				
Dönem	Std. Hata	YSG	TKTM	TKOS
1	3.691414	100.0000	0.000000	0.000000
2	4.076216	96.19399	1.548448	2.257559
3	4.474497	83.11816	13.02762	3.854219
4	4.493959	83.07245	13.04067	3.886875
5	4.506979	82.95034	13.18113	3.868527
6	4.510384	82.90567	13.19335	3.900986
7	4.511221	82.89007	13.20871	3.901213
8	4.511664	82.88272	13.21575	3.901532
9	4.511700	82.88271	13.21554	3.901744
10	4.511747	82.88159	13.21670	3.901709

TKTM				
Dönem	Std. Hata	YSG	TKTM	TKOS
1	2.684905	6.873681	93.12632	0.000000
2	3.025170	5.516710	93.76965	0.713638
3	3.072371	5.375546	93.45172	1.172734
4	3.078825	5.453262	93.10336	1.443382
5	3.084050	5.466398	93.06631	1.467295
6	3.088598	5.475853	93.06073	1.463412
7	3.089872	5.472751	93.06213	1.465123
8	3.090115	5.472011	93.06100	1.466986
9	3.090135	5.472232	93.05979	1.467979
10	3.090153	5.472305	93.05959	1.468105

TKOS				
Dönem	Std. Hata	YSG	TKTM	TKOS
1	1.573158	9.780847	33.63629	56.58286
2	1.632665	9.482632	31.66576	58.85161
3	1.733075	12.85886	34.24061	52.90053
4	1.753902	12.56266	35.60321	51.83413
5	1.775368	12.42355	36.97426	50.60219
6	1.776987	12.42389	37.01625	50.55986
7	1.777064	12.42301	37.01359	50.56341
8	1.777521	12.42576	37.03215	50.54209
9	1.777640	12.42431	37.04032	50.53537
10	1.777708	12.42398	37.04445	50.53157

1.4.1. Dış Ticaret Modeli VAR Tahmin Sonuçları

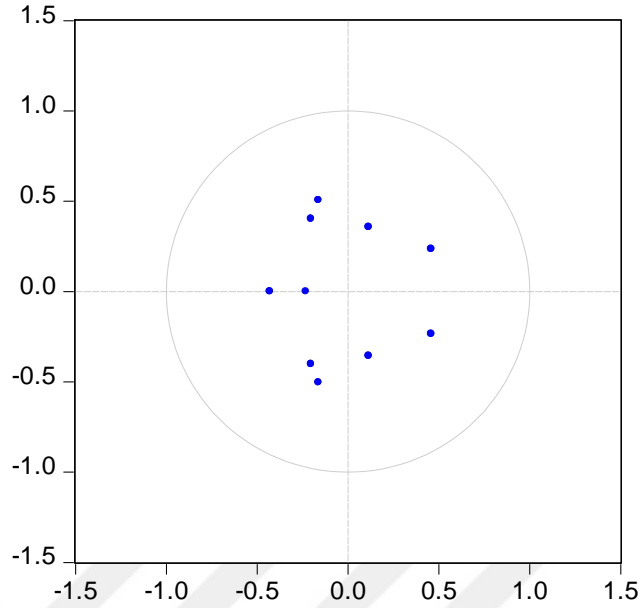
Dış ticaret modelinin VAR tahminine geçmeden önce gecikme uzunluğu belirlenmektedir. Tablo 3.7 daha önce bahsedilen kriterlere göre kullanılacak optimum gecikme uzunluklarını göstermektedir. Çeyrek dönemlik veri kullanıldığı için en yüksek gecikme uzunluğu 4 olarak seçilmektedir. Optimum gecikme uzunluğu olarak, LR istatistiği 4 gecikme uzunluğu gösterirken, SC bilgi kriteri 0 gecikme uzunluğu göstermektedir. FPE, AIC ve HQ bilgi kriterleri ise 2 gecikme uzunluğunu vermektedir. Bu bağlamda VAR modelinin tahmini 2 gecikme uzunluğunda gerçekleştirilmektedir.

Tablo 3.7. Optimum Gecikme Uzunluğu Belirlenmesi

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-409.2571	NA	0.217687	12.66439	13.15798*	12.85970
1	-363.5970	80.41624	0.118128*	12.04767*	13.36391	12.56851*
2	-348.7389	23.95032	0.162992	12.35042	14.48930	13.19678
3	-327.7969	30.63160	0.192002	12.47155	15.43308	13.64343
4	-292.1096	46.87292*	0.150831	12.15252	15.93670	13.64993

Bu noktada, öncelikle tahminlerin güvenilirliğine ilişkin testler gerçekleştirilmektedir.

Şekil 3.6 tahmin edilen dış ticaret modelinin AR karakteristik polinomunun ters köklerini göstermektedir. Polinom köklerinin tümü birim çember içerisinde yer aldığı için tahmin edilen modelin durağan ve istikrarlı bir yapıda olduğu söylenebilmektedir.

Şekil 3.6. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

Tablo 3.8 dış ticaret modeli tahminlerine ilişkin White değişen varyans testinin sonucunu göstermektedir. Burada da test sonucuna göre olasılık değerinin %5 güven aralığının üstünde olduğu görülmektedir. Böylece, tahminlerde değişen varyans sorunu bulunmadığı yorumu yapılabilmektedir.

Tablo 3.8. White Testi Sonuçları

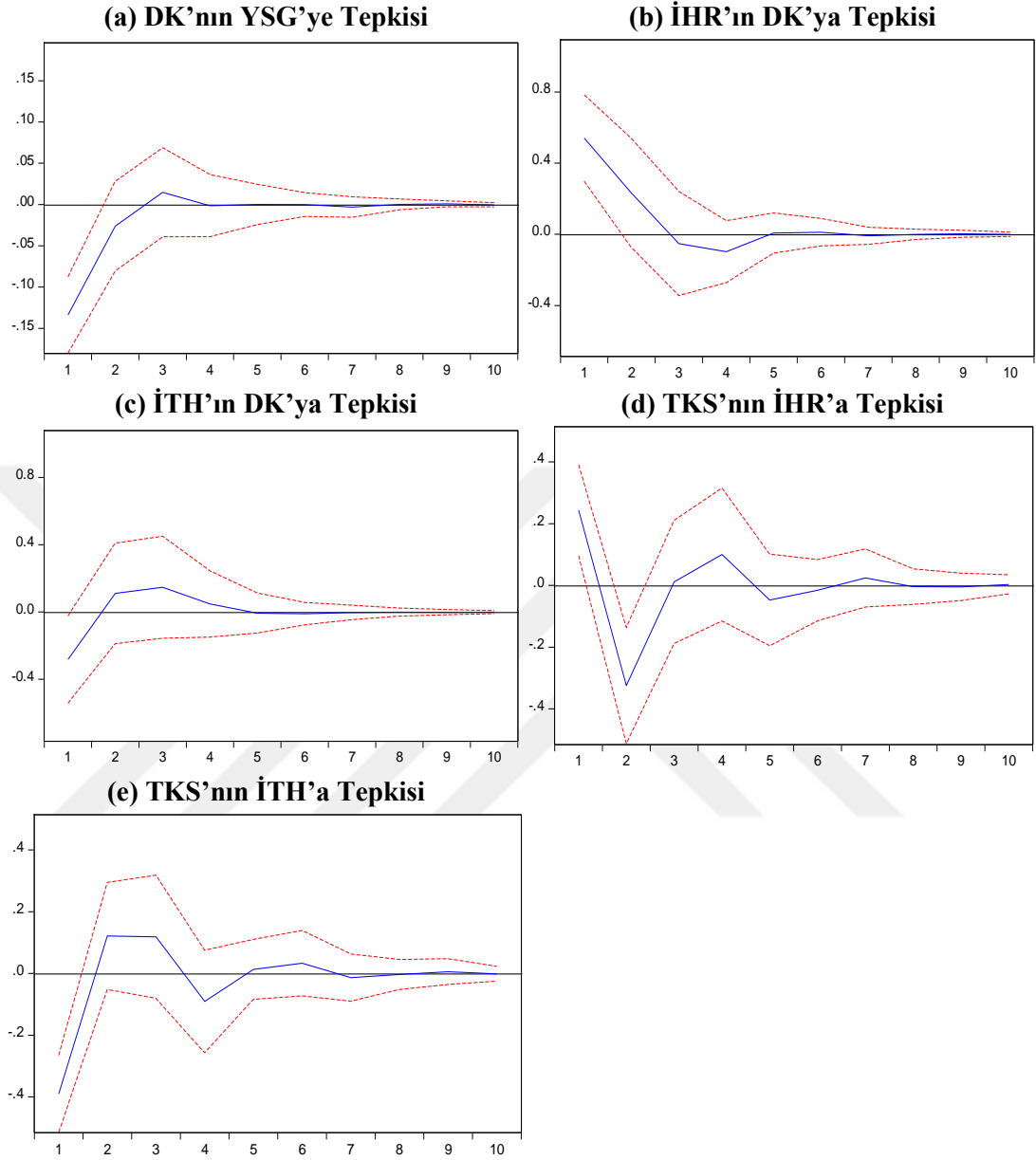
Ki Kare	df	Olasılık
390.46	330	0.1285

Tablo 3.9’da ise toplam talep modeli tahminlerinde otokorelasyon sorunun varlığını araştırmak için gerçekleştirilen LM testi sonuçları sunulmuştur. LM testi sonuçlarına göre, 2 gecikme uzunluğunda temel hipotez reddedilmeyerek tahminlerde otokorelasyon olmadığına karar verilmiştir.

Tablo 3.9. LM Testi Sonuçları

Gecikme	LM İstatistiği	Olasılık
1	48.44585	0.0035
2	30.83910	0.1972
3	21.78974	0.6507
4	25.55860	0.4349

Dış ticaret modelinin VAR tahminlerinin sonuçlarına dair istatistiksel bir sorun çıkmaması nedeniyle analizlerin yorumlanmasına geçilmektedir. Bu bağlamda ilk önce etki-tepki analizi sonuçlarına bakılmaktadır. Şekil 3.7'deki grafikler dış ticaret modeline ilişkin etki tepki fonksiyonlarını göstermektedir. (a) grafiği DK değişkeninin YSG değişkeninde ortaya çıkan bir şoka verdiği tepkiyi göstermektedir. Buna göre, DK değişkeni YSG değişkeninde ortaya çıkan bir şoka bir dönem boyunca negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı şekilde tepki vermektedir. Sonraki dönemlerde ortaya çıkan tepki ise istatistiksel olarak anlamsızdır. (b) grafiği İHR değişkeninin DK değişkeninde ortaya çıkan bir şoka verdiği tepkiyi göstermektedir. Buna göre, İHR değişkeninin DK değişkeninde ortaya çıkan bir şoka bir dönem boyunca pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde tepki verirken, diğer dönemler boyunca ortaya çıkan tepkinin ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu gözlemlenmektedir. (c) grafiği İTH değişkeninin DK değişkeninde ortaya çıkan bir şoka verdiği tepkiyi göstermektedir. İTH değişkeni DK değişkeninde ortaya çıkan bir şoka bir dönem boyunca negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde tepki vermektedir. Sonraki dönemlerde dengeye yönelen şokun etkisi istatistiksel olarak anlamsızdır. (d) grafiği TKS değişkeninin İHR değişkeninde ortaya çıkan bir şoka verdiği tepkiyi göstermektedir. TKS değişkeninin İHR değişkeninde ortaya çıkan bir şoka tepkisi birinci dönemde pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlıdır. İkinci dönemde negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ortaya çıksa da, şokun etkisinin dengeye yöneldiği ve istatistiksel olarak anlamsız hale geldiği gözlemlenmektedir. (e) grafiği TKS değişkeninin İTH değişkeninde ortaya çıkan bir şoka verdiği tepkiyi göstermektedir. Buna göre, TKS değişkeni İTH değişkeninde ortaya çıkan bir şoka ilk dönemde negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir tepki vermektedir. Sonraki dönemlerde ortaya çıkan ve dengeye yönelen tepki ise istatistiksel olarak anlamsızdır.

Şekil 3.7. Dış Ticaret Modeli-Etki Tepki Fonksiyonları

Tablo 3.10 dış ticaret modelinin varyans ayrıştırma analizi sonuçlarını göstermektedir. YSG değişkeninin varyans ayrıştırma analizi sonuçlarından yola çıkılırsa, YSG değişkeninde olan değişikliklerin büyük çoğunluğu kendisinin gecikmeli değerleri ile açıklanmaktadır. Birinci dönemde, YSG değişkeninin varyansının %100'ü değişkenin kendisi tarafından açıklanmaktadır. Bu oran dönem arttıkça gerilemektedir. DK değişkeninin varyans ayrıştırma analizine bakıldığında birinci dönemde %60,90 oranında kendisi tarafından açıklanırken %39,09 oranında

YSG tarafından açıklanmaktadır. Dönemin artmasıyla birlikte, DK değişkeninin kendi gecikmeli değerleriyle açıklanma oranları düşmekte ve DK değişkenindeki değişikliklerin %35,82'si YSG, %3,77 İHR, %2,48 İTH ve %3,07'si TKS tarafından açıklanmaktadır. İHR değişkeninin varyans ayrıştırma oranlarına baktığımızda ise, bu değişkende ortaya çıkan değişimin ilk dönemde %65,12'si kendisi tarafından açıklanmakta olup, %21,9'u DK ve %12,9'u YSG değişkenleri tarafından açıklanmaktadır. Sonraki dönemlerde oranlar çok değişmemektedir. İTH değişkeninin varyans ayrıştırma oranlarına baktığımızda ise, bu değişkende ortaya çıkan değişimin ilk dönemde %68,99'ı kendisi tarafından açıklanmakta olup, %22,7'si İHR, %6,51'i DK tarafından açıklanmaktadır. Son dönemde, bu değişkende ortaya çıkan değişimin %55,3'ü kendisi tarafından açıklanmakta olup, %23,6'sı İHR, %13,6'sı YSG ve %6,9'u DK tarafından açıklanmaktadır. TKS değişkeninin varyans ayrıştırma oranlarına baktığımızda ise, bu değişkende ortaya çıkan değişimin ilk dönemde %46,3'ü kendisi tarafından açıklanmakta olup, %36,68'i İTH, %14,3'ü İHR tarafından açıklanmaktadır. Son dönemde, bu değişkende ortaya çıkan değişimin %38,1'i kendisi tarafından açıklanmakta olup, %29,00'ü İTH ve %27,07'si İHR tarafından açıklanmaktadır.

Tablo 3.10. Dış Ticaret Modeli-Varyans Ayrıştırma Analizi

YSG						
Dönem	Std. Hata	YSG	DK	İHR	İTH	TKS
1	3.960217	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	4.587481	91.28036	2.961395	4.207824	0.744374	0.806051
3	4.686604	89.84884	2.840388	4.127717	2.410643	0.772409
4	4.724056	89.32018	2.809430	4.098223	2.964541	0.807627
5	4.737853	89.05452	2.822810	4.133168	3.160106	0.829397
6	4.740034	89.01626	2.836008	4.155792	3.162811	0.829127
7	4.740298	89.00634	2.840915	4.157894	3.163329	0.831522
8	4.740339	89.00583	2.840868	4.157948	3.163444	0.831914
9	4.740422	89.00353	2.840849	4.159019	3.164357	0.832241
10	4.740445	89.00333	2.840821	4.158994	3.164614	0.832245
DK						
Dönem	Std. Hata	YSG	DK	İHR	İTH	TKS
1	0.214047	39.09065	60.90935	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.217814	39.20248	59.47292	0.080946	1.082917	0.160740
3	0.225668	36.95344	56.03580	2.722921	2.171352	2.116494
4	0.228187	36.14556	55.25050	3.603547	2.173772	2.826624
5	0.228551	36.03053	55.16000	3.593397	2.315595	2.900477
6	0.229141	35.84538	54.89556	3.733184	2.463815	3.062059
7	0.229206	35.84348	54.87575	3.754473	2.463305	3.062992
8	0.229247	35.83060	54.85637	3.763034	2.478844	3.071156

9	0.229264	35.82679	54.84904	3.770002	2.480571	3.073598
10	0.229266	35.82657	54.84872	3.770017	2.481050	3.073638
İHR						
Dönem	Std. Hata	YSG	DK	İHR	İTH	TKS
1	1.154921	12.94362	21.93190	65.12448	0.000000	0.000000
2	1.225062	11.92164	23.05609	61.60585	3.386940	0.029479
3	1.246683	12.98528	22.43968	59.54570	3.462471	1.566869
4	1.254460	12.96924	22.76646	58.81094	3.538653	1.914704
5	1.257455	12.95081	22.66119	58.63640	3.736324	2.015274
6	1.259192	12.91954	22.60696	58.65638	3.760133	2.056995
7	1.259336	12.92545	22.60637	58.64768	3.763597	2.056905
8	1.259441	12.92401	22.60262	58.64158	3.769485	2.062298
9	1.259466	12.92378	22.60234	58.64118	3.769806	2.062898
10	1.259473	12.92378	22.60212	58.64059	3.770450	2.063056
İTH						
Dönem	Std. Hata	YSG	DK	İHR	İTH	TKS
1	1.107947	1.775460	6.514656	22.71876	68.99113	0.000000
2	1.260516	12.39869	5.799435	23.47682	58.02674	0.298314
3	1.289240	13.49502	6.837464	23.71704	55.54970	0.400774
4	1.290692	13.47336	6.957123	23.72962	55.42486	0.415034
5	1.291519	13.56463	6.951051	23.70517	55.36330	0.415844
6	1.292045	13.60676	6.951890	23.69027	55.33400	0.417080
7	1.292227	13.61777	6.950663	23.68383	55.32842	0.419312
8	1.292259	13.62004	6.950392	23.68352	55.32676	0.419295
9	1.292263	13.62013	6.950517	23.68359	55.32646	0.419293
10	1.292264	13.62011	6.950548	23.68356	55.32644	0.419345
TKS						
Dönem	Std. Hata	YSG	DK	İHR	İTH	TKS
1	0.643836	1.533647	1.090118	14.34852	36.68909	46.33862
2	0.771478	2.655919	1.652918	27.66154	28.02348	40.00614
3	0.787495	3.184506	2.367922	26.56828	29.16478	38.71451
4	0.805793	3.308780	2.265152	26.92331	29.12549	38.37727
5	0.808723	3.343153	2.417208	27.07119	28.94049	38.22795
6	0.809876	3.343116	2.419618	27.03101	29.02374	38.18252
7	0.810560	3.349295	2.420106	27.07381	29.00363	38.15316
8	0.810608	3.352205	2.424215	27.07289	29.00204	38.14866
9	0.810656	3.351925	2.423925	27.07336	29.00353	38.14726
10	0.810668	3.352151	2.424193	27.07416	29.00292	38.14657

1.5. Analizlerin Yorumlanması ve Ampirik Bulgular

Çalışmada Türkiye ekonomisinde yabancı sermaye girişlerinin Hollanda hastalığına yol açıp açmadığı araştırılmaktadır. Bu çerçevede, Hollanda hastalığı hipotezinin geçerliliğini test etmek amacıyla iki ekonometrik model oluşturulmuştur. Bunlar toplam talep modeli ve dış ticaret modelidir.

Bu modellerden ilkinde yabancı sermaye girişlerinin özelde tüketim harcamalarını genelde ise toplam talebi artırıp, bu kanalla ticarete konu olmayan

sektörler üzerinde etkide bulunup bulunmadığı araştırılmaktadır. Buna göre, finansal yabancı sermaye girişlerinin banka kredileri vasıtasıyla tüketim harcamalarını artırması beklenir. Ancak, söz konusu dönemde döviz kurunda yaşanan değerlenme ithal tüketimi ucuz hale getireceği için yerli tüketim malları üreticileri dezavantajlı duruma düşecektir. Başka bir ifadeyle tüketim artışı daha çok ithal tüketim mallarında yaşanacaktır. Bu durum yurtiçinde ticarete konu sektörlerde daralma yaşanmasını ve ticarete konu olmayan sektörlerde yatırımların ve üretimin artmasını teşvik edici bir unsur olarak ortaya çıkacaktır. Bu da, söz konusu kanal vasıtasıyla Hollanda hastalığı hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. 2001 ekonomik krizinden pandemi dönemine kadar yabancı sermaye girişlerinin genelde yüksek olduğu bir dönem için gerçekleştirilen VAR analizi sonuçları kurulan modeldeki ilişkilerin geçerliliğine ilişkin ampirik kanıtlar sunmaktadır. İlk olarak, etki tepki fonksiyonlarından elde edilen sonuçlar yabancı sermaye girişlerinin tüketim harcamalarını artırdığını, özel tüketim harcamalarındaki artışların ise ticarete konu olmayan sektörlerdeki üretimi artırdığını göstermektedir. Varyans ayrıştırma analiz sonuçlarına göre ise, yabancı sermaye girişlerinde ortaya çıkan değişikliğin kendisinden sonra en önemli belirleyicisi tüketim harcamalarıyken, tüketim harcamalarında ortaya çıkan değişikliğin kendisinden sonra en önemli belirleyicisi ise yabancı sermaye girişleridir. Ticarete konu olmayan sektörlerde yaşanan üretim artışının kendisinden sonraki en önemli açıklayıcısı da tüketim harcamaları olarak görülmektedir. Bu sonuçlar, Türkiye ekonomisinde, yabancı sermaye girişlerinin dış ticaret kanalı üzerinden Hollanda hastalığı ile benzer sonuçlar ortaya çıkardığını göstermektedir.

Çalışmanın ikinci modeli ise dış ticaret kanalı üzerinden Hollanda hastalığı hipotezinin geçerliliğini sınamaktadır. Yabancı sermaye girişleri öncelikle döviz kurunun düşmesine (yerli paranın değerlenmesi) neden olmaktadır. Döviz kurundaki düşme dış ticaret üzerinde iki yönlü bir etki ortaya çıkarmaktadır. İlk olarak, ihracat diğer ülkeler için daha pahalı hale gelmekte ve yerel ülkenin ihracatı düşmektedir. İkinci olarak ise, ithalat yerel ülke için daha ucuz hale gelmekte ve yerel ülkenin ithalatı artmaktadır. Bu çerçevede, ihracatın düşmesi ve ithalatın artması yerel ülkede ticarete konu olan sektörler üzerinde şu şekilde bir etki ortaya çıkaracaktır. İhracatın

düşmesi ticareti yapılabilir mallara yönelik dış talebi düşürdüğü için söz konusu sektörde bir küçülmeye neden olacaktır. İthalatın artması da yurtiçinde üretilen bazı mallar yurtdışından temin edildiği için aynı etkiyi ortaya çıkaracaktır. Böylece, yabancı sermaye girişleri dış ticaret kanalı üzerinden yurtiçinde ticarete konu sektörlerde küçülmeye yol açacaktır. Bu Hollanda hastalığı belirtileri arasında yer alan sanayisizleşmenin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Bu çerçevede, 5 değişkenli modelle gerçekleştirilen dış ticaret modelinin VAR tahminlerinde, anlatılan mekanizmanın işlediği ampirik olarak ortaya konulmuştur. Etki tepki fonksiyonlarına göre, yabancı sermaye girişi döviz kurunu düşürmekte, başka bir ifadeyle Türk Lirası'nın değerlenmesine yol açmaktadır. Döviz kurundaki düşme (Türk Lirası'ndaki değerlenme) ihracatı düşürmektedir. İhracattaki düşme ise ticarete konu sektörlerde küçülme ortaya çıkarmaktadır. Diğer taraftan, döviz kurundaki düşme (Türk Lirası'ndaki değerlenme) ithalatı artırmaktadır. İthalatın artması da ticarete konu sektörlerdeki üretimde küçülme ortaya çıkarmaktadır. Varyans ayrıştırma analizi sonuçlarına bakıldığında ise, modelde, döviz kurunda ortaya çıkan değişikliklerin en önemli açıklayıcısı kendisinden sonra yabancı sermaye girişleriyken, ihracatta ortaya çıkan değişimin en önemli açıklayıcısı kendisinden sonra döviz kurudur. İthalat değişkenine ilişkin sonuçlar ise, ithalatta ortaya çıkan değişikliklerin en önemli açıklayıcısının kendisi ve ihracat olduğunu göstermektedir. Ancak bu Türkiye ekonomisinin üretim yapısı ile alakalıdır ve ihracatın ithalata bağımlılık oranı ile açıklanabilmektedir. Yine de, yabancı sermaye girişleri ithalatta ortaya çıkan değişikliklerin %6 gibi önemli bir kısmını açıklamaktadır. Son olarak, ticarete konu olan sektörlerde ortaya çıkan değişikliklerin kendisinden sonra en önemli açıklayıcılarının da ithalat ve ihracat olduğu görülmektedir. Etki tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma analizi sonuçları, Hollanda hastalığının belirtileri arasında yer alan ticarete konu sektörlerdeki küçülmenin, başka bir ifadeyle sanayisizleşmenin nedeni olarak yabancı sermaye girişlerine dayalı dış ticaret gelişmelerinin önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Bu da, dış ticaret kanalıyla ortaya çıkan Hollanda hastalığı hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Hollanda hastalığının temel fikri, bir ülkenin belirli bir doğal kaynağa dayalı olarak ekonomik anlamda güçlenmesinin, diğer sektörleri zayıflatabileceği ve uzun vadede ekonomik sorunlara neden olabileceğidir. Terim, adını Hollanda'nın 1960'larda doğal gaz rezervlerinin keşfedilmesi sonucu maruz kaldığı ekonomik değişikliklerden almıştır. Hollanda, doğal gaz ihracatından elde ettiği gelirle ekonomik olarak güçlenmiş ancak bu durum, diğer sektörlerin rekabet gücünü azaltarak döviz kuru artışına neden olmuş ve bu da ülkenin imalat sektörünü olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla Hollanda hastalığı, bir ülkenin tek bir sektöre aşırı bağımlı hale gelmesi sonucu ortaya çıkan sorunları ifade etmektedir. Bu durum, ekonominin dengesizleşmesine ve uzun vadede sürdürülebilir olmayan bir büyümeye yol açabilmektedir. Hollanda'da yaşanan bu deneyim, diğer ülkelerde benzer durumların yaşanması durumunda ortaya çıkabilecek sorunları anlamak için bir referans noktası olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle farklı sebep ama aynı sonuca neden olabilecek ve Hollanda hastalığı olarak nitelendirilen çeşitli olgular bulunmaktadır. Bu ekonomik olgulardan bazıları, ülkenin stratejik sektörler veya stratejik malların üretimine önem vermesi; yabancı sermaye akımları; birincil ve ikincil gelir dengesi kaynaklı sermaye girişleri şeklindedir. Belirtilen faktörlerin temel özelliği ekonomide belirli sektörlerin gelişmesine veya bir bütün olarak ekonominin dış ticarete dezavantajlı duruma düşülmesine neden olmasıdır.

Türkiye Ekonomisi'nde Hollanda hastalığının dinamiklerinde yer alan faktörlere ilişkin çokça tartışma mevcuttur. Bu faktörlerden biri de yabancı sermaye girişidir. Çalışma bu çerçevede, Türkiye Ekonomisi'nde Hollanda hastalığının varlığını yabancı sermaye hareketleri üzerinden toplam talep ve dış ticaret olmak üzere iki ayrı model oluşturarak araştırmıştır. Analiz yöntemi olarak VAR metodolojisi kullanılmıştır. Çalışmanın analiz dönemi yabancı sermaye girişlerinin çoğunlukla fazla olduğu 2001 krizi sonrası dönemden pandemi dönemine kadar olan bir tarih aralığını kapsamaktadır.

Ekonometrik analiz sonuçları, Türkiye Ekonomisi'nde yabancı sermaye girişlerinin ticarete konu olan sektörlerde bir daralma gerçekleştirerek Hollanda hastalığı hipotezinin geçerli olduğunu doğrulamaktadır.

Hollanda hastalığı hipotezinin geçerliliğini test etmek için oluşturulan toplam talep modeline ilişkin sonuçlar, yabancı sermaye girişlerinde tüketim harcamalarına ve tüketim harcamalarından ticarete konu olmayan sektörlerle doğru pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, yabancı sermaye girişlerinin ekonomik yapı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve Hollanda hastalığı belirtileri arasında yer alan ticarete konu olmayan sektördeki büyümenin temel nedeninin yabancı sermaye girişleri olduğunu ortaya koymaktadır. Dış ticaret modeline ilişkin sonuçlara bakıldığında ise, yabancı sermaye girişlerinin Türk Lirası'nı değerli bir hale getirdiğini, değerli bir yerel para biriminin ihracatı düşürürken ithalatı artırıcı bir rol oynadığını göstermektedir. Nihai olarak, ihracattaki düşme ve ithalattaki artış ticarete konu sektörlerdeki üretimi düşürücü bir etki ortaya çıkarmaktadır. Dış ticaret modeline ilişkin elde edilen sonuçlar, yabancı sermaye girişlerinin döviz kuru üzerinden dış ticaretteki etkileriyle ticarete konu sektörlerde küçülmeye, başka bir ifadeyle sanayisizleşmeye neden olduğunu ortaya koymaktadır.

Elde edilen sonuçlar, Türkiye Ekonomisi'nde 2001 ekonomik krizinden itibaren uygulanan yüksek faiz düşük kur politikasıyla birlikte artış gösteren yabancı sermaye girişleri hem toplam talep hem de dış ticaret kanalıyla ticarete konu olmayan sektörlerde bir büyümeye ve ticarete konu sektörlerde bir küçülmeye neden olmuştur. Bu politikaların olumsuz sonuçları düşük faiz politikasına geçilmesiyle birlikte karşılaşılan ekonomik sorunlarla derinden hissedilmiş ve çeşitli çözüm önerileri üretilmeye çalışılmıştır. Nihayetinde, 2023 yılının ortalarından itibaren yeniden yüksek faiz politikasına geçilmiş ve yabancı sermaye girişlerinin yeniden artmaya başladığı görülmüştür. Çalışmanın sonuçları ile birlikte değerlendirildiğinde, yabancı sermaye girişlerinin döviz kuru üzerinde ortaya çıkardığı değerlenmeyle ihracat ve ithalat üzerinde ortaya çıkan etki arasındaki ilişkinin önüne geçilmesi önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte, Türk Lirası'ndaki aşırı değerlenmenin önünün alınmasına ihtiyaç olduğu gibi, ihracatın teşvik edilmesi ve ithalata bağımlılığı ortadan kaldıracı yapısal politikaların uygulanması da gereklidir.

Toplam talep modelinin sonuçları çerçevesinde ise yabancı sermaye girişlerinin tüketici kredilerini artırıcı rolünün önüne geçici sterilizasyon politikalarının önem arz ettiği ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- AALİ, A. (2012) "Hollanda Hastalığı Üzerinde Ampirik Bir Araştırma", Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Erzurum.
- ABDLAZİZ, R. A.; N. A. M. NASEEM, L. SLESMAN (2018) "Dutch disease effect of oil price on agriculture sector: Evidence from panel cointegration of oil exporting countries" **International Journal of Energy Economics and Policy**, 8(5), 241–250.
- ACAR, M. (2016) "Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği" **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 13(3), 92–105.
- AHMADLI, A. (2019) "Hollanda Hastalığı: Azerbaycan Örneği", Yüksek Lisans Tezi, **Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Niğde.
<http://jurnal.globalhealthsciencegroup.com/index.php/JPPP/article/download/83/65%0Ahttp://www.embase.com/search/results?subaction=viewrecordvfrom=exportveid=L603546864%5Cnhttp://dx.doi.org/10.1155/2015/420723%0Ahttp://link.springer.com/10.1007/978-3-319-76>
- AKBULUT, M. (2009) "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Büyüme ve İstihdam İlişkisi" Yüksek Lisans Tezi, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Karaman.
<http://sbe.kmu.edu.tr/userfiles/file/tezler/isletme/mustafaakbulut.pdf>
- AKÇA, E. E.; H. BAL (2017) "Yurtdışı İşçi Gelirleri ve Hollanda Hastalığı: Seçilmiş Ülkeler İçin Bir Panel Veri Analizi" **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 12(2), 49–64.
<http://doi.org/10.17153/oguiibf.310348>
- AKÇACI, T.; A. KARAATA (2014) "Uluslararası Fonların Paradoksal Etkisi: Hollanda Hastalığı" **Kilis 7 Aralık Üniversitesi**, 10.
- AKIN, A.; M. Y. ŞİMŞEK, A. AKIN (2012) "Turizm Sektörünün Dünya Ekonomisindeki Yeri" **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, 4(7),

63–81.

AKINCI, Ö.; Y. B. ÖZER, B. USTA (2005) "Dolarizasyon Endeksleri: Türkiye'deki Dolarizasyon Sürecine İlişkin Göstergeler" **Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği**, 05.

AKYÜZ, H. E. (2018) "Vektör Otoregresyon (VAR) Modeli ile İklimsel Değişkenlerin İstatistiksel Analizi" **Uluslararası Mühendislik Arastırma ve Gelistirme Dergisi**, 183–192. <http://doi.org/10.29137/umagd.402272>

ALKAN, : (2019) "Venezuela Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Hollanda Hastalığı Bağlamında İncelenmesi" **Marmara Üniversitesi**. <http://dspace.marmara.edu.tr/xmlui/handle/11424/53761>

ALPER, A. M. (2005) "İşçi Dövizlerini Belirleyen Makro Ekonomik Etkenler: Türkiye Örneği" Uzmanlık Yeterlilik Tezi, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü**, Ankara

ALSSADEK, M.; J. BENHIN (2021) "Oil boom, exchange rate and sectoral output: An empirical analysis of Dutch disease in oil-rich countries" **Resources Policy**, 74(February), 102362. <http://doi.org/10.1016/j.resourpol.2021.102362>

APERGİS, N. vd. (2014) "Dutch disease effect of oil rents on agriculture value added in Middle East and North African (MENA) countries" **Energy Economics**, 45(1957), 485–490. <http://doi.org/10.1016/j.eneco.2014.07.025>

ARABACI, H. (2018) "Turizm Sektörünün Ekonomik Büyümeye Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme" **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, 04(03), 104–109.

ARI, A.; B. ÖZCAN (2012) "Hollanda Hastalığı: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama" **Sosyoekonomi**, 18(18), 154–172.

ARI, A.; B. ÖZCAN (2015) "İşçi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi" **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 38, 101–117.

AYDEMİR, C.; H. H. GÜNEŞ (2006) "Merkantilizmin Ortaya Çıkışı" **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi** www.e-sosder.com, 5(15), 136–158.

- AYDEMİR, O.; E. GENÇ (2015) "Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Belirleyicileri, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kapsamında Bir Analiz, Türkiye Örneği" **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 2(2), 17–41. <http://doi.org/10.17541/oeybd.54709>
- BADAY YILDIZ, E.; M. BERBER (2012) "İthalata Dayalı Büyüme: 1989-2007 Türkiye Örneği" **Atatürk Ü. İİBF Dergisi**, 10. **Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı**, 25, 1989–2007. <http://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2706/35791>
- BAL, H.; D. GÖZ (2010) "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Türkiye" **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 19(2), 450–467.
- BALAGUER, J.; M. CANTAVELLA-JORDÁ (2002) "Tourism as a long-run economic growth factor: the Spanish case" **Applied Economics**, 34(7), 877–884. <http://doi.org/10.1080/00036840110058923>
- BAYRAÇ, H. N.; F. ÇEMREK (2019a) "Hazar Bölgesi'nde Enerji Üretimi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi ve Hollanda Hastalığı: Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan Örneği" **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 6(10), 148–164.
- BAYRAÇ, H. N.; F. ÇEMREK (2019b) "Azerbaycan Petrol Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Araştırılması Ve Hollanda Hastalığı" **Social Sciences Studies Journal**, 5(31), 1245–1254. <http://doi.org/10.26449/sss.1327>
- BENJAMIN, N. C.; : DEVARAJAN, R. J. WEINER (1989) "The Dutch Disease in a Developing Country: Oil Reserves in Cameroon" **Journal of Development Economics**, 30(1), 71–92. [http://doi.org/10.1016/0304-3878\(89\)90051-5](http://doi.org/10.1016/0304-3878(89)90051-5)
- BOYROZ, H. M. (2014) "Hollanda Hastalığı Nedir" **Uluslararası Politika Akademisi**. <http://politikaakademisi.org/2014/07/18/hollanda-hastaligi-nedir/>
- BRINČÍKOVÁ, Z. (2016) "The Dutch Disease: An Overview" **European Scientific Journal**, 12(10), 95–101. <http://ejournal.org/index.php/esj/article/view/7821/7539>

- BUITER, W. H.; D. D. PURVIS (1983) "Oil, Disinflation, and Export Competitiveness: A Model of the "Dutch Disease" **NBER Working Paper Series**, 592. <http://www.nber.org/papers/w0592>
- CAMBAZOĞLU, B. (2020) "Hollanda Hastalığına Teorik Bakış" **Ijopec Publication**, 35–50. www.ijopecc.co.uk
- CANİKLİ, : (2010) "Türkiye’de Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Dönemsel Değerlendirmesi" Yüksek Lisans Tezi, **Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- CENGİZ, V.; R. KARACAN (2015) "Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Sonuçları" **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, 8(15), 327–344.
- COPELAND, B. R. (1991) "Tourism, Welfare and De-industrialization in a Small Open Economy" **Economica**, 58(232), 515. <http://doi.org/10.2307/2554696>
- CORDEN, W. M. (1985) "Booming Sector and De-industrialization in a Small Open Economy" **Protection, Growth and Trade: Essays in International Economics** : 225–245, Oxford (UK) Blackwell. <http://www.aae.wisc.edu/coxhead/courses/731/pdf/Corden-Neary-BoomingSector-EJ1982.pdf>
- CORDEN, W. M.; J. P. NEARY (1982) "Booming Sector and De-Industrialization in a Small Open Economy" **Economic Journal**, 92(368), Royal Economic Society. <http://paperzz.com/doc/6851870/booming-sector-and-de-industrialization-in-a-small--open-...>
- ÇETİNKAYA, O. (2020) "Dutch Disease in Turkey" Yüksek Lisans Tezi, **Bilgi Üniversitesi, Lisansüstü Programlar Enstitüsü**, İstanbul.
- DESTEK, M. A.; İ. OKUMUŞ, A. YILDIRIM (2017) "Tarımsal Katma Değer Üzerinde Hollanda Hastalığı Etkileri: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan için Bulgular" **Bilgi**, 83, 225–239.
- DICKEY, D. A.; W. A. Fuller (1979) "Distribution Of The Estimators For Autoregressive Time Series With A Unit Root" **Journal of the American**

Statistical Association, 74, 427–431.

DICKEY, D. A.; W. A. FULLER (1981) "Distribution Of The Estimators For Autoregressive Time Series With A Unit Root" **Econometrica**, 49, 1057–1072.

DÜCAN, E.; : BAKAN (2015) "Özel Sektör Kısa Vadeli Borçlanmasının Reel Sektöre Etkisi: Hollanda Hastalığı Örneği" **Akademik Bakış Dergisi**, 52, 164–185. <http://www.akademikbaki.org>

Dünya Bankası (2021). <http://www.worldbank.org/tr/country/turkey>

EBRAHIMZADEH, C. (2023) "Dutch Disease: Wealth Managed Unwisely" **International Monetary Fund**. <http://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/Series/Back-to-Basics/Dutch-Disease>

EDWARDS, ; M. AOKI (1983) "Oil export boom and Dutch-disease" **Resources and Energy**, 5(3), 219–242. [http://doi.org/10.1016/0165-0572\(83\)90026-9](http://doi.org/10.1016/0165-0572(83)90026-9)

EFEÖĞLU, R.; C. PEHLİVAN (2016) "Hollanda Hastalığı: Venezuela, Suudi Arabistan, Rusya ve Nijerya Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma" **Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 8(1), 197–216.

EĞİLMEZ, M.; E. KUMCU (2008) **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması** 12. Basım, Remzi Kitabevi.

EKODIALOG (y.y.) "Uluslararası Faktör Hareketleri Çok Uluslu Şirketler ve Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları" **Ekodialog.com**. Tarihinde 16 Ağustos 2022, [adresinden](http://www.ekodialog.com/uluslararasi_ekonomi/uluslararasi-sermaye-hareketleri.html) erişildi

FARDMANESH, M. (1991) "Dutch Disease Economics And Oil Syndrome: An Empirical Study" **World Development**, 19(6), 711–717. [http://doi.org/10.1016/0305-750X\(91\)90205-V](http://doi.org/10.1016/0305-750X(91)90205-V)

GUJARATI, D. N. (2011) **Temel Ekonometri**, (Çev. Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen), Literatür Yayıncılık, İstanbul.

- GURBANOV, : (2011) "Azerbaycan'da Enerji Kaynakları ve Hollanda Hastalığı: Makroekonomik Etkileri ve Ampirik Değerlendirme" Doktora Tezi, **Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Eskişehir.
- GÜRİŞ, B. (2007) "Vade Yapılarına Göre Yabancı Sermaye Hareketlerinin Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği" **Öneri Dergisi**, 7(28), 309–316. <http://doi.org/10.14783/maruoneri.684430>
- HARUN, K. (2018) "2001 Krizi Sonrası Türkiye'de Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi: Döviz Kuru Geçiş Etkisinin Var Analizi" **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 73(3), 841–865. http://doi.org/10.1501/SBFder_0000002519
- HIZARCI, B. (2007) "Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Wagner Kanunu İle Analizi: Türkiye Örneği" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Zonguldak.
- İLBEYLİ, M. M. (2020) "Türkiye'de İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Sektörler İtibariyle Analizi" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Zonguldak Bülent Eceviz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Zonguldak.
- İNANDIM, Ş. (2005) "Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri İle Reel Döviz Kuru Etkileşimi: Türkiye Örneği" Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü**, Ankara.
- İPEK, E. (2013) "Türkiye'ye Yönelik Finansal Sermaye Akımlarının Tasarruf Ve Yatırım Üzerine Etkisi" Doktora Tezi, **Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Balıkesir.
- İSMAİL, K. (2010) "The Structural Manifestation of the 'Dutch Disease': The Case of Oil Exporting Countries" **IMF Working Papers**, 10(103), 1. <http://doi.org/10.5089/9781455200627.001>
- JAHAN-PARVAR, M. R.; H. MOHAMMADI (2011) "Oil Prices and Real Exchange Rates in Oil-Exporting Countries: A Bounds Testing Approach" **The Journal of Developing Areas**, 45(1), 309–318. <http://doi.org/10.1353/jda.2011.0020>
- JAVAI, : H. (2011) "Dutch Disease Investigated: Empirical Evidence From

Selected South-East Asian Economies" **Journal of Economic Cooperation and Development**, 32(4), 59–74.

KALLEVIG GÜMÜŞ, : (2013) "Norveç ve Türkiye Örnekleri Üzerinden Hollanda Hastalığı Teorisi ve Sıcak Para Karşılaştırması" Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.

KARAHAN, Ö.; E. İpek (2013) "Türkiye'ye Yönelik Yabancı Sermaye Akımlarının Hacim Ve Kompozisyonundaki Gelişmeler" **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 0(21), 299–316. <http://doi.org/10.11611/JMER215>

KESKİN, N. (2008) "Finansal Serbestleşme Sürecinde Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği" Doktora Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir.

KIRAN, B. (2014) "Türkiye'de Reel Döviz Kuru İle Kısa Ve Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri İlişkisi" **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 22(1), 269–283. <http://dergipark.gov.tr/muiibd/issue/490/4298>

KIZILKAYA, O.; E. SOFUOĞLU, Z. KARAÇOR (2016) "Türkiye'de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı" **Yönetim ve Ekonomi Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 23(1), 203–215. <http://doi.org/10.18657/yecbu.71790>

KOÇ, B. (2016) "Dış Yardımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği" **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 13(3), 144–156.

KOMŞU SAMIRKAMIŞ, M.; F. EBAN (2019) "Hollanda Hastalığı ve Turizm Sektörü Üzerine Bir Değerlendirme" **Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 3(1), 138–149.

KONAK, A. (2019) "Is The Dutch Disease Valid For Turkey in Terms Of The Effects Of Portfolio Investments And Export Revenues On The Manufacturing Industry?" **Afro Eurasian Studies Journal**, 8(1), 8–38. <http://dergipark.gov.tr/afes/issue/44214/531548reviewedBakirkoy,34158Istanbul/TurkeyTel+90>

- KUBALI, A. N. (2010) **Sıcak Para**. <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ali-nail-kubali/sicak-para-ve-babacan-1294431>
- KÜÇÜKKALAY, A. M. (2011) **İktisadi Düşünce Tarihi**, 3.Baskı, Beta Yayınları.
- KULA, F. (2003) "Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler" **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 4(2), 141–154. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/193.pdf>
- KURT, R. (2019) "Hollanda Hastalığının Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Etkisi: Panel Veri Uygulaması" Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- LAMENS, Y. (2015) "Aid for Africa: A case of the Dutch Disease" **Erasmus School of Economic**:
- LOONEY, R. E. (1991) "Diversification In A Small Oil Exporting Economy" **Resources Policy**, 17(1), 31–41. [http://doi.org/10.1016/0301-4207\(91\)90024-P](http://doi.org/10.1016/0301-4207(91)90024-P)
- LÜTKEPOHL, H. (2005) "New Introduction to Multiple Time Series Analysis" **Springer Berlin Heidelberg**. <http://doi.org/10.1007/978-3-540-27752-1>
- MAMETOV, L. : (2018) "Hollanda Hastalığı ve Rus Ekonomisi: Teorik ve Ampirik Değerlendirme" Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- MAMMADOV, G. (2018) "Azerbaycan Ekonomisinde Petrol ve Doğalgazın Ekonometrik Analizi: Hollanda Hastalığı Etkisi" Yüksek Lisans Tezi, **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Muğla.
- MERCAN, M.; İ. Göçer, (2014) "Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Hollanda Hastalığı Riski: Ampirik Bir Analiz" **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 32(2), 251–274. <http://doi.org/10.17065/huiibf.38187>
- MUKHTAROV, M. (2017) "Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Ekonomisi ve Hollanda Hastalığı Açısından Değerlendirme" **Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü** <http://adudspace.adu.edu.tr:8080/xmlui/handle/11607/3059>

- MURİÇ, K. (2021) "Yenilenebilir Enerji Kaynakları Hidrokarbon Kaynaklara Alternatif Olabilir Mi?" **İNSAMER**.
- NOWAK, J.-J.; M. SAHLI (2007) "Coastal Tourism and 'Dutch Disease' in a Small Island Economy" **Tourism Economics**, 13(1), 49–65.
<http://doi.org/10.5367/000000007779784452>
- OJAGHLOU, M. (2019) "Turizm Sektörü ve Hollanda Hastalığı: Türkiye Örneği" Doktora Tezi, **Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Trabzon.
- OMOLADE, A.; H. NGALAWA (2014) "Oil Revenue And Manufacturing Sector Growth In Africa's Oil-Exporting Countries" **Journal of Economic and Financial Sciences**, 7(3), 925–944. <http://doi.org/10.4102/jef.v7i3.246>
- PALDAM, M. (1997) "Dutch Disease And Rent Seeking: The Greenland Model" **European Journal of Political Economy**, 13(3), 591–614.
[http://doi.org/10.1016/S0176-2680\(97\)00016-5](http://doi.org/10.1016/S0176-2680(97)00016-5)
- PHILLIPS, P. C. B.; P. Perron (1988) "Testing For A Unit Root In Time Series Regression" **Biometrika**, 75(2).
- RİYAZİ, İ. (2017) "Hollanda Hastalığının Sektörler Üzerine Etkisi: Suudi Arabistan ve İran'a Yönelik İncelemeler" Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi**, Erzurum.
- ROSS, M. (2005) "The Natural Resource Curse: How Wealth Can Make You Poor" **Natural Resources and Violent Conflict: Options and Actions**, 17–42.
http://doi.org/10.1111/j.1467-8276.2005.00767_3.x
- RUDD, D. (1996) "An Empirical Analysis of Dutch Disease: Developing and Developed Countries" **Honors Projects**, 62.
- ŞAHAN, Ö.; E. Bulut (2020) "Turizm Sektörü ve Hollanda Hastalığı: Türkiye Örneği (2000 - 2020)" **Türk Turizm Araştırmaları Dergisi**, 4(3), 2132–2151.
<http://doi.org/10.26677/TR1010.2020.471>
- ŞAHİN, L.; D. KUTLUAY ŞAHİN (2015) "Hollanda Hastalığının Etkileri: Rusya Örneği" **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 8(2), 599–610.

<http://doi.org/10.17218/husbed.89132>

SAID, E.; D. A. I. DICKEY (1984) "Testing for Unit Roots in Autoregressive-Moving Average Models of Unknown Order" **Biometrika**, 71(3), 599–607.
<http://doi.org/http://doi.org/10.1093/biomet/71.3.599>

ŞANLISOY, ; R. Ekinci (2019) "Azerbaycan Ekonomisinin Hollanda Hastalığı Açısından Değerlendirilmesi" **Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 26(2), 596–608.
<http://doi.org/10.18657/yonveek.544487>

SARILI, : (2017) **Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi**, 1(1), 12–37. <http://dergipark.gov.tr/bspad/issue/27036/284468>

SARVAR, G. (2021) **Hollanda Hastalığı**, Lamure Yayınevi.

ŞEN, A.; M. Şit (2015) "Turizm Gelirlerinin Türkiye Ekonomisindeki Rolü Ve Önemi" **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 5(8), 30–45.

SEVÜKTEKİN, M.; M. Çınar (2015) **Ekonometrik Zaman Serileri Analizi**, 5. Baskı, Dora Yayıncılık.

SEZER, : (2017) "Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Performansının Hollanda Hastalığı Yönünden İncelenmesi" **Business and Economics Research Journal**, 8(4), 673–688. <http://doi.org/10.20409/berj.2017.75>

SIMS, C. A. (1980) "Macroeconomics and Reality" **Econometrica**, 48(1), 1–48.
<http://doi.org/http://doi.org/10.2307/1912017>

TAKIM, A. (2008) "Yabancı Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri Türkiye Üzerine Bir Uygulama: 1992–2006", Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Erzurum.

TARI, R. (2001) **Ekonometri**, 12. Basım, Küv Yayınları, Kocaeli.

TARI, R.; : Koç, T. Abası, T. (2019) **Ekonometri**, Umuttepe Yayınları.

TCMB. (2023). <http://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>

TOKAT, E. (2009) "Capital Flows under Different Modes of Financial

Liberalization: Evidence from India and Turkey", **The IUP Journal of Applied Finance**, 15(12), 18–36.

TÜİK. (2022). <http://www.tuik.gov.tr/>

TUNG, L. T. (2018) "Impact of Remittance Inflows On Trade Balance in Developing Countries", **Economics ve Sociology**, 11(4), 80–95. <http://doi.org/10.14254/2071-789X.2018/11-4/5>

UÇAN, O.; A. ERGİN ÜNA, A. (2018) "Hollanda Hastalığına Sebep Olabilecek Makroekonomik Etkenler: Seçilmiş Ülke Ekonomileri Üzerine Bir Analiz", **In 5th International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS)**, 376–393.

ÜÇLER, G.; Ş. ÖZŞAHİN (2017) "Göçmen Gönderileri ve Reel Efektif Döviz Kuru İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkelerde Hollanda Hastalığı Etkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz" **Journal of Turkish Studies**, 12(24), 215–240. <http://doi.org/10.7827/TurkishStudie:12277>

VOS, R. (1998) "Aid Flows and “Dutch Disease” in a General Equilibrium Framework for Pakistan", **Journal of Policy Modeling**, 20(1), 77–109. [http://doi.org/10.1016/S0161-8938\(97\)00001-X](http://doi.org/10.1016/S0161-8938(97)00001-X)

YALÇIN, H. (2020) "2000 Yılı Sonrası Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Hollanda Hastalığı", Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Hacı Bayram Veli üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü**, Ankara. <http://library1.nida.ac.th/termpaper6/sd/2554/19755.pdf>

YAMAK, N.; B. TANRIÖVER, F. GÜNEYSU (2012) "Turizm-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sektör Bazında Bir İnceleme", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 26(2), 205–220.

YARDIMCIOĞLU, F; A. GÜLMEZ (2013) "OPEC Ülkelerinde Hollanda Hastalığı: Petrol Fiyatları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Bir Analizi" **Sosyoekonomi**, 19(19), 118–140.

YENTÜRK, N. (2005) **Körlerin Yürüyüşü**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

YILDIRIM MIZRAK, N.; : GURBANOV (2013) "Azerbaycan’da Enerji Kaynakları

Sektöründe Yaşanan Hollanda Hastalığı'nın Makroekonomik Etkileri: Karşılaştırmalı Analiz" **Anadolu International Conference in Economics**, 25.

YILDIRIM, : (2020) "Uzun Dönemde İşçi Döviz Havalelerinin İhracat Üzerindeki Etkisi: Hollanda Hastalığı Geçerli Mi?", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 56, 207–228.
<http://doi.org/10.18070/erciyesiibd.605749>

YILMAZ, M. (2008) "Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi", Yüksek Lisans Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir.

YOUNG, A. (1991) "Learning by Doing and the Dynamic Effects of International Trade", **The Quarterly Journal of Economics**, 106(2), 369.
<http://doi.org/10.2307/2937942>

YÜRÜK, M. : (2008) "Kaynakların Laneti Olgusu:Rusya Örneği", Yüksek Lisans Tezi, **Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Edirne.

ZENGİN, A. (2001) "Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular)", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2(2), 27–41.